

KAJIAN FILOLOGI SÂHÂ PIWULANG MORAL WONTÊN ING

SÊRAT ÉNDRÂLAKSITÂ

SKRIPSI

Dipunajêngakên dhatêng Fakultas Bahasa dan Seni
Universitas Negeri Yogyakarta
kanggé Njangkêpi Salah Stunggaling Sarat Anggayuh
Gelar Sarjana Pendidikan

déning:

Fidyaturohmah

NIM 13205241003

PROGRAM STUDI PENDIDIKAN BAHASA JAWA

JURUSAN PENDIDIKAN BAHASA DAERAH

FAKULTAS BAHASA DAN SENI

UNIVERSITAS NEGERI YOGYAKARTA

2017

KAJIAN FILOLOGI SÂHÂ PIWULANG MORAL WONTÊN ING

SÊRAT ÉNDRÂLAKSITÂ

SKRIPSI

Dipunajêngakên dhatêng Fakultas Bahasa dan Seni
Universitas Negeri Yogyakarta
kanggé Njangkêpi Salah Stunggaling Sarat Anggayuh
Gelar Sarjana Pendidikan

déning:

Fidyaturohmah

NIM 13205241003

PROGRAM STUDI PENDIDIKAN BAHASA JAWA

JURUSAN PENDIDIKAN BAHASA DAERAH

FAKULTAS BAHASA DAN SENI

UNIVERSITAS NEGERI YOGYAKARTA

2017

PASARUJUKAN

Skripsi kanthi irah-irahan Kajian Filologi sâha Piwulang Moral wontên ing Sêrat

Éndrâlaksitâ mênikâ sampun angsal palilah saking Pembimbing supados

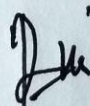
dipunajêngakên ing pandadaran

Ingang nyarujuki,

Yogyakarta, 26 Juli 2017

Pembimbing,

Dra. Sri Harti Widyastuti, M.Hum.

NIP 19621008 198803 2 001

PANGÊSAHAN

Skripsi kanthi irah-irahan Kajian Filologi sâhâ Piwulang Moral wontên ing Sêrat Éndrâlaksitâ mênikâ sampun dipunandharakên ing pandadaran sangajênging Dewan Penguji rikâlâ 10 Agustus 2017 sâhâ dipuntêtêpakên lulus.

DEWAN PENGUJI

Asmâ	Jabatan	Tapak Asmâ	Tanggal
Dra. Sri Harti Widyastuti, M.Hum.	Ketua Penguji		11-9-2017
Avi Meilawati, S.Pd., MA.	Sekretaris Penguji		11-9-2017
Dra. Hesti Mulyani, M.Hum.	Penguji Utama		11-9-2017

Yogyakarta, 11 September 2017

Fakultas Bahasa dan Seni

Universitas Negeri Yogyakarta

Dekan,

Dr. Widyastuti Purbani, M.A.

NIP. 19610524 199001 2 001

WÊDHARAN

Ingang *tandha tangan* wontên ing ngandhap mênikå, kulå

Nåmå : Fidyaturohmah

NIM : 13205241003

Program Studi : Pendidikan Bahasa Jawa

Fakultas : Bahasa dan Seni Universitas Negeri Yogyakarta

ngandharakên bilih *karya ilmiah* mênikå sêratan kulå piyambak. Samangrêtos kulå, *karya ilmiah* mênikå wosipun botên dipunsêrat tiyang sanès, kajawi bab-bab tartamtu ingkang kulå pendhêt minangkå *acuan* kanthi adhêdhasar tâtå cârå sâhå *etika* nyêrat *karya ilmiah* ingkang limrah.

Sêratan ing wêdharan mênikå kasêrat kanthi saèstu. Manawi kasunyanipun kabuktèn manawi wêdharan mênikå botên lêrês, bab mênikå dados tanggêl jawab kulå pribadi.

Yogyakarta, 27 Juli 2017

Panyêrat,

Fidyaturohmah

SÊSANTI

Dilakoni kanthi sarèh, sêmèlèh, lilå, lêgåwå,
nindakakên dhawuh
Gusti Allah SWT

(Gusti Kanjeng Radeng Ajeng Nurabra Juwita)

PISUNGSUNG

Pamuji syukur dhumatêng ngarsanipun Gusti Allah SWT, *karya ilmiah* mênika kulå pisungsungakên dhatêng tiyang sêpuh kulå Bapak Abdi Wiyono & Ibu Siti Juwariyah, ugi kangmas kulå ingkang sampun nggulawênthah kanthi katonging têngagå, béyå, sårå sih katrêsnan.

PRĀWACĀNĀ

Panyêrat munjukakên puja-puji syukur Alhamdulillah dhumatêng Allah SWT ingkang sampun paring mapintên-pintên kasarasan, kanikmatan, kabêgjan, sâhâ kabagyan dhatêng panyêrat, satêmah *skripsi* kanthi irah-irahan *Kajian Filologi* sâhâ Piwulang *Moral* wontên ing *Sêrat Éndrâleksitâ* mênikâ sagêd kasil kanthi nir ing sambêkala. Ing kalodhangan mênikâ, panyêrat ugi ngaturakên agunging panuwun dhatêng:

1. Ibu Dr. Widyastuti Purbani, M. A. minangka *Dekan Fakultas Bahasa dan Seni Universitas Negeri Yogyakarta* ingkang sampun paring idi sâhâ kalodhangan anggèn kulå nggarap *skripsi*.
2. Bapak Prof. Dr. Suwardi, M.Hum. minangkå pangarsa *Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah* ingkang sampun paring idi kanggé nindakakên panalitèn mênikå.
3. Ibu Dra. Sri Harti Widyastuti, M.Hum. minangka *dosen pembimbing* ingkang sampun kêrså paring panyêngkuyung, pamrayogi, kanthi sabar, sâhâ pêrmati dhatêng panaliti, saèngga *skripsi* mênikå sagêd dipunpungkasi kanthi saé.
4. Ibu Venny Indria Ekowati, M. Litt. Minangkå *dosen penasihat akademik* ingkang sampun kêrså paring pitêdah sadangunipun kulå sinau wontên *Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah, Fakultas Bahasa dan Seni Universitas Negeri Yogyakarta*.
5. Bapak-Ibu *dosen* sâhâ *staff Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah* ingkang sampun paring mawarni-warni kawruh, piwulang, sâhâ wêjangan ingkang murakabi dhatêng panyêrat.
6. *Staf Karyawan Fakultas Bahasa dan Seni* ingkang sampun paring pambiyantu dhatêng panyêrat.
7. *Petugas Perpustakaan Tembi Rumah Budaya* ingkang sampun paring idi dhatêng panyêrat gayut kaliyan panalitèn kulå ing *Perpustakaan Rumah Tembi Budaya*.
8. Tiyang sêpuh kulå, Bapak Abdi Wiyono sâhâ Ibu Siti Juwariyah awit saking panjurungipun sâhâ dongå pangèstunipun. Kangmas kula Rifai Arifin ingkang sampun paring panyêngkuyung.

9. Kāncā-kāncā *kelas* A 2013 ingkang sampun sukā panjurung anggèn nyêrat *skripsi* mênikā.
10. Cah mulihan (April, Destiya, Wulan, Ni'mah, Tiva) ingkang sampun purun suka panjurung saèngga *skripsi* mênikā sagêd awujud.
11. Sadayā *pihak* ingkang sampun paring panyêngkuyung ingkang botên sagêd kulā sêbutakên sêtunggal mbākā satunggal.

Skripsi mênikā tamtu taksih dèrèng kawastanan saé, jangkêp, sâhâ sampurna. Pramila, panyêrat nyuwun pamrayogi sâhâ panyaruwé ingkang tumuju amrih langkung saé, jangkêp, sâhâ sampurnanipun asiling panalitèn mênikā. Wasânâ mugi *skripsi* mênikā sagêdâ murakabi tumrap kitā sadayā.

Yogyakarta, 27 Juli 2017

Panyêrat,

Fidyaturohmah

PRATÉLAN ISI

IRAH-IRAHAN.....	i
PASARUJUKAN.....	ii
PANGÊSAHAN	iii
WÊDHARAN	iv
SÊSANTI	v
PISUNGSUNG	vi
PRÂWACÂNÂ.....	vii
PRATÉLAN ISI.....	ix
PRATÉLAN <i>TABEL</i>	xii
PRATÉLAN CUPLIKAN	xiii
PRATÉLAN <i>LAMPIRAN</i>	xiv
PRATÉLAN CÊKAKAN	xv
PANDOM ÉJAAN.....	xvi
SARINING PANALITÈN	xvii
BAB I PURWÂKÂ.....	1
A. Dhasaring Panalitèn.	1
B. Undêraning Prakawis	6
C. Watêsaning Prakawis	7
D. Wosing Prakawis	7
E. Ancasing Panalitèn.....	8
F. Paédahing Panalitèn	8
G. Pangrêtosan	9
BAB II GÊGARAN <i>TEORI</i>	11
A. Pangrêtosan <i>Filologi</i>	11
B. Ancasing <i>Filologi</i>	12
1. Ancasing Panalitèn <i>Filologi Umum</i>	12
2. Ancasing Panalitèn <i>Filologi Khusus</i>	12

C. <i>Aliran Filologi</i>	12
D. <i>Objek Panalitèn Filologi</i>	13
1. <i>Naskah</i>	13
2. <i>Teks</i>	14
E. <i>Lampahing Panalitèn Filologi</i>	14
a. <i>Inventarisasi Naskah</i>	15
b. <i>Deskripsi Naskah</i>	16
c. <i>Alih Tulis</i>	17
1). <i>Transkripsi</i>	17
2). <i>Transliterasi</i>	18
d. <i>Suntingan Teks</i>	18
e. <i>Terjemahan</i>	19
F. <i>Analisis Isi</i>	20
a. <i>Piwulang Moral</i>	21
a) <i>Manungså dhumatêng Gusti</i>	21
b) <i>Manungså dhatêng sêsaminipun</i>	22
c) <i>Manungså dhatêng lingkungan</i>	22
d) <i>Manungså dhatêng piyambakipun</i>	22
G. <i>Panalitèn ingkang Jumbuh</i>	23
BAB III CARA PANALITÈN.....	27
A. <i>Jinising Panalitèn</i>	27
B. <i>Sumber Data Panalitèn</i>	28
C. <i>Caranipun Ngêmpalakên Data</i>	28
D. <i>Instrumen Panalitèn</i>	31
E. <i>Teknik Analisis Data</i>	34
F. <i>Caranipun Ngêsahakên Data</i>	35
BAB IV ASILING PANALITÈN SÅHÅ PANGRÊMBAGIPUN	37
A. <i>Deskripsi Naskah, Teks SE, sårå Pangrembagipun</i>	37
B. <i>Transliterasi sårå Suntingan Teks SE</i>	45

1. Pandom <i>Transliterasi</i>	45
a. Wujuding Aksârâ Jâwâ sâhâ Pasanganipun	46
b. Wujuding Aksârâ Murda sâhâ Panyêratipun.....	47
c. Wujuding Aksârâ Swara sâhâ Panyêratipun	48
d. Wujuding Sandhangan	49
e. Wujuding Angkâ Jâwâ	51
f. Panyêrating Aksârâ (hâ) ingkang Antêb sâhâ (hâ) ingkang Ampang	51
g. Panyêrating Vokal o dados â	52
h. Icaling Aksârâ Rangkêp dados Satunggal Huruf	52
1) <i>Reduplikasi parsial</i>	53
i. Panyerating Aksârâ <i>Kapital</i>	53
j. Wujuding Tândhâ Pamaos.....	54
2. Pandom <i>Suntingan</i>	55
C. Asiling <i>Transliterasi</i> sâhâ <i>Suntingan Teks Naskah SE</i>	56
1. <i>Aparat Kritik Teks SE</i>	89
D. Asiling <i>Terjemahan Teks SE</i>	91
1. <i>Cathêtan Terjemahan Teks SE</i>	126
E. <i>Piwulang Moral</i>	128
BAB V PANUTUP	157
A. Dudutan.....	157
B. Pamrayogi	159
C. <i>Implikasi</i>	160
KAPUSTAKAN	160
A. <i>Naskah</i>	160
B. <i>Pustaka</i>	160
C. <i>Internet</i>	163
LAMPIRAN.....	164

PRATÉLAN *TABEL*

<i>Tabel 1 Deskripsi Panalitèn Ingkang Jumbuh.</i>	23
<i>Tabel 2 Kartu Data Diskripsi Naskah</i>	31
<i>Tabel 3 Kartu Data Transliterasi saha Suntingan Teks SE</i>	34
<i>Tabel 4 Kartu Data Terjemahan Teks SE</i>	34
<i>Tabel 5 Kartu Data Jinis sâhâ Wujuding Piwulang Moral ingkang Kawrat ing Teks SE</i>	34
<i>Tabel 6 Asiling Deskripsi naskah sâhâ teks SE</i>	37
<i>Tabel 7 Wujuding Aksârâ Jâwâ sâhâ Pasanganipun</i>	46
<i>Tabel 8 Wujuding Aksârâ Murdâ sâhâ Panyêratipun</i>	48
<i>Tabel 9 Wujuding Aksârâ Swârâ sâhâ Panyêratipun</i>	49
<i>Tabel 10 Wujuding Sandhangan Swârâ</i>	49
<i>Tabel 11 Wujuding Sandhangan Panyigêg Wandâ</i>	50
<i>Tabel 12 Wujuding Sandhangan Wyanjânâ sâhâ Panjangan</i>	50
<i>Tabel 13 Wujuding Angkâ Jâwâ</i>	51
<i>Tabel 14 Tuladha Panyêrating (hâ) Antêb</i>	51
<i>Tabel 15 Tuladha Panyêrating (hâ) Ampang</i>	52
<i>Tabel 16 Panyêrating Vocal o Dados â</i>	52
<i>Tabel 17 Wujud Icaling Aksârâ Rangkêp ing Salêbêting Teks SE</i>	52
<i>Tabel 18 Wujud Panyêrating Reduplikasi Parsial (Dwipurwâ) ing Teks SE</i>	53
<i>Tabel 19 Wujud Aksârâ Kapital Salêbeting Teks SE</i>	53
<i>Tabel 20 Wujud Tândhâ Pamaos</i>	54
<i>Tabel 21 Asiling Transliterasi sâhâ Suntingan Teks SE</i>	57
<i>Tabel 22 Aparat Kritik Salêbeting Teks SE</i>	89
<i>Tabel 23 Asiling Terjemahan Teks SE</i>	93
<i>Tabel 24 Piwulang Moral wontên ing Teks SE</i>	128

PRATÉLAN CUPLIKAN

Cuplikan 1: Irah-irahaning <i>naskah</i>	43
Cuplikan 2: Samak <i>naskah Sêrat Éndrålaksitå</i>	44

PRATÉLAN *LAMPIRAN*

<i>LAMPIRAN 1 : Teks Cithak Sêrat Éndrålaksitå ingkang Kasimpên ing Perpustakaan Tembi Rumah Budaya.....</i>	<i>164</i>
<i>LAMPIRAN 2 : Transkripsi Teks Sêrat Éndrålaksitå.</i>	<i>202</i>

PRATÊLAN CÊKAKAN

No. : Nomêr

SE : *Sêrat Éndrålaksitå*

Kat. : Katrangan

PANDOM ÉJAAN

Pandom éjaan ingkang dipunginakakên wontên ing *karya ilmiah* mênika wontên kalih, inggih mênika pandom éjaan kanggé basa Indonésia saha pandom éjaan kanggé basa Jawi. Pandom éjaan basa Indonésia sadayanipun ngginakakên *Ejaan Bahasa Indonesia yang Disempurnakan (EYD)*.

Wondéné pandom éjaan basa Jawi sakêdhik radi nyêbal saking *Pedoman Umum Éjaan Bahasa Jawa Huruf Latin yang Disempurnakan* (Balai Bahasa Yogyakarta, 2006), inggih mênika tandha ê kanggé nyêrat *fonem* / ə / ugêlipun ê kados ing têmbung **sagêd** „bisa“; tandha é kanggé nyêrat *fonem* / e / ungêlipun é kados ing têmbung **saé** „baik“; saha tandha è kanggé nyêrat *fonem* / æ / ungêlipun è kados ing têmbung **wèwèh** „memberi“. Irah-irahan *naskah* saha pêthikan-pêthikan basa Jawi ngginakakên *Pedoman Umum Ejaan Bahasa Jawa Huruf Latin yang Disempurnakan* kanggé nggampilakên panyêratipun. Ananging, kanggé aksara e ngginakakên tandha ê kanggé nyêrat *fonem* / ə /, tandha é kanggé nyêrat *fonem* / e /, ugi ngginakakên tandha è kanggé nyêrat *fonem* / æ /.

Sadaya irah-irahaning buku ingkang kasêrat mawi aksara Latin ingkang ngginakakên éjaan sadèrèngipun *EYD*, têtêp kasêrat mênapa wontênipun murih têtêp kajagi aslinipun, ugi supados botên nuwuhakên salah tapsir. Kanggé irah-irahaning buku utawi *naskah sêratan* aksara Jawa kajumbuhakên kaliyan *EYD*.

Kajian Filologi sâhâ Piwulang Moral wontên ing Sêrat Éndrâlaksitâ

Déning : Fidyaturohmah

NIM 13205241003

SARINING PANALITÈN

Panalitèn mênikâ ngêwrat gangsal ancasing panalitèn. Ancasing panalitèn mênikâ kanggé: (1) ngandharakên asiling *inventarisasi naskah Sêrat Éndrâlaksitâ*, (2) ngandharakên *deskripsi naskah Sêrat Éndrâlaksitâ*, (3) ndamêl *transliterasi standar, transkripsi diplomatik sâhâ suntingan teks Sêrat Éndrâlaksitâ sarta* (4) ndamêl *terjemahan teks Sêrat Éndrâlaksitâ, sarta* (5) ngandharakên *piwulang moral wontên Sêrat Éndrâlaksitâ*.

Panalitèn mênikâ ngginakakên panalitèn *filologi sâhâ metode panalitèn deskriptif*. Metode panalitèn *filologi* dipunginakakên kanggé nggarap *teks Sêrat Éndrâlaksitâ* ingkang kasêrat mawi aksârâ Jâwâ cithak. Wondéné *metode panalitèn deskriptif* dipunginakakên kanggé nggambarakên *teks Sêrat Éndrâlaksitâ* kanthi *objektif*. Sumber data panalitèn mênikâ *naskah Sêrat Éndrâlaksitâ sâhâ teks Sêrat Éndrâlaksitâ koleksi Perpustakaan Tembi Rumah Budaya*. Teknik ngempalakên data wontên panalitèn mênikâ ngginakakên lampahing panalitèn *filologi*, inggih mênikâ *inventarisasi naskah, deskripsi naskah, transliterasi, suntingan, terjemahan teks, sâhâ analisis isining teks*. Analisis data ngginakakên *teknik analisis deskriptif*. Validitas ingkang dipunginakakên, inggih mênikâ *validitas semantik*. Reliabilitas ingkang dipunginakakên, inggih mênikâ *reliabilitas intrarrater sâhâ interrater*.

Asiling panalitèn mênikâ ngandharakên ênêm bab, sapisan inggih mênikâ kapanggihakên satunggal *eksemplar naskah Sêrat Éndrâlaksitâ* ingkang kasimpên wontên *Perpustakaan Tembi Rumah Budaya*. Kaping kalih, *deskripsi naskah Sêrat Éndrâlaksitâ* taksih saé saha wêtah, sêratanipun cêthâ dipunwaos. Katiga, *transliterasi teks Sêrat Éndrâlaksitâ* dipungarap kanthi ngginakakên *transliterasi standar* inggih mênikâ ngewahi sêratan aksârâ Jâwâ dhatêng aksârâ *Latin* adhêdhasar *ejaan* ingkang limrah. Sakawan, *suntingan teks* ngginakakên *metode suntingan standar*, wondéné sadaya éwah-éwahanipun kaandharakên wontên *aparatur kritik*. Gangsal, *terjemahan teks* dipungarap kanthi ngginakakên *metode terjemahan harfiah, terjemahan isi, sâhâ terjemahan bebas*. Sadaya *metode terjemahan* kasebut dipungarap kanthi *kontekstual*. Wondéné têmbung-têmbung ingkang angèl dipunalih-basakakên salajêngipun kaandharakên wontên *chatêtan terjemahan*. Ênêm, *piwulang moral* ing salêbeting *teks Sêrat Éndrâlaksitâ* kapérang dados tigâ inggih mênikâ gêgayutanipun antawisipun manungsâ dhumatêng Gusti, manungsâ kaliyan priyantun sanès, sâhâ manungsâ kaliyan dhiri pribadinipun.

Pamijining têmbung : *Kajian Filologi, Piwulang Moral, Sêrat Éndrâlaksitâ*.

BAB 1

PURWAKA

A. Dhasaring Panalitèn

Tetilaraning kabudayan Jawi wontên ing nagari Indonesia mênikå sagêd dados warisanipun para leluhur. Kabudayan mênikå manéka warnå. Asiling têtilaran kabudayan wontên ing Indonesia mênikå wontên 3 wujud, inggih mênikå. (1) Wujud kabudayan salah satunggaling *kompleks* saking *ide-ide*, *gagasan*, *nilai-nilai*, *norma-norma*, *aturan*, lan sanèsipun. (2) Wujud kabudayan salah satunggaling *aktivitas kelakuan* ingkang polanipun saking manungså wontên masarakat. (3) Wujud kabudayan *benda-benda hasil karya* manungså (Koentjaraningrat, 1994: 5). Wujud *benda* mênikå kapérang dados kalih inggih mênikå ingkang wujud *fisik* menapa déné *non-fisik* (Baroroh-Baried, 1985: 9-10). Ingkang wujud *fisik* inggih mênikå prasasti, candi, kêris, lan sanèsipun. Ingkang wujud *non-fisik* inggih mênikå awujud sêratan ingkang dipunsêbut *naskah*.

Miturut (Mulyani, 2013: 1) *Naskah* utawi *Manuskrip* Jawi tegêsipun anggitan ingkang sinêrat, ingkang taksih *asli* mênåpå déné têdhakanipun, ingkang ngandharakên bab-bab tartamtu, sinêrat kanthi bâså Jawi (Jawi Kina, Jawi Pertengahan, Jawi Anyar), mawi aksårå Jåwå såhå aksårå Latin, ingkang kasêrat mawi dlancang (*kertas*). *Naskah* utawi *manuskrip* mênikå wontên warni tiga, inggih mênikå (1) *naskah* utawi *manuskrip lesan*, (2) *naskah* utawi *manuskrip* sêratan tangan (carik), såhå (3) *naskah* utawi *manuskrip* sêratan cithak.

Naskah utawi *manuskrip lesan* mênika têngesipun sadaya andharan ingkang kawahyakakên *sarana lesan* ingkang dipunlésanakên kanthi *turun-temurun* saking tiyang kinâ dumugi masarakat samangkênipun. *Naskah* utawi *manuskrip* sêratan tangan (carik) ngandharakên bab manéka warni. Tuladhanipun andharan ing *teks* ingkang magêpokakên kaliyan bab (1) bâsa, (2) agama, (3) sejarah, (4) sarasilah, (5) hokum, (6) pranatan, (7) ringgit, (8) sastra, (9) sastraaning ringgit, (10) piwulang, (11) suluk, (12) *adat istiadat*, (13) *musik*, (14) *lain-lain*. (Behrend, 1997: X-XII; Mulyani, 2013: 2). Saking wosing isi *teks* ugi sagêd dipunpêndhêt piwulangipun ingkang sampun kaandharakên.

Wontên sapérangan ingkang kalêbêt jinis piwulang. Salah satunggaling *naskah* ingkang ngrêmbag bab piwulang inggih mênika *Sêrat Éndrâlaksita*. Saking mapintên-pintên jinis sêratan *teks* mênika wontên kalih inggih mênika, *teks* carik, sâha *teks* cithak, *Sêrat Éndrâlaksita* mênika kasimpên wontên ing *Perpustakaan Rumah Budaya Tembi*. *Sêrat Éndrâlaksita* mênika kadhapuk kanthi gancaran, kacithak ing Surakarta.

Pawadan pamilihing *Sêrat Éndrâlaksita* dados *sumber data* panaltèn inggih mênika.

1. *Teks Sêrat Éndrâlaksita* mênika dhapukanipun gancaran, satêmah langkung gampil anggènipun mangrêtos wosing *naskah* tinimbang ingkang dhapukanipun sêkar macapat.
2. Kawontênan *teks Sêrat Éndrâlaksita* taksih saé. Sêratanipun taksih cêtha sâha kacânipun jangkêp. *Teks Sêrat Éndrâlaksita* mênika sinêrat mawi aksara Jawa cithak satêmah langkung gampil dipunwaos.

3. Bâsâ ingkang dipunginakakên kanggé nyêrat *teks Sêrat Éndrâlaksitâ* mênika langkung gampil dipunmangrêtosî amargi kaandharakên kanthi bâsâ Jawi gagrag énggal ragam krâmâ.
4. *Teks Sêrat Éndrâlaksitâ* mênika narik kawigatosan awit saking wosipun. Inggih mênika mratélakakên lampahing tiyang supados linagkung wontên pagêsan.

Panalitèn mênika kaangkah sagêd mangrêtosî jinising piwulang *moral* gayutanipun manungsâ sâhâ manungsâ wontên ing *teks Sêrat Éndrâlaksitâ*. Jinising piwulang *moral* mênika salajêngipun sagêd dipunginakakên wontên ing pagêsan.

Panalitèn mênika ngrêmbag piwulang *moral* wontên ing *Sêrat Éndrâlaksitâ*. Kajawi mênika, anggènipun gampil damêl panalitèn, dipunginakakên lampah panalitèn *filologi*. Awit saking mênika, ngampilakên panaliti mangrêtosî wosipun *Sêrat Éndrâlaksitâ*. Pramila, *Sêrat Éndrâlaksitâ* mênika ugi nginakakên aksârâ Jâwâ sâhâ bâsâ Jawi. *Filologi* inggih mênika *disiplin* ingkang *hubungan-ipun* kaliyan *studi hasil budâya* (*buah pikiran, perasaan, kepercayaan, adat kebiasaan, sâhâ nilai-nilai ingkang turun-temurun wontên pagêsan masarakat*) manungsâ wontên jaman rumiyin (Mulyani, 2014: 1).

Panalitèn *filologi* mênika panalitèn ingkang dipunlampahai kanthi cara panalitèn tartamtu. Cara panalitèn *filologi* inggih mênika, ndamêl (1) *inventarisasi naskah*, (2) *deskripsi naskah*, (3) *transliterasi teks sâhâ transkripsi teks*, (4) *suntingan teks*, (5) *terjemahan*, sâhâ (6) *analisis teks*. Lampahing panalitèn *filologi* mênika kanggé naliti *objek* panalitèn *filologi* inggih mênika *naskah sâhâ teks*. *Objek* panalitèn mênika

ngginakakên *naskah* sâhâ *teks* ingkang irah-irahanipun *Sêrat Éndrâlaksitâ*. *Sêrat Éndrâlaksitâ* mênikâ kalêbêt *naskah* Jawi.

Lampahing panalitèn *filologi* ingkang wiwitan inggih mênikâ *inventarisasi naskah*. Ancasing katindakakên *inventarisasi naskah* inggih mênikâ kanggé madosi *naskah-naskah* ingkang sajinis. Caranipun madosi *naskah* inggih mênikâ madosi kanthi pêrmati kawontênan *naskah* ingkang badhé dipuntaliti wontên *katalog* (Faturrahman, 2015: 74). Studi *katalog* ingkang dipuntindakakên kanthi maos mapintên-pintên *katalog*, inggih mênikâ.

1. *Katalog Induk Naskah-naskah Nusantara Jilid-3A Fakultas Sastra Universitas Indonesia Jilid 3-A* (Behrend,1997).
2. *Katalog Induk Naskah-naskah Nusantara Fakultas Sastra Universitas Indonesia Jilid 3-B* (Behrend,1997).
3. *Katalog Induk Naskah-naskah Nusantara Museum Sonobudoyo Yogyakarta Jilid 1* (Behrend,1990).
4. *Katalog Induk Naskah-naskah Nusantara Museum Sonobudoyo Yogyakarta Jilid 1* (Behrend,1990).
5. *Katalog Manuskrip Balai penelitian Bahasa di Yogyakarta* (Suyanto, 1993).
6. *Katalog Perpustakaan Rumah Budaya Tembi*

Salajêngipun ningali *langsung* kawontênanipun *naskah*. Adhêdhasar *studi katalog* sâhâ *pengamatan langsung* katêmtokakên *objek* panalitènipun inggih mênikâ *Sêrat Éndrâlaksitâ*.

Adhêdhasar *studi katalog* ing nginggil namung kapanggihakên satunggal *eksemplar* kémawon *naskah Sêrat Éndrâlaksitå* saking *perpustakaan Rumah Budaya Tembi*. Ancasing *inventarisasi naskah* utawi *manuskrip* kanggé mangrêtos *naskah* sajinis (awit *naskah* sajinis dipunpanggihakên mapintên-pintên irah-irahan ingkang sami), satêmah wontên panalitèn mênikå botên katindakakên amargi *naskah* kapanggihakên satunggal *eksemplar*. Wondéné lampahing panalitèn ingkang katindakaên wontên panalitèn mênikå, inggih (1) *deskripsi naskah*, (2) *transliterasi teks* sâhå *transkripsi teks*, (3) *suntingan teks*, (4) *terjemahan*, sâhå (5) *analisis teks*.

Objek panalitèn wontên ing panalitèn mênikå inggih *naskah sâhå teks Sêrat Éndrâlaksitå* (salajêngipun dipunsêrat *SE*). Miturut Poerwadarminta (1939: 114) têngbung “éndra” têngêsipun “ratu”, têngbung “laksitå” têngêsipun “laku, kalakuan menapa déné laku tâpå” (Poerwadarminta 1939: 257). Kanthi makatên, *naskah Sêrat Éndrâlaksitå* mênikå isinipun mênapå kémawon gayut kaliyan lampah ingkang linangkung supados sagêd angluhurakên darajating tiyang gêsang. *Sêrat Éndrâlaksitå* mênikå babaripun wontên tiga. Bab sapisan ngandharakên bab (1) sukå | wèwèh. Bab kalih ngandharakên bab (2) lêngåwå | lilå. Bab tiga utawi pungkasan ngandharakên (3) narimå | tâmpå.

Sapérangan masarakat jaman samênikå botên sagêd mahami sêratan aksårå Jåwå. Awit saking mênikå dipundamêl *alih tulis teks*-ipun. *Alih tulis* ingkang dipuntindakakên wontên panalitèn mênikå inggih *transkripsi sâhå transliterasi*. *Transkripsi* dipunlampahi amargi *teks SE* mênikå mawi sêratan cithak. Acasipun

transkripsi kanggé nglestantunaken sêratan asli *teks SE*. Ancasipun dipundamel *transliterasi* inggih mênikå kanggé supados gampil kawaos sintên kémawon.

Lampah salajêngipun, inggih mênikå *Suntingan teks*. Ancasipun *suntingan teks* inggih mênikå nglêresakên têmbung-têmbung ingkang déréng trêp adhêdasar *Baoesastra Djawa* (Purwadarmintå, 1939) sâhå dipunjumbuhakên *EYD (Ejaan yang Disempurnakan)*. Salajêngipun ndamêl *terjemahan teks*. Ancasipun *terjemahan teks* inggih mênikå supados isining *teks* langkung gampil dipunmangrêtosi sâhå dipunpahami déning masarakat. Sasampunipun *teks* dipun-*terjemah*-akên, lampah salajêngipun naliti isining *teks*.

Isining *teks SE* mênikå dipuntaliti amargi isining *naskah* mênikå ngèwrat piwulang *moral* ingkang sagêd dados tauladan kanggé nindakakên pagêsan sâhå pasrawungan wontên jaman samênikå. Panalitèn mênikå kaangkah supados sagêd mangrêtosi solah bawaning tiyang sanès supados pasrawungan sagêd saé sâhå supados manggihakên kawilujêngan ing pagêsan.

Ancasing panlitèn *filologi* inggih mênikå ngêcakakên lampahing panalitèn wontên nginggil. Adhêdasar saking lampahing panalitèn kasêbut dipunlampahi panalitèn piwulang *moral* wontên ing *SE*. Minangka upâyå kanggé masarakat supados gadhah solah bawa ingkang saé wontên pagêsan.

B. Undêraning Prakawis

Adhêdhasar dhasaring panalitèn wontên ing nginggil, kapanggihakên prakawis-prakawis ingkang prêlu dipunrêmbag. Prakawis-prakawis ingkang prêlu dipunrêmbag wontên panalitèn mênikå kados ing ngandhap mênikå.

1. Jinis sêratan *naskah* Jawi.
2. *Inventarisasi naskah Sêrat Éndrâlaksitå.*
3. *Deskripsi naskah Sêrat Éndrâlaksitå.*
4. *Transliterasi teks Sêrat Éndrâlaksitå.*
5. *Suntingan teks Sêrat Éndrâlaksitå.*
6. *Terjemahan teks Sêrat Éndrâlaksitå*
7. Piwulang *moral* wontên *Sêrat Éndrâlaksitå.*

C. Watêsaning Prakawis

Supados panalitèn mênikå sagêd langkung *fokus*, prakawis-prakawis ingkang dipunrêmbag prêlu dipunwatêsi. Watêsaning prakawis wontên panalitèn mênikå katêtêpakên kados ing ngandhap mênikå.

1. *Deskripsi naskah Sêrat Éndrâlaksitå.*
2. *Transliterasi teks Sêrat Éndrâlaksitå.*
3. *Suntingan teks Sêrat Endralaksita.*
4. *Terjemahan teks Sêrat Éndrâlaksitå.*
5. Piwulang *moral* wontên *Sêrat Éndrâlaksitå.*

D. Wosing Prakawis

Wosing prakawis panalitèn mênikå adhêdhasar undêraning prakawis sâhå watêsaning prakawis. Adhêdhasar undêraning prakawis sâhå watêsaning prakawis ing nginggil, wosing prakawis wontên panalitèn mênikå katêtêpakên kados ing ngandhap mênikå.

1. Kadospundi *deskripsi naskah Sêrat Éndrâlaksitå?*

2. Kadospundi *transliterasi teks Sêrat Éndrâlaksitå*?
3. Kadospundi *suntingan teks Sêrat Endralaksita*?
4. Kadospundi *terjemahan teks Sêrat Éndrâlaksitå*?
5. Kadospundi piwulang *moral* wontên *Sêrat Éndrâlaksitå*?

E. Ancasing Panalitèn

Adhêdhasar wosing panalitèn ing nginggil mênikå sagêd kapêndhêt ancasing panalitèn. Panalitèn mênikå dipunlampahi kanthi ancas kados ing ngandhap mênikå.

1. Ngandharakên *deskripsi naskah Sêrat Éndrâlaksitå*.
2. Ndamêl *transliterasi teks Sêrat Éndrâlaksitå*.
3. Ndamêl *suntingan teks Sêrat Éndrâlaksitå*.
4. Ndamêl *terjemahan teks Sêrat Éndrâlaksitå*.
5. Ngandharakên piwulang *moral* wontên *Sêrat Éndrâlaksitå*.

F. Paédahing Panalitèn

Asiling panalitèn mênikå dipunajib supados sagêd migunani kanggé sadâyå tiyang ingkang maos panalièn mênikå. Paédahing panalitèn mênikå wontên ingkang *teoritis sâhå praktis*.

1. Paédah Teoritis

Ancasing panalitèn mênikå kanggé mangrêtos wosing *teks* wontên satunggaling *naskah SE*. Awit panalitèn mênikå dipunkajêngakên sagêd nambahi *kontribusi* kanggé ngêcakakên ngélmi *filologi*. Bab mênikå jumbuh kaliyan wosing *teks* ingkang kawrat ing satunggaling *naskah Jawi* inggih mênikå supados pamaos sagêd langkung gampil anggènipun mahami satunggaling *naskah SE*.

2. Paédah *Praktis*

- a. Asiling *transliterasi*, *suntingan*, *såhå terjemahan teks* mênikå sagêd nggampilakên pamaos anggénipun maos *teks SE*. Ingkang saklajêngipun sagêd dipunpêndhêt piwulangipun.
- b. Asiling andharan isining *teks SE* sagêd nambah ngélmi bab pasrawungan dhatêng tiyang sanès saking *tåtå cårå* tuwin solah bårwå masarakat jaman rumiyin, satêmah ngélmi mênikå sagêd dados pandom wontên pagêsangan jaman samênikå.

G. Pangrêtosan

Kajian filologi inggih mênikå saking kalih têmbung, inggih mênikå têmbung *kajian* såhå *filologi*. Têmbung *kajian* têngêsipun “*asiling mengkaji*” (KBBI, 2002: 491). Ingkang dipunkajêngakên wontên panalitèn mênikå inggih naliti såhå *mengkaji teks SE*, lajêng têmbung *filologi* inggih mênikå ngélmi ingkang kaginakakên kanggé nyinau bab bâså, kasusastran, såhå kabudayan Wagenvoort (Iumantar Sulastri-Sutrisno, 1981: 1). Dados ingkang dipunwastani *kajian filologi* inggih mênikå naliti såhå *mengkaji teks SE* kanthi ngginakakên ngélmi *filologi*. Lampahing panalitèn *filologi* ingkang dipuntindakakên inggih mênikå, (1) damêl *deskripsi naskah*, (2) *transliterasi teks*, (3) *suntingan teks*, (4) *terjemahan teks*, (5) *analisis andharan* isinipun *teks*.

Teks SE, inggih mênikå salah satunggaling irah-irahan *naskah* cithak jinis piwulang. *Teks SE* mênikå kasêrat mawi dhapukan gancaran. *Naskah SE* menika kasimpên wontên ing *Perpustakaan Tembi Rumah Budaya*. *Naskah SE* mênikå botên wontên panganggitipun alias *anonim*. Sêrat mênikå mratelakakên tindak ingkang linangkung. *Teks* mênikå ngêwrat piwulang *moral*.

Piwulang *moral* inggih mênikå salah satunggaling piwulang ingkang ngêwrat pagêsan manungså, solah bâwå ingkang saê menapa déné awon. Piwulang mênikå gayut kaliyan tindak tandukipun manungså ingkang nêdahakên budi pakartinipun. Ancasipun kanggé ngarahakên, ngatur, sårå nemtokakên solah bâwåning tiyang gêsang.

BAB II

GĚGARAN *TEORI*

A. PangrĚtosan *Filologi*

Filologi mĚnikĚ asalipun saking bĚsĚ Yunani, inggih mĚnikĚ tĚmbung *philos* kaliyan *logos*. TĚmbung *philos* tĚgĚsipun ‘*cinta*’, ‘rĚmĚn’, sĚhĚ *logos* tĚgĚsipun ‘*kata*’, ‘tĚmbung’. TĚmbung *filologi* mĚnikĚ tĚgĚsipun ‘*cinta kata*’, ‘rĚmĚn wicantĚn’. LajĚng ngrembaka dados ‘rĚmĚn sinau’, ‘rĚmĚn dhatĚng ngĚlmi’, ‘rĚmĚn bab sastra’, ‘rĚmĚn bab kabudayan’ Shipley, Wagenvoort (lumantar Baroroh-Baried, 1985: 1).

Filologi inggih mĚnikĚ satunggaling ngĚlmi ingkang gĚgayutan kaliyan wohing *karya sastra* ingkang magĚpokan kaliyan bab bĚsĚ, sastra, sĚhĚ budĚyĚ. AdhĚdhasar pamanggih-pamanggih mĚnikĚ, sagĚd dipunpĚndhĚt dudutan bilih *filologi* inggih mĚnikĚ ngĚlmi ingkang dipunginakakĚn kanggĚ sarĚnĚ ngandharakĚn asiling budĚyĚ masarakat ing jaman rumiyin ingkang kasimpĚn awujud sĚratan utawi *naskah* (Mulyani, 2009: 1). WondĚnĚ miturut Fathurahman (2015: 14) inggih mĚnikĚ “*philology is about reading manuscripts*” (*filologi* inggih mĚnikĚ salah satunggaling ngĚlmi ingkang gayut kaliyan maos *naskah*).

AdhĚdhasar katrangan wontĚn ing nginggil, sagĚd dipunpĚndhĚt dudutanipun bilih *filologi* mĚnikĚ ngĚlmi ingkang nyinaoni *naskah* kina sĚhĚ ngandharakĚn isi *teks*-ipun kanthi ngayutaken bab bĚsĚ, sastra, sĚhĚ kabudayan. Ancasipun kanggĚ ngandharakĚn wosing *teks* ingkang kawrat wontĚn ing salebĚting *naskah*. PanalitĚn mĚnikĚ ngginakakĚn *filologi modern* awit saking ancasipun panalitĚn mĚnikĚ

mangrêtos*i teks*, ngandharakên isinipun *teks*, sâhâ nglêresakên bab ingkang lêpat dipungayutakên kaliyan bâsâ, sastra, sâhâ kabudayan.

B. Ancasing *Filologi*

Ancasing panalitèn *filologi* miturut Baroroh-Barried (1985: 5) kapérang dados kalih, inggih mênikâ ancasing panalitèn *filologi umum* sâhâ ancasing panalitèn *filologi khusus*. Ancasing panalitèn *filologi* kaandharakên ing ngandhap mênikâ.

1) Ancasing Panalitèn *Filologi Umum*

- a. Kanggé mangrêtos*i asiling kabudayan bângsâ lumantar asiling sastra-nipun ingkang awujud lésan sâhâ sêratan.*
- b. Kanggé mangrêtos*i maknâ sâhâ fungsi teks.*
- c. Kanggé ngandharakên piwulang luhur asiling kabudayan ing jaman rumiyin.

2) Ancasing Panalitèn *Filologi Khusus*

- a. Kanggé ndamêl *suntingan teks.*
- b. Kanggé mangrêtos*i sejarah-ipun teks sâhâ pangrêmbakanipun.*
- c. Kanggé mangrêtos*i resepsi pamaos nêngingi isining naskah.*

C. Aliran *Filologi*

Filologi kapérang dados kalih miturut caranipun ningali gêjala *variasi* ing salebêting *teks* ingkang kawrat ing *naskah*, inggih mênikâ *aliran filologi tradisional* sâhâ *aliran filologi modern*. Katrangan ngéngingi *aliran filologi* miturut Baroroh-Barried (1985: 2) kados makatên.

1. Pangêrtosan *aliran filologi tradisional* inggih mênikå mujudakên *naskah* ingkang *korup*, saénggâ ancasing panalitènipun inggih mênikå manggihakên wujud *asli teks* (baboning *teks*) utawi ingkang paling cêlak kaliyan wujud ingkang *asli*.
2. Pangêrtosan *aliran filologi modern* inggih mênikå nêlakakên bilih *variasi naskah* mênikå mujudakên *kreasi-nipun* panyalin. Ancasing panalitèn mênikå kanggé mangêrtosi isining teks, napsirakên, nglêresakên, sâhå nggayutakên kaliyan ngêlmi sanés antawisipun bâsâ, satrâ, agami, sâhå politik ing jamanipun.

Adhedhasar panalitèn ing inggil, panalitèn mênikå nginakakên *aliran filologi modern*. Bab mênikå kajumbuhakên kaliyan ancasing panalitèn, inggih mênikå kanggé mangrêtos, napsirakên *teks SE* sartå kagayutakên kaliyan ngêlmi bâsâ, satrâ, agami, sâhå kabudayan (mliginipun bab piwulang *moral*).

D. Objek Panalitèn Filologi

Sabên ngêlmi mênikå wontên *objek* panalitènipun piyambak-piyambak *objek* panalitèn *filologi* awujud anggitan ingkang sinêrat asta utawi carik (*manuskrip* utawi *naskah* carik) ingkang ngewrat asiling pikiran kaliyan pangraosing masarakat minangka asiling budaya jaman rumiyin ingkang awujud *naskah* kaliyan *teks* (Baroroh-Baried, 1985: 3). Wontên ngêlmi *filologi naskah* kaliyan *teks* mênikå bédå. Wondéné andharaning *naskah* kaliyan *teks* kasêrat wontên ing ngandhap mênikå.

a. Naskah

Miturut Mulyani (2009: 1) *naskah* utawi *manuskrip* Jåwå inggih mênikå anggitan ingkang sinêrat astå (carik), ingkang taksih asli mênåpå déné ingkang sampun awujud salinanipun, ingkang ngêwrat mawarni-warnining bab ingkang mujudakên

wohing kabudayan masarakat ing jaman rumiyin, ingkang dipunandharakên mawi bâsa Jawi. Wondene miturut (Baroroh-Baried, 1985: 4) dipunsêbutakên bilih *naskah* inggih mênika benda *konkret* ingkang sagêd dipunpirsani saha dipuncêpêng.

Naskah ingkang dados *objek* panalitèn *filologi* mênika *naskah* ingkang isinipun nêdahakên bab ingkang gayut kaliyan asiling budaya sâha sastra. Saking pangretosan mênika sagêd dipunpendhet dudutanipun bilih *naskah* mênika barang nyata awujud anggitan ingkang sagêd dipunpirsani. Saking katrangan ing nginggil, *naskah* ingkang dipunginakaken wontên panaliten mênika inggih *naskah SE koleksi perpustakaan Rumah Tembi Budaya*.

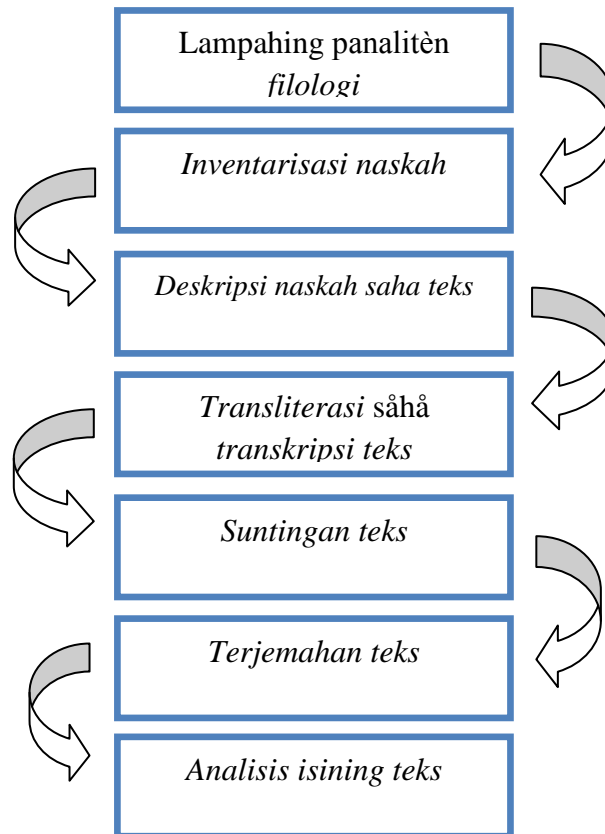
b. Teks

Objek panalitèn *filologi* sanèsipun *naskah* inggih mênika *teks*. *Teks* inggih mênika anggitan ingkang ngêwrat bab samukawising agêsang, inggih ingkang magêpokan kaliyan sadaya ingkang sampun kalampahan, inggih gêgayutan kaliyan *humaniora*. *Teks* mênika minangka isining *naskah* utawi *manuskrip* (Mulyani, 2013: 101). Miturut Baroroh-Baried (1985: 56) sarana kanggé ngandharakên *teks* mênika wontên warni tiga inggih mênika (1) awujud lésan kasêbut *teks lésan*, (2) awujud sêratan carik kasêbut *teks naskah sêratan carik*, sâha (3) awujud sêratan cithak kasêbut *teks cithak*.

E. Lampahing Panalitèn Filologi

Panalitèn *filologi* mênika kêdah nindakakên lampahing panalitèn. Lampahing panalitèn *filologi* inggih mênika *deskripsi naskah sâha teks, transliterasi teks, suntingan teks, terjemahan teks, sâha pemaknaan isining teks/analisis isi*. Lampahing panalitèn

filologi ingkang dipuntindakakên wontên ing panalitèn mênika kasêrat lumantar *bagan* wontên ing ngandhap mênika.

a. *Inventarisasi Naskah*

Inventarisasi naskah minangkâ lampahing panalitèn ingkang wiwitan dipunlampahi ing panalitèn *filologi*. *Inventarisasi naskah* inggih mênika kegiatan ngêmpalakên *informasi* ngéngingi kawontênanipun *naskah-naskah* ingkang *teks*-ipun *sekorpus* (Karsono, 2008: 81). *Inventarisasi naskah* sagêd kalampahan kanthi kalih *metode* inggih mênika *studi pustaka* sâha *pengamatan langsung*. *Metode studi pustaka* kalampahan kanthi cârâ *studi katalog*, manawi *pengamatan langsung* kalampahan

kanthi ningali *langsung* ing *museum, perpustakaan pernaskahan, instansi* ingkang nyimpên *naskah, sâhâ koleksi pribadi* (Djamaris, 2002: 10).

Pamanggih sanèsipun miturut (Saputra, 2008: 81) *inventarisasi naskah* mênika ngêmpalakên *informasi* ingkang wontên gayutanipun kaliyan *naskah*. Ing panalitèn mênika *inventarisasi naskah* kalampahan kanthi *studi katalog lajêng pengamatan langsung* wontên ing *perpustakaan Rumah Tembi Budaya*.

b. Deskripsi Naskah

Déné miturut Mulyani (2012: 6-8), *deskripsi naskah* ngêwrat prakawis-prakawis ingkang wigatos ingkang gayut kaliyan *naskah*. Wondéné prakawis-prakawisipun dipunandharakên wontên ing ngandhap mênika.

- 1) Panyimpênaning *naskah: koleksi-nipun nyimpên, papan panyimpênan, nomêr kodeks*.
- 2) Irah-irahan *naskah: kadospundi dipunpanggihkakên, adhêdhasar katrangan wontên teks* déning panyêrat sapisan, utawi adhêdhasar katrangan ingkang dipunsêrat sanès déning panyêrat sapisan, adhêdhasar katrangan wontên njawi *teks* déning panyêrat sapisan, utawi sanès panyêrat sapisan.
- 3) *Pengantar* (manggâlâ): andharan wontên wiwitan ing njawi wosipun *teks*, kados wêkdal miwiti panyêratan, papan panyêratan, ancasing panyêratan, namanipun panyêrat, pangajapipun panyêrat, sasêmbahan dhatêng Dewa Pelindung utawi Tuhan *Yang Maha Esa*, pêpujian dhatêng panguaos ingkang paring dhawuh utawi dhatêng nabi-nabi.
- 4) Panutup (*kolofon*): andharan wontên pungkasan ing njawi isinipun *teks*, kados wêkdal ngrampungakên panyêratan, papan panyêratan, nâma dhiri panyêrat, pawadan panyêratan, ancasing panyêratan, pangajapipun panyêrat.
- 5) *Ukuran naskah: lebar x panjang naskah, kandêlipun naskah, jinising bahan naskah, tanda air*.
- 6) *Ukuran teks: lebar x panjang teks, cacah kacipun teks, luwihan kâcâ ingkang kosong*.
- 7) Wosipun: jangkêp utawi kirang, pêdhotan utawi awujud *fragmen*, mawi rêrênggan *gambar* menâpâ botên, gancaran, gêguritan, *drama* utawi *kombinasi*, mênawi gancaran pintên râtâ-râtâ cacahipun gâtrâ sabên sakâcâ, mênawi gêguritan pintên cacahipun pupuh, mênâpâ nâma sêkaripun, pintên gunggungipun pādâ sabên pupuh.
- 8) Kalêbêt golongan jinising *naskah* ingkang pundi, kados pundi titikanipun.
- 9) Sêratan

- a) jinisipun aksârâ : Jâwâ/Arab Pegon/*Latin*,
 - b) wujudipun aksârâ : kothak/bundêr/lancip/*kombinasi*,
 - c) *ukuran*-ipun aksârâ : agêng/sêdhêngan/alit,
 - d) *sikap*-ipun aksârâ : jêjêg/miring,
 - e) *goresan*-ipun aksârâ : kandêl/tipis,
 - f) warni mangsi : cêmêng/soklat/biru/abrit,
 - g) dipunsêrat wontên sisihipun *verso* utawi *recto*,
 - h) dipunwaos awrat menâpâ gampil,
 - i) sêratan astâ ingkang sampun limrah utawi botên.
- 10) Bâsâ: baku, *dialek*, campuran, pengaruh bâsâ sanès.
- 11) Sêratan déning tiyang sanès
- a) wontên lêbêting *teks*: kâcâ pintên, wontên pundi, kadospundi,
 - b) wontên njawinipun *teks* wontên sisih pinggir: kâcâ pintên, wontên pundi, kadospundi,
 - c) sêratan wontên papan sanès: dipunandharakên wontên *daftar naskah/katalogus/artikel* ingkang pundi.

c. *Alih Tulis*

Miturut Mulyani (2009: 13), *alih tulis* inggih mênikâ nggantos sêrataning *teks* kanthi aksârâ ingkang sami kaliyan aksârâ sêrataning *teks* utawi mawi aksârâ ingkang bédâ. Alih tulis mênikâ wontên kalih, inggih mênikâ *transkripsi* sâhâ *transliterasi*. Wondéné andharanipun wontên ngandhap mênikâ.

1) *Transkripsi*

Miturut Baroroh-Baried (1985: 65), *transkripsi* inggih mênikâ *alih tulis* (têdhakan) tanpa nggantos aksaranipun (sami kaliyan aksârâning *teks*). Manawi miturut Mulyani (2009: 14), *transkripsi* inggih mênikâ alih tulis sêrataning *teks* ingkang sami kaliyan aksaraning *teks*. *Tanskripsi* mênikâ wontên kalih *metode*, inggih mênikâ *metode transkripsi diplomatik* sâhâ *metode transkripsi standar*.

2) *Transliterasi*

Transliterasi miturut Baroroh-Baried (1985: 65), inggih mênikå alih aksårå kanthi nggantos jinis sêratan, aksårå mbåå aksårå saking satunggaling *abjad* dados *abjad* sanèsipun. Sêrataning *teks* mawi aksårå ingkang botên sami kaliyan aksaraning *teks*. Wontên kalih *metode* ingkang sagêd dipuncakakên kanggé *transliterasi* inggih mênikå miturut Mulyani (2009: 10-11), *metode transliterasi* mênikå dipunpérang dados *metode transliterasi diplomatik* sårå *metode transliterasi standar*.

d. *Suntingan Teks*

Suntingan teks ingkang kaginakakên kanggé nggarap *naskah SE* mênikå wontên kalih. Miturut Baroroh-Baried (1985: 69) kalih *metode suntingan teks* mênikå, inggih mênikå *suntingan teks edisi diplomatik* sårå *suntingan teks edisi standar*. *Metode Suntingan teks diplomatik*, inggih mênikå *suntingan* ingkang dipuntindakakên kanthi botên ngéwahi mênåpå-mênåpå, kanthi mênåpå wontênipun. *Suntingan* mênikå dipuntindakakên kanthi pangangkah supados pamaos sagêd mangrêtos *teks* saking *naskah sumber* tanpå dipunéwahi satunggal mênåpå.

Wondéné *suntingan teks edisi standar*, inggih mênikå *suntingan* ingkang mahyakakên *naskah* kanthi nglêrêsakên sêratan ingkang lêpat sårå sêratan ingkang botên ajêg, sartå ejaanipun dipunjumbuhakên kaliyan pandom ejaan ingkang gumathok. Sadåya éwah-éwahanipun dipuncathêt wontên ing papan tartamtu, supados sagêd dipunmangrêtos sårå dipuntandhingakên kaliyan waosaning *teks* satêmah pamaos sagêd mangrêtos kajêngipun éwah-éwahan mênikå.

Suntingan teks dipunginakakên kanggé ngandharakên titikaning sadâyâ wujuding éwah-éwahan. Wujuding éwah-éwahan kasêbut, inggih mênikâ nyudâ aksârâ utawi têmbung sâhâ nambahi aksârâ utawi têmbung minangka *pertanggungjawaban ilmiah* salêbêting panalitèn naskah. Pramila, bilih ing satunggaling panalitèn katindakakên éwah-éwahan, ingkang awujud nyudâ, sâhâ nambahi, nggantos aksârâ utawi têmbung kêdah dipunsêrat ing *suntingan teks*.

Suntingan teks ing panalitèn mênikâ ngginakakên tandhâ-tandhâ ingkang dipunginakakên kanggé tandhâ éwah-éwahaning aksârâ utawi têmbung wontên ing *naskah*. Miturut (Djamaris, 2002: 30). Tandhâ-tandhâ ingkang dipunginakakên wontên ing *naskah* inggih mênikâ.

- 1) [...]: dipunginakakên kanggé nggantos aksârâ utawi têmbung.
- 2) (...): dipunginakakên kanggé nambah aksârâ utawi têmbung.
- 3) / ... / : dipunginakakên kanggé ngirangi aksârâ utawi têmbung.
- 4) Sabên aparat kritik dipunsukani nomer kanthi ngginakakên angka Arab sêratan Latin (..¹, ..², ..³, lsp).

e. *Terjemahan*

Terjemahan, inggih mênikâ minangka jêjangkêping lampah panalitèn *filologi* ingkang dipuntindakakên tumraping *naskah* kinâ utawi asiling sastrâ daérah, sasanèsipun *naskah* Melayu. *Terjemahan* dipuntindakakên kanthi cârâ nggantos bâsâ satunggal dhatêng bâsâ sanès utawi nggantos têngêsing bâsâ *sumber* dhatêng bâsâ *sasaran* (Mulyani, 2009: 32). Ancasipun *terjemahan* inggih mênikâ supados para pamaos ingkang botên mangêrtosi basaning *teks*-ipun sagêd mangêrtosi isining *teks*. Bab-bab ingkang prêlu dipungatosaken kanggé ndamêl *terjemahan*, déné urutanipun kados ing ngandhap mênikâ. Darusuprta (lumantar Mulyani, 2009: 28).

1. Paham saèstu ngéngingi bâsâ sumber, inggih mênikâ bâsâ ingkang badhé dipun-*terjemah*-aken.
2. Paham saèstu ngéngingi bâsâ sasaran, inggih mênikâ bâsâ ingkang kanggé *nerjemah*-akên
3. Paham saèstu ngéngingi kawontênan panggêsaaning maarakat rikâlâ tek dipunsêrat (*konteks sosio-budaya*)

Wondéné, *metode terjemahan teks* mênikâ kapérang dados tigang warni inggih mênikâ.

1. *Terjemahan harfiah* inggih mênikâ ngéwahi bâsâ *sumber* kanthi ndamêl *terjemahan*-ipun sabên têmbung-têmbungipun dipunéwahi dados bâsâ *sasaran*.
2. *Terjemahan isi* utawi *makna* inggih mênikâ ngéwahi bâsâ *sumber* kanthi ndamêl *terjemahan*-ipun sabên têmbung-têmbung-ipun dados bâsâ *sasaran* ingkang jumbuh.
3. *Terjemahan bebas* inggih mênikâ ngéwahi bâsâ *sumber* dipun-*terjemah*-akên dados bâsâ *sasaran* kanthi *bebas*.

F. Analisis Isi

Analisis isi inggih mênikâ salah satunggaling *metode* panalitèn ingkang dipunginakakên kanggé ndamêl *inferensi* ingkang *valid* saking *teks* (Weber lumantar Eriyanto, 1994: 9). Miturut Mulyani (2009: 34) ngandharakên wontênipun *kemungkinan* prakawis kanggé *analisis naskah* Jawi. Ancasing *analisis isi* inggih mênikâ mbêdhah isining *teks* kanggé madosi bab-bab ingkang kawrat wontên *naskah* mênikâ satêmah bab-bab mênikâ sagêd dipungayutakên kaliyan prakawis ingkang dipunrêmbag ing *panaliten* mênikâ.

a. Piwulang *Moral*

Têmbung ‘*moral*’ asalipun saking têmbung ‘*mores*’ ingkang têgêsipun ‘*aturan kesusilaan*’. Saking mênika sagêd dipunmangrêtos bilih têgêsipun *moral* mênika pandom solahbawaning gêsang. *Moral* inggih mênika prakawis ingkang wontên gayutipun kaliyan kaprigêlan kanggé nêmtokakên saé mênapa botênipun tindak-tanduk (Haricahyono, 1995: 221).

Piwulang *moral* inggih mênika kaidah ingkang nêmtokaken prakawis-prakawi ingkang kaanggêp saé mênapa botên sartå ngandharakên mênapa kémawon solah bawa ingkang katindakakên manungså dhatêng sêsaminings dumados (Edgle lumantar Darusuprpta, 1990: 1).

Wondéné De Vos (1987: 73) ngandharakên bilih *moral* mênika botên namung gayut antawisipun manungså kaliyan manungså sanésipun, nanging *moral* mênika ugi gayut kaliyan tumindakipun manungså dhumatêng Gusti, manungså dhatêng lingkungan sårå manungså dhatêng piyambakipun. Saking andharan ing nginggil, piwulang *moral* inggih mênika piwulang ingkang gayut kaliyan solah bawanipun manungså (manungså dhumatêng Gusti, manungså dhatêng sêsaminipun, manungså dhatêng lingkungan, sårå manungså dhatêng piyambakipun) ingkang nêdahakên budi pekertipun, kaandharakên kados mêkatên.

a) Manungså dhumatêng Gusti

Manungså mênika dados hamba sårå wakil saking Gusti kanggé njagi lestarining alam. Manungså mênika kêdah mêmujani dhumatêng Gusti. Pamujining manungså saged awujud tansah ngaturakên raos sukur mênapa ingkang sampun

dipunparingakên déning Gusti. Kajawi mênika, manungså kêdah nindakakên sadaya mênapa ingkang dados dhawuhanipun sâhå nilar mênapa ingkang dados awisanipun. Manungså kêdah mulang tumindak ingkang lêrês miturut ajaranipun Gusti sâhå botên ngrisak kawontênananing alam donyå.

b) Manungså dhatêng sêsaminipun

Manungså mênika kasêbut makhluk *social*. Têgêsipun inggih mênika nalika gêsang wontên donya, manungså mênika mbêtahakên sêsamining dumados kanggé nglajêngakên pagêsan. Awit saking mênika, tumindaking antawisipun satunggal tiyang kaliyan tiyang sanés kêdah nuwuhakên *kerukunan* sâhå nilar ingkang ndadosakên *perpecahan*. Salah satunggaling cârå kanggé njagi *kerukunan* inggih mênika kanthi ngecakaken unggah-ungguh, jujur, *amanah*, tanggel jawab, tumindak ingkang saé.

c) Manungså dhatêng lingkungan

Manungså ingkang gadhah *cipta, rasa, saha karsa* kêdah njagi *kemakmuran* alam. Manungså mênika sagêd nginakakên *produksi* alam kanggé nyêkapi kabêtahanipun pagêsan, nanging kêdah dipuntindakakên kanthi tanggêl jawab ingkang pêmati. Awit saking mênika, manungså botên sagêd *tamak* nalika mêndhet *produksi* alam. Manungså kêdah ngrumat alam kanthi saé supados botên wontên bilahi ingkang sagêd ngrisak *kelestarian* alam.

d) Manungså dhatêng piyambakipun

Kajawi manungså mênika kêdah saé dhumateng Gusti, lingkungan, saha sêsaminipun, manungså ugi kedah saé dhatêng dhiri pribadhinipun. Manungså kêdah nindakakên sadaya prakawis ingkang lêrês miturut manahipun. Manungså mênika ugi

kêdah nilar sadaya prakawis ingkang dipunraosi botên dipunrêmêni manah. *Nilai moral* mênikå gayut kaliyan sipat, tumindak, sâhå kahananing jiwa.

Wondéné Darusuprpta, dkk (1990: 121) ngandharakên bilih sabên piyantun ingkang tumindak saé mênikå ngundhuh bingah. Piwulang *moral* ingkang wontên ing salebeting *naskah* Jawi mênikå salah satunggaling pralambang saking masarakat ngéngingi tindak-tanduk ingkang saé mênapa déné awon. Pandoming gêsang ingkang ngêwrat mênapa ingkang kêdah katindakakên menapa botên tumrap priyantun sanés utawi lingkungan.

G. Panalitèn ingkang Jumbuh

Panalitèn ingkang jumbuh kaliyan panalitèn mênikå wonten kalih, inggih mênikå panalitènipun Baktya Tri Setiono (2014) kanthi irah-irahan “*Kajian Filologi sâhå Piwulang Moral* wontên ing *Sêrat Gêmbring Baring*” sâhå panalitènipun Siti Sawilah (2016) kanthi irah-irahan “*Kajian Filologi sâhå Kawruh Sasmitå* wontên ing *Layang Sasmitå Titikå*”. Panalitènipun Baktya Tri Setiono (2014) sâhå Siti Sawilah (2016) kaginakakên minangkå pandom ing panalitèn mênikå. Prakawis ingkang jumbuh sâhå botên jumbuh kaandharakên wontên ing *tabel* supados langkung cetha sâhå runtut.

Tabel 1: Deskripsi Panalitèn ingkang Jumbuh

No.	Prakawis	<i>Sêrat Gêmbring Baring</i>	<i>Layang Sasmita Titikå</i>	<i>Sêrat Éndrålaksitå</i>
1.	Cårå panalitèn	<i>Filologi modern sâhå deskriptif.</i>	<i>Filologi modern sâhå deskriptif</i>	<i>Filologi modern sâhå deskriptif</i>
2.	<i>Sumber data</i> panalitèn	<i>Naskah sâhå teks Sêrat Gêmbring Baring</i>	<i>Naskah sâhå teks Sêrat Layang Sasmita Titikå</i>	<i>Naskah sâhå teks Sêrat Éndrålaksitå</i>
3.	Sêrataning <i>teks</i>	Aksårå Jåwå mawi sêratan	Aksårå Jåwå mawi sêratan	Aksårå Jåwå mawi sêratan

Lajênganipun *tabel*

No.	Prakawis	<i>Sêrat Gêmbring Baring</i>	<i>Layang Sasmita Titikå</i>	<i>Sêrat Éndrålaksitå</i>
		Carik	cithak	cithak
4.	Dhapukaning <i>teks</i>	Sêkar	Gancaran	Gancaran
5.	<i>Metode transliterasi</i>	<i>Transliterasi standar</i>	<i>Transliterasi standar</i>	<i>Transliterasi standar</i>
6.	<i>Metode suntingan</i>	<i>Suntingan edisi standar</i>	<i>Suntingan edisi standar</i>	<i>Suntingan edisi standar</i>
7.	Ancasing panalitèn	Ngandharakên piwulang <i>moral</i> salebêting <i>naskah Gêmbring Baring</i>	Ngandharakên kawruh sasmitå ing salêbeting <i>Layang Sasmita Titikå</i>	Ngandharakên piwulang <i>moral</i> salebêting <i>naskah Sêrat Éndrålaksitå</i>

Adhêdhasar andharan lumantar *tabel* ing nginggil nêdahakên bilih wontên prakawis-prakawis ingkang jumbuh sâhå botên jumbuh, antawisipun panalitèn Baktya Tri Setiono (2014) sâhå panalitènipun Siti Sawilah (2016). Wondéné andharan prakawis ingkang jumbuh sâhå botên jumbuh kaandharakên ing ngandhap mênikå.

1. Cårå panalitèn

Cårå panalitèn ing panalitèn mênikå jumbuh kaliyan panalitènipun Baktya Tri Setiono (2014) sâhå panalitènipun Siti Sawilah (2016). Cårå panalitèn ing panalitèn mênikå nginakakên *metode* panalitèn *deskriptif* sâhå *metode* panalitèn *filologi modern*. Wondéné panalitènipun Baktya Tri Setiono (2014) ngginakakên *metode* panalitèn *deskriptif* sâhå *metode* panalitèn *modern*. Panalitènipun Siti Sawilah (2016) ngginakakên *metode* panalitèn *deskriptif* sâhå *metode* panalitèn *filologi modern*.

2. *Sumber data* panalitèn

Sumber data panalitèn mênika botên jumbuh antawisipun panalitèn ingkang dipungarap déning Baktya Tri Setiono (2014) sâha Siti Sawilah (2016) kaliyan panalitèn mênika inggih kawawas saking *sumber data* panalitènipun. panalitèn ingkang dipungarap déning Baktya Tri setiono (2014), *sumber data* panalitènipun awujud *naskah sâha teks Sêrat Gêmbring Baring*. Siti Sawilah (2016) ngginakakên *naskah sâha teks Sêrat Layang Sasmita Titikâ* minangkâ *sumber data* panalitènipun. Manawi panalitèn mênika *sumber data* panalitènipun arupi *naskah sâha teks Sêrat Éndrålaksitâ*.

3. *Sêrataning teks*

Sêrataning teks wontên panalitèn mênika jumbuh antawisipun panalitèn ingkang dipungarap déning Siti Sawilah (2016) inggih mênika nginakakên sêratan Jâwâ cithak. *Sêratan teks* ingkang dipunginakakên Baktya Tri Setiono (2014) mênika botên jumbuh kaliyan panalitèn mênika amargi, sêrataning *teks* Baktya Tri Setiono ngginakakên sêratan carik.

4. *Metode transliterasi teks*

Kajawi cârâ panalitèn ingkang jumbuh, *metode transliterasi teks* ingkang katindakakên ing panalitèn mênika, jumbuh kaliyan *metode transliterasi teks* ingkang katindakakên ing panalitènipun Baktya Tri Setiono (2014) sâha Siti Sawilah (2016). *Metode transliterasi teks* ingkang dipunginakakên antawisipun tigang panalitèn kasêbut, inggih mênika *metode transliterasi teks* kanthi *metode standar*.

5. *Metode suntingan teks*

Prakawis ingkang jumbuh antawisipun tigang panalitèn kasêbut inggih mênikå *metode suntingan teks* ingkang katindakakên. Panalitèn mênikå kaliyan panalitènipun Baktya Tri Setiono (2014) sâhå Siti Sawilah (2016) sami ngginakakên *metode suntingan teks* kanthi *metode suntingan edisi standar*.

6. Ancasing panalitèn

Ancasing Panalitèn mênikå jumbuh kaliyan panalitènipun Baktya Tri Setiono (2014). Panalitèn mênikå jumbuh amargi ngrêmbag piwulang *moral*-ipun. Awit saking mênikå, Panalitèn mênikå botên jumbuh kaliyan panalitènipun Siti Sawilah (2016). Panalitènipun Siti Sawilah mênikå ngandharakên kawruh sasmitå ing salêbeting *Layang Sasmita Titikå*.

Andharan ing nginggil mratêlakakên bilih panalitèn mênikå botên sami kaliyan panalitèn ingkang kasêrat ing nginggil. Amargi, botên sadaya péranganipun jumbuh, wontên pérangan-pérangan ingkang botên jumbuh. Pérangan ingkang botên jumbuh inggih mênikå *sumber data* panalitèn, *objek* panalitèn, sêratanipun *teks*, Ancasing panalitèn. Sasampunipun madosi wontên *katalog perpustakaan* sâhå *internet* ugi botên kapanggihakên. Dados, miturut andharan ing nginggil panalitèn mênikå dèrèng naté dipuntaliti.

BAB III

CĀRĀ PANALITĒN

A. Jinising PanalitĒn

Jinising panalitĒn ingkang dipunginakakĒn wontĒn panalitĒn mĒnikĀ inggih panalitĒn *filologi modern* sĀhĀ panalitĒn *deskriptif*. CĀrĀ panalitĒn *filologi modern* dipuntindakakĒn amargi sumber data panalitĒnipun arupi *teks*. WondĒné panalitĒn *filologi modern* mĒnikĀ ancasipun kanggé mangrĒtosi *teks* sĀhĀ ngandharakĒn piwulang *moral* salĒbĒting *teks SE*. panalitĒn mĒnikĀ katindakaken kanthi lampahing panalitĒn *filologi* inggih mĒnikĀ (1) ndamĒl *deskripsi naskah*, (2) ndamĒl *transkripsi naskah*, sĀhĀ ndamĒl *transliterasi naskah*, (3) ndamĒl *suntingan naskah*, (4) ndamĒl *terjemahan teks*, sĀhĀ (5) *analisis* piwulang *moral* wontĒn ing *teks SE*.

Ancasing cĀrĀ panalitĒn *filologi modern* mĒnikĀ kanggé ngampilakĒn *teks SE* dipunwaos sĀhĀ gampil dipunmangrĒtosi dĒning masarakat umum. WondĒné metode panalitĒn *deskriptif* dipuntindakakĒn kanthi ngandharakĒn *fakta* ingkang salajĒngipun dipun-*analisis* (Ratna, 2007: 53). Metode panalitĒn deskriptif inggih mĒnikĀ salah satunggaling metode panalitĒn ingkang dipunginakakĒn kanggé naliti sumbĒr data panalitĒn kanthi cara ngandharakĒn utawi damĒl *deskripsi* kanthi *objektif*, ingkang gayut kaliyan *fakta* sĀhĀ *unsure-unsur*-ipun (Kaelan, 2005: 58-59). Ancasipun nginakakĒn *metode* panalitĒn *deskriptif* inggih mĒnikĀ kangge damĒl *deskripsi* utawi andharan kawontenaning *teks SE* kanthi adhĒdhasar kawontĒnan sanyatanipun.

B. Sumber Data Panalitèn

Sumber data wontên panalitèn mênika inggih *naskah sâhâ teks Sêrat Endrâlaksitâ*, ingkang dipunsêrat rikala taun 1855 dipunsêrat wontên asiling panalitèn sâhâ pangrêmbagipun *teks SE* kâcå 5 mawi sêngkalan wisikan tinåtå murtining budâyå. *Naskah SE* mênika kasimpên wontên ing *Perpustakaan Rumah Budaya Tembi* kanthi nomêr *kodeks 3119/LSJ/HD/2000*. *Naskah SE* mênika sinêrat mawi aksårå Jåwå cithak sâhâ sinêrat mawi bâså Jawi Énggal kanthi undhå-usuk kråmå. *Teks SE* sinêrat mawi dhapukan gancaran. Cacahing kâcå *teks SE* ingkang dipuntaliti inggih mênika wontên 38 kâcå.

C. Caranipun Ngêmpalakên Data

Caraning ngêmpalakên *data* ing panalitèn mênika katindakakên kanthi *pengamatan*, maos, sâhâ nyathêt. *Pengamatan* katindakakên kanthi ningali piyambak *sumber data*-nipun. Ancasipun *pengamatan* supados mangrêtosî kawontênan *naskah saha teks* ingkang dados *sumber data*. Sasampunipun *pengamatan*, lajêng katindakakên maos. Sasampunipun *data* dipun-*amati* sâhâ dipunwaos, lajêng *data-data* ingkang kapanggihakên dipunchatêt.

Anggènipun ngêmpalakên *data* ing panalitèn mênika kajumbuhakên kaliyan lampahing panalitèn *filologi*. Wondéné lampahaing panalitèn *filologi* ingkang katindakakên inggih mênika *deskripsi naskah sâhâ teks*, *transliterasi teks* kanthi *metode transliterasi standar* sâhâ *transkripsi diplomatik*, *suntingan teks* kanthi *metode suntingan edisi standar*, *terjemahan teks*, sâhâ *pemaknaan* isining *teks*. Wondéné

andharan lampahing panalitèn *filologi* ingkang katindakakên, kaandharakên ing ngandhap mênika.

1) *Inventarisasi naskah*

Inventarisasi naskah dipuntindakakên kanthi *studi katalog*, wontên panalitèn mênika nginakakên ênêm *eksemplar katalog*. Jangkêpipun kasêrat wontên kâcå sakawan. Salajêngipun dipuntindakakên kanthi ningali *langsung* kawontênanipun *naskah SE*. *Naskah SE* mênika kapanggihakên ing *perpustakaan Rumah Budaya Tembi* kanthi nomêr *kodeks* 311/LSJ/HD/2000.

2) *Deskripsi naskah*

Naskah sâhå teks wontên panalitèn mênika inggih *naskah SE*. *Deskripsi naskah SE* mênika ancasipun kanggé mangrêtos andharan ingkang cêthå ngèngingi kawontênanipun *naskah*. *Deskripsi naskah* katindakakên kanthi ngandharakên kawontenaning *naskah sâhå teks SE* mawi *table* ingkang arupi *kartu data*. Salajêngipun, *kartu data* mênika dipundamêl *deskripsi* singkat wontên salêbeting *table*. Isining *tabel deskripsi naskah* kasêbut dipunandharakên mawi katrangan supados langkung cêthå.

3) *Transkripsi teks*

Panalitèn *naskah SE* mênika ngginakakên *metode transkripsi diplomatik*. *Teks SE* ingkang dados *objek* panalièn mênika sêratanipun awujud sêratan cithak mawi aksârå Jåwå, satêmah asiling *transkripsi* awujud sêratan aksârå Jåwå ugi kanthi sami kaliyan sêratan aslinipun.

4) *Transliterasi teks*

Panalitèn *naskah SE* mênikå ngginakakên *metode transliterasi standar*. Prakawis ingkang kêdah dipungatosakên nalika ndamêl alih tulis *transliterasi standar* inggih mênikå cârå anggènipun ndamêl *transliterasi sêrataning teks* kasêrat adhêdhasar kaliyan *EYD (Ejaan yang Disempurnakan)* sâhå sêrataning wandå, tåndhå pamaos.

5) *Suntingan teks*

Metode suntingan teks ingkang dipunginakakên kanggé panalitèn mênikå inggih *metode edisi naskah tunggal*. *Metode edisi naskah tunggal* dipunginakakên *suntingan teks edisi standar*. *Suntingan teks edisi standar* inggih mênikå nglêrêsakên têtêmbungan sâhå *ejaan* ingkang taksih lêpat adhêdhasar *Baoesastra Djawa* ingkang kaangit déning Poerwadarminta (1939). Ancasipun *suntingan teks* inggih mênikå kanggé madosi sêratan ingkang rusak (korup) sâhå jumbuh kaliyan *konteks* isi supados sagêd kawaos kanthi saé.

6) *Terjemahan teks*

Terjemahan ing panalitèn mênikå dipuntindakakên kathi nggantos bâså *sumber*-ipun inggih mênikå bâså Jawi, dados bâså *sasaran* inggih mênikå bâså Indonesia. Panalitèn mênikå ngginakakên *metode terjemahan* inggih *terjemahan harfiah*, *terjemahan* isi utawi makna, sâhå *terjemahan bebas*. *Terjemahan harfiah* inggih mênikå ngéwahi basaning *teks SE* (bâså Jawi) kanthi ndamêl *terjemahan*-ipun kanthi nggantos têtêmbung-têtêmbungipun dados bâså *sasaran* (bâså Indonesia). Manawi *metode terjemahan harfiah* isining *teks SE* mênikå dèrèng sagêd dipunmangrêtosi, lajêng

kaginakakên *terjemahan* isi utawi *makna*. Tigang metode mênikå dipunlampahi supados jangkêp anggénipun jumbuhakên kaliyan *konteks* ing salêbeting *SE*.

D. Instrumen Panalitèn

Instrumen panalitèn wontên ing panalitèn mênikå awujud *kartu data*. *Kartu data* dipunginakakên kanggé nyêrat *data-data* ingkang kasêrat wontên *teks SE*. *Kartu data* ingkang dipunginakakên ing panalitèn mênikå kaandharakên ing ngandhap mênikå.

a. *Kartu data* ingkang dipunginakakên kanggé nyêrat *deskripsi naskah* sâhå *teks SE*.

Tabel 2: Kartu Data Deskripsi Naskah

No.	Katrangan	Naskah <i>Sêrat Éndrålaksitå</i>
1.	Sintên ingkang nyêrat	
2.	Papan panyimpêning <i>naskah</i>	
3.	<i>Nomor kodeks</i>	
4.	Irah-irahan: a. Kasêrat ing pundi, kâcå pintên? b. Adhêdhasar katrangan saking <i>teks</i> mênåpå katalog? c. Katrangan sêrataning irah-irahan?	
5.	<i>Manggala/pengantar</i> , andharan wontên ing pambuka <i>teks</i> : a. Wekdal wiwitan panyêratan b. ancasing panyêratan c. papaning nyêrat	
6.	<i>Kolofon</i>	
7.	Kawontênaning <i>Naskah</i>	

No.	Katrangan	Naskah <i>Sêrat Éndrâlaksitå</i>
8.	Jinising bahan <i>naskah</i> a. Bahan samak b. Bahan dlancang	
9.	Cacahing larik sabên sakåcå	
10.	kandêling <i>naskah</i> ingkang dipuntliti	
11.	Ukuraning <i>naskah umum</i> (pxl)	
12.	Ukuraning <i>naskah khusus</i> (ingkang dipunteliti)	
13.	Nomêr kåcå a. Papan b. Warni c. Jinis ångkå	
14.	wosing <i>naskah</i> (satunggal menapa kumpulan beberapa <i>naskah</i>)	
15.	Jinis <i>naskah</i> (piwulang, lan sanèsipun)	
16.	Dhapukaning <i>teks</i> (gancaran mênåpå sêkar)	
17.	<i>Sampul naskah</i> (warna, bentuk, kawontênan, bahan, hiasan)	
18.	Jinis aksaraning <i>teks</i>	
19.	Penomoran halaman	
20.	Ukuran-ning huruf (<i>besar, kecil, sedang</i>) (p x t)	
21.	Sikap aksårå	
22.	Tapaking aksårå	
23.	Warna	

No.	Katrangan	Naskah <i>Sêrat Éndrâlaksitå</i>			
24.	Båså <i>teks</i>				
25.	Pérangan isining <i>naskah</i> adhêdhasar kakanipun				
26.	<i>Letak naskah</i> ingkang dipuntaliti				
27.	Cacahing kâcå <i>naskah</i> ingkang dipuntaliti				
28.	Wujuding aksårå <i>teks</i>				
29.	<i>Rerenggan</i>				
30.	<i>Gambar-ing</i> samak wingking				
31.	Aksårå Jåwå carakan wontên <i>teks SE</i>	hå: nå: cå: rå: kå:	då: tå: så: wå: lå:	på: dhå: jå: yå: nyå:	må: gå: bå: thå: ngå:
32.	Pasangan Aksårå Jåwå	hå: nå: cå: rå: kå:	då: tå: så: wå: lå:	på: dhå: jå: yå: nyå:	må: gå: bå: thå: ngå:
33.	Aksårå Murdå				
34.	Aksårå Swårå				

b. *Kartu data transliterasi teks sâhâ suntingan teks SE*

Tabel 3: Kartu Data Transliterasi sâhâ Suntingan Teks SE

Asiling Panalitèn	Asiling Suntingan

c. *Kartu data terjemahan teks SE*

Tabel 4: Kartu Data Terjemahan Teks SE

Asiling Suntingan Teks SE	Terjemahan Teks SE

d. *Kartu data analisis isi teks SE*

Tabel 5: Kartu Data Jinis sâhâ Wujuding Piwulang Moral Ingkang Kawrat ing Teks SE

No.	Kat. Data	Indikator		Wujud piwulang moral
		Data Piwulang Moral	Terjemahan	

E. Teknik Analisis Data

Panalitèn mênika ngginakakên *teknik analisis deskriptif*. Ancasing *teknik analisis deskriptif* kanggé ndamêl pangêntha-ênthaning *teks* ingkang dipunandharakên kanti *deskriptif*, ingkang wujudipun andhara-andharan saking asiling panalitèn. Miturut

Kaelan (2005: 68) lampahing *analisis data* wontên sêkawan, inggih mênika kaandharakên ing ngandhap mênika.

a. Maos sâhâ *Reduksi Data*

Lampahing *analisis data* ingkang kaping sapisan inggih mênika maos. Maos mênika gadhah ancas kanggé manggihakên *data* ingkang ngêwrat piwulang *etika* ing salêbêting *SE*. Kajawi maos, panaliti ugi nindakakên *reduksi data*, inggih mênika kanthi ngringkês lajêng dipunpilih *data* ingkang jumbuh kaliyan *konteks objek* panalitèn.

b. *Pengkategorian*

Pengkategorian data dipuntindakakên sasampunipun sadâyâ *data* ingkang jumbuh kaliyan *konteks objek* panalitèn dipunkêmpalakên. Salajêngipun, *data* ingkang sampun kakêmpal dipunpilah adhêdhasar jinis piwulang *moral-nipun*.

c. *Display Data*

Display data inggih mênika *mengkoordinasikan data-data* kasêbut wontên ing satunggaling *peta* ingkang jumbuh kaliyan ancasing panalitèn. *Display data* mênika dipuntindakakên kanthi nyêrat *data* wontên ing *kartu data*.

d. *Penafsiran*

Lampah ingkang pungkasan inggih mênika *penafsiran data* miturut *konteks*-ipun. *Penafsiran* utawi *pendeskripsian* katindakakên kanggé ndamêl andharanipun utawi ngrêmbag *data* mênika kanthi *deskripsi*.

F. Caranipun Ngêsahakên Data

Caranipun ngêsahakên *data* wontên panalitèn mênika inggih ngginakakên *validitas data* sâhâ *reliabilitas data*. *Uji validitas* ingkang dipunginakakên inggih

mênika *validitas semantik* inggih mênika nyêmak sâhâ nêgêsi têmbung kanthi *kontekstual* (Kaelan, 2005: 175). *Validitas semantik* kaginakakên amargi *sumber data* wontên panalitèn mênika awujud têmbung-têmbung, klompoking têmbung, sâhâ ukårå ingkang kasêrat wontên ing *SE* kanthi dhapukan gancaran.

Wondéné, *uji reliabilitas data* ingkang dipunginakakên wontên ing panalitèn mênika inggih *reliabilitas intraratter* sâhâ *reliabilitas interrater*. Ancasing *reliabilitas intraratter* inggih mênika supados angsal *data* ingkang *konsisten* mawi maos isining *teks SE* makaping-kaping. Manawi *reliabilitas interrater* dipuntindakakên kanthi pados têtimbanganipun *verifikasi pakar*, inggih mênika dhatêng *dosen* ingkang mumpuni *bidang filologi*.

BAB IV

ASILING PANALITÈN SÀHÀ PANGRÊMBAGIPUN

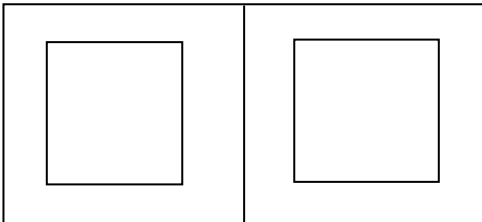

A. Deskripsi Naskah, Teks SE, sàhà Pangrêmbagipun

Deskripsi naskah inggih mênikå ngandharakên kawontênanipun *naskah* ingkang dipuntaliti, inggih mênikå *Sêrat Éndrålaksitå*. Ancasipun *deskripsi naskah* mênikå kanggé nggambarakên kawontênanipun *naskah* ingkang wujud *fisik sàhà non-fisik*-ipun *Sêrat Éndrålaksitå*. Wondéné *tabel deskripsi naskah sàhà teks SE* kasêrat wontên ngandhap mênikå.

Tabel 6: Asiling *deskripsi naskah Sêrat Éndrålaksitå*

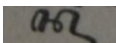

No.	Katrangan	<i>Naskah Sêrat Éndrålaksitå</i>
1.	Nama panyêratipun	<i>Anonim</i>
2.	Papan panyimpêning <i>naskah</i>	<i>Tembi Rumah Budaya</i>
3.	Nomêr <i>kodeks</i>	3119/LSJ/HD/2000
4.	Irah-irahan: a. Kasêrat ing pundi, kâcå pintên? b. Adhêdhasar katrangan saking <i>teks</i> mênåpå <i>katalog</i> ? c. Katrangan sêrataning irah-irahan?	a. Irah-irahan <i>naskah</i> kasêrat wontên sampul ngajêng inggih mênikå <i>serat Endralaksita</i> kaliyan <i>halaman nomer</i> satunggal. b. Katrangan bab irah-irahanipun <i>naskah</i> adhêdhasar saking <i>teks</i> ingkang kasêrat wontên ing samak ngajêng inggih mênikå <i>sêrat Éndrålaksitå</i> , <i>halaman</i> satunggal ugi saking <i>Buku Daftar naskah</i> saking <i>Perpustakaan Tembi Rumah Budaya</i> . c. Katrangan irah-irahan dipun sêrat saking <i>tangan pertama</i>

No.	Katrangan	<i>Naskah Sêrat Éndrâlaksitå</i>
5.	<p><i>Manggala/pengantar</i>, andharan wontên ing pambuka <i>teks</i>:</p> <p>a. Wêkdal wiwitan panyêratan</p> <p>b. ancasing panyêratan</p> <p>c. papang nyêrat</p>	<p>a. wêkdal penulisan tahun 1855</p> <p>b. Serat Endralaksita mênikå têngsipun tindak ingkang linangkung. Mratélakakên lampah tigang prakawis ingkang sagêd angluhurakên darajating ngagêsang. Sarta manggihakên karaharjan. mênikå margining kamulyan.</p> <p>c. Solo</p>
6.	<i>Kolofon</i>	Dipunpungkasi kanthi sêratan “titi”
7.	Kawontênaning <i>Naskah</i>	Kawontênan <i>naskah</i> taksih saé, dipunjilid kanthi dijait nginakakên bêngang pêthak, lajêng dipunsêlotip bening ananging wontên ingkang sampun suwèk wontên têngah-têngahipun <i>teks</i> kâcå 11 dumugi 20. kâcå satunggal mênikå sampun risak nanging taksih sagêd dipunwaos.
8.	<p>Jinising bahan <i>naskah</i></p> <p>a. Bahan samak</p> <p>b. Bahan dlancang</p>	<p>a. Samaking <i>naskah</i> kadamel saking karton</p> <p>b. Bahan dlancang kadamel saking dlancang <i>HVS</i> biasa</p>
9.	Cacahing larik sabên sakâcå	Cacahing larik sabên sakâcå wontên 20 larik.
10.	kandêling <i>naskah</i> ingkang dipuntaliti	0,5 mm
11.	Ukuraning <i>naskah umum</i> (pxl)	24 cm X 15,5 cm
12.	Ukuraning <i>naskah khusus</i> (ingkang dipuntaliti)	11 cm X 17 cm
13.	Nomêr kâcå	Nomêr kâcå ing salebêting <i>naskah</i> ,

No.	Katrangan	<i>Naskah Sêrat Éndrâlaksitå</i>
	a. Papan b. Warni c. Jinis ångkå	a. kasêrat ing nginggil têngah, b. warni cêmêng, c. kasêrat mawi aksårå ångkå Jåwå.
14.	<i>Ukuran margin naskah khusus</i> (ingkang dipuntaliti) a. <i>top</i> b. <i>bottom</i> c. <i>right</i> d. <i>left</i>	a. 2,5 cm b. 3 cm c. 3 cm d. 1,5 cm
15.	wosing <i>naskah</i>	<i>Teks Éndralåksitå</i> namung ngêwrat satunggal <i>teks</i> kêkawon.
16.	Jênis <i>naskah</i>	Piwulang
17.	Dhapukaning <i>teks</i>	<i>Prosa</i> utawi gancaran
18.	<i>Sampul naskah</i>	Warni sampul <i>naskah SE</i> mênikå soklat kêkuning-kuningan, bêtukipun persegi panjang, kawontenanipun taksih saé nanging wontên tamبال-tambalan saking <i>selotip</i> bêning, dipunsamaki ngginakakê samak <i>plastic</i> bening, wontên pérangan pinggiripun samak wontên hiasan <i>rerenggan</i> kados cuplikan mênikå , bahan ingkang dipunginakakên karton.
19.	Jinis aksaraning <i>teks</i>	<i>Naskah SE</i> sinêrat mawi aksårå Jawa cithak sårå sinêrat jêjêg sårå miring
20.	<i>Ukuran-ning</i> huruf	Ukuran aksårå sedang, 0,3 mm , 0,3 x 0,2 mm
21.	Sikap aksårå	Sikapipun aksårå jêjêg sårå miring

No.	Katrangan	<i>Naskah Sêrat Éndrâlaksitå</i>
22.	Tapaking aksårå	Tipis sårå kandêl
23.	Warnå	Warnipun mangsi sadåyå cêmêng
24.	Båså <i>teks</i>	Båså mênikå nginakakên Båså Jawå Énggal
25.	Pérangan isining <i>naskah</i> adhêdhasar kacanipun	kåcå 1 irah-irahan (nomer kacanipun botên kasêrat), kåcå 2 taksih sami kaliyan irah-irahan (nomêr kåcånipun botên kasêrat), kåcå 3 kosong (nomêr kåcånipun botên kasêrat), kåcå 4 bêtukå (nomêr kåcånipun botên kaserat), kåcå 5 wosipun <i>teks SE</i> (kåcånipun ugi botên kasêrat), kåcå 6-36 lajêngan wosipun <i>teks SE</i> , kåcå 37 rêringkêsan <i>teks SE</i> (nomêr kåcånipun botên kasêrat), kåcå 38 lajêngan rêringkêsan <i>teks SE</i> .
26.	pérangan <i>naskah</i> ingkang dipuntaliti	kåcå 2 dumugi kåcå 38
27.	Cacahing kåcå <i>naskah</i> ingkang dipuntaliti	38 kåcå
28.	Wujuding aksårå <i>teks</i>	Wujuipun mbåtå sarimbag sårå ngêtumbar
29.	<i>Rerenggan</i>	Wontên wêdånå rênggan wontên samak ngjêng kaliyan wingking, sakpinggir-pinggiripun judul, dipungambar ngangé mangsi cêmêng. Wontên samak wingking wontên gambar wayang.

No.	Katrangan	Naskah Sêrat Éndrålaksitå				
30.	Gambar samak wingking naskah					
31.	Aksårå Jåwå carakan wontên teks SE	ha: 	da: 	pa: 	ma: 	
		na: 				
		ca: 	ta: 	dha: 	ga: 	
		ra: 	sa: 	ja: 		
		ka: 	wa: 	ya: 	ba: 	
			la: 	nya: 		
					tha: 	
					nga: 	

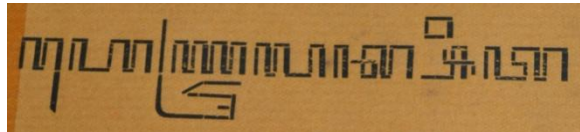
No.	Katrangan	Naskah Sêrat Éndrålaksitå			
32.	Pasangan gugus konsonan	hå: ... nå: ... cå: ... rå: ... kå: ... 	då: tå: ... så: ... wå: ... lå: ... 	på: ... dhå: ... jå: ... yå: ... nya: ... 	må: ... gå: ... bå: ... thå: ... ngå: ...
33.	Aksårå Murdå	na: ka: pa: ta: sa: 			
34.	Aksårå swårå	A: E: 			

Adhêdhasar *tabel deskripsi naskah sâhå teks* wontên ing nginggil sagêd dipunmagrêtosî katrangan kawontênaning *naskah saha teks SE* kanthi ringkês. Salajêngipun, asiling *deskripsi naskah sâhå teks* ingkang kawrat ing salebêtng *table*

kêdah kaandharakên malih supados langkung cêtha. Andharan *deskripsi naskah* sâhå *teks* langkung jangkêp kaandharakên wontên ing ngandhap mênikå.

1. Irah-irahaning *naskah*, papan panyimpêning *naskah*, sâhå nomêr kodeks

Irah-irahaning *naskah* ingkang katêmtokakên dados sumbêr data panalitèn inggih mênikå *teks SE*. irah-irahaning *naskah* kapanggihakên ing samak *naskah*, kados ngandhap mênikå.

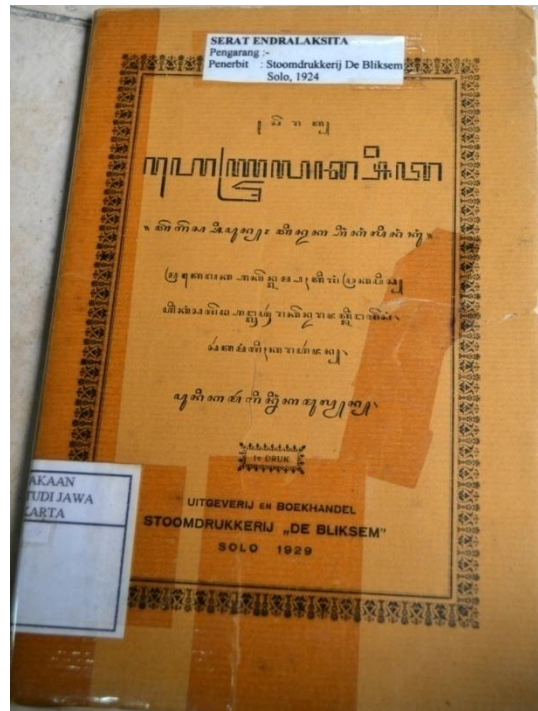

Cuplikan 1: irah-irahaning *Naskah*

Kajawi mênikå, irah-irahaning *naskah* ugi kapanggihakên ing *katalog perpustakaan Rumah Budaya Tembi*, inggih mênikå *teks SE*. *Naskah SE* kasimpên ing *perpustakaan Rumah Budaya Tembi*. *Naskah* kasêbut, kasimpên kanthi nomêr kodeks 3119/LSJ/HD/2000.

2. Kawontênan sâhå bahan *naskah*

Samakipun warninipun soklat, jilidanipun dipundondomi, kacanipun taksih jangkêp wontên 38 kâcå. Bahan ingkang dipunginakakên anggènipun nyêrat *teks SE* inggih mênikå dlancang *HVS* polos, amargi *naskah* mênikå sampun dangu warninipun sampun dados soklat. *Naskah SE* mênikå taksih sagêd kawaos kanthi cêtha amargi sêratanipun taksih saé ananging wontên ingkang suwèk nanging taksih sagêd kawaos. Mangsinipun saé amargi botên nandhês ing kaca wingkingipun.

Cuplikan 2: samak *naskah Sêrat Éndrâlaksitå*

3. Jinis aksårå, sikap aksårå

Jinising aksårå ingkang dipunginakakên wontên *teks SE* inggih mênikå cithak. Sêrataning *teks* ugi mawarni-warni wontên samak ngajêng sêratan “sêrat” mênikå jêjêg ngetumbar, lajêng sêratan “Éndrâlaksitå” mênikå ugi jêjêg mbata sarimbang titikanipun mbata sarimbag amargi sêratan pasanganipun “då” kothak. Sêratan sangandhapipun Éndrâlaksitå mênikå ngêtumbar, miring, sårå kandêl, sangandhapipun malih jêjêg tipis, pungkasaning aksårå Jåwå wontên samak mênikå miring, kandêl. Lajêng, wontên sêratan *Latin*-ipun inggih mênikå nãmå *percetakan*-ipun sårå papan panyêrating *naskah*.

4. Nomêr kâcâ *naskah*

Pênoméran mênika kasêrat ing tengah nginggil nganggé angka Jâwâ. Nomêripun *Sêrat Éndrâlaksitâ* mênika botên dipunwiwiti saking nomêr satunggal. Ananging, dipunwiwiti angka 6 ngginakakên angka Jâwâ. Panyêratan angka mênika sampun lêrês namung wonên ingkang kâcâ 38 mênika botên dipunsêrat.

5. Jinising *naskah*, wujud *teks* sâhâ basaning *teks*

Naskah SE mênika jinisipun *naskah* piwulang kanthi dhapukan *teks* gancaran. Sabên kacâ cacahing larik inggih mênika 20 larik. Cacahing kacâ *naskah SE* mênika 38 kâcâ. Bâsâ ingkang dipunginakên inggih mênika Bâsâ Jawi énggal ragam krāmâ.

B. *Transliterasi sâhâ Suntingan Teks Sêrat Éndrâlaksitâ*

Transliterasi inggih mênika cârâ anggenipun damêl *alih* aksârâ sêrataning *teks* ingkang kasêrat adhêdhasar *Ejaan yang Disempurnakan (EYD)* sâhâ *Baoesastra Djawa*. *Transliterasi teks* ingkang dipunginakakên wontên panalitèn *SE* inggih mênika *transliterasi standar*. Ancasipun *transliterasi* inggih mênika supados ngampilakên anggènipun mangrêtosi sâhâ mahami *makna* wontên salêbetipun *SE*. Anggènipun ngampilakên *transliterasi standar* sadèngipun kêdah damêl pandom *transliterasi standar*. Wondéné pandom *transliterasi standar* kaandharakên wontên ing ngandhap mênika

1. Pandom *Transliterasi*

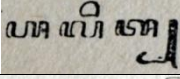

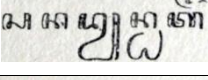

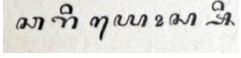

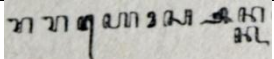

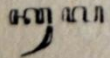

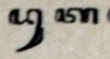

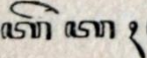

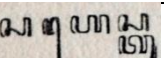
Pandom *transliterasi* mênika kaginakakên kanggé pathokan anggènipun ndamêl *transliterasi*. Pandom *translitrasi* mênika antawisipun inggih mênika panyêrating

aksârâ Jâwâ sâhâ pasanganipun, panyêrating aksârâ murdâ, panyêrating aksârâ swârâ, panyêrating sandhangan sâhâ panyêrating angka Jawa.

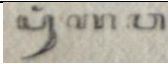

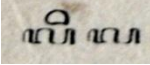

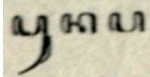

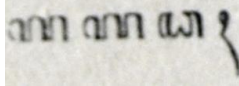

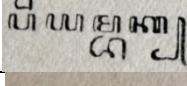

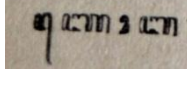

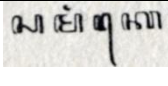

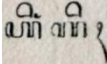

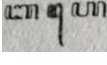

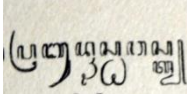

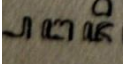
a. Wujuding Aksârâ Jâwâ sâhâ Pasanganipun

Aksârâ Jâwâ utawi dêntyawyanjânâ utawi aksârâ carakan mênikâ cacahipun wontên kalihdâsâ. Aksârâ Jâwâ mênikâ wiwitan saking hâ dumugu ngâ. Inggih mênikâ hâ, nâ, câ, râ, kâ, dâ, tâ, sâ, wâ, lâ, pâ, dhâ, jâ, yâ, nyâ, mâ, gâ, bâ, thâ, ngâ. Aksârâ Jâwâ mênikâ dipunwastani lêgêna têngesipun wudâ. Tanpâ sandhangan (Padmosoekotja, 1989: 13). Wujud sêrataning aksârâ Jâwâ sâhâ pasanganipun katâtâ kados ing ngandhap mênikâ.

Table 7: wujud Aksârâ Jâwâ sâhâ Pasanganipun

No.	Nama aksârâ	Wujud aksârâ	Wujud pasangan	Tuladha panyêratipun	<i>Transliterasi diplomatik</i>
1	hâ		... 		inggihi
2	nâ		... 		sanadyan dhatêng
3	câ		... 		cariyos si...
4	râ		... 		reraossan ka...
5	kâ		... 		kulâ
6	dâ		... 		dutâ
7	tâ		... 		têtah
8	sâ		... 		saèstu

Lajênganipun tabel

No.	Nama aksâra	Wujud aksâra	Wujud pasangan	Tuladha panyêratipun	<i>Transliterasi diplomatik</i>
9	wâ		... 		punggâwâ
10	lâ		... 		lilâ
11	pâ		... 		punâpâ
12	dhâ		... 		gagadhah
13	jâ		... 		janyji
14	yâ		... 		piyambak
15	nyâ		... 		nyobâ
16	mâ		... 		samangké
17	gâ		... 		inggih
18	bâ		... 		baé
19	thâ		... 		prabu dresthawastya
20	ngâ		... 		pangaji

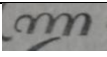
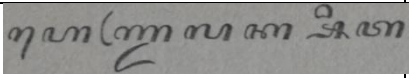

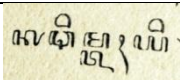

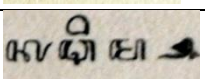

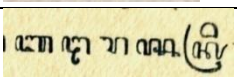

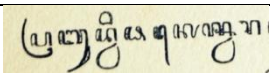
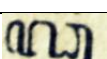
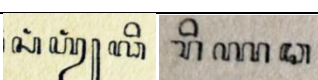
b. Wujuding Aksâra Murda sâhâ Panyêratipun

Aksâra murda inggih mênikâ aksâra ingkang kédah dipunlêsanakên kanthi abab ingkang kathah (Padmosoekotjo, 1989: 37). Aksâra mênikâ aksâra kapital. Cacahipun

aksârâ Murda mênikâ wontên wolu inggih mênikâ Nâ, Kâ, Tâ, Sâ, Pâ, Nyâ, Gâ, sâhâ

Bâ. Panganggèning aksârâ Murda wontên *SE* kados ing ngandhap mênikâ.

Table 8: wujud Aksârâ Murda sâhâ Panyêratipun

Nama Aksârâ Murda	Wujud aksârâ murda	Tuladha panyêratipun	<i>Transliterasi diplomatik</i>	<i>Transliterasi standar</i>
Nâ			héNdrâlaksitâ	Éndrâlaksitâ
Kâ			KaTimtahyi	Katimtahyi
Tâ			KaTim sa..	Katim sa...
Sâ			bathara SaKri	Bathara Sakri
Pâ			prabu dwi PaKéSwara	Prabu Dwi Pakésvara
Gâ			saj hyan GiriNaTa	Sang Hyang Girinata

c. Wujud Aksârâ Swârâ sâhâ Panyêratipun

Aksara swara mênikâ cacahipun wontên gangsal inggih mênikâ A, I, U, É, sâhâ O. ananging ré sâhâ lê mênikâ dipunlebêtaken ugi cacahipun dados pitu. Aksârâ swârâ mênikâ ginanipun kanggé nyêrat têmbung mancâ ingkang dipuncêthakakên (Padmosoekotja, 1989: 40). Wontên ing ngandap mênikâ dipunpanggiaken aksârâ swârâ salêbêting *teks SE*.

Table 9: wujud aksarå swårå sårå panyêratipun

Nama Aksarå swårå	Wujud aksarå swårå	Tuladha Panyêratipun	<i>Transliterasi diplomatik</i>	<i>Transliterasi standar</i>
A			Alkamdulilah	Alhamdulillah
E			éblis	éblis

d. Wujud Sandhangan

Sandhangan inggih mênikå praboting aksarå Jåwå ingkang dipunanggé ngéwahi utawi muwuhi mungêling aksarå Jåwå utawi pasangan (Padmosoekotjo, 1989: 17).

Sandhangan ing aksarå Jåwå wontên warni tigå kados ing ngandhap mênikå.

Tabel 10: wujud sandhangan swårå

Nama sandhangan swårå	<i>lafal</i>	Wujud sandhangan swårå	Tuladha Panyêratipun	<i>Transliterasi standar</i>
Suku	u	... 		wau
Pêpêt	ê	 ...		botên wontên
Wulu	i	 ...		inggih
Taling	è	 ...		wèwèh
	é	 ...		sa... déné
taling tarung	o			botên a...

Table 11: wujud sandhangan panyigêg wandåLajênganipun tabel

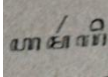

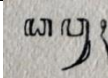

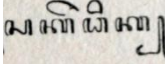

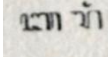
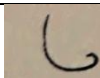
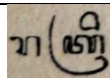

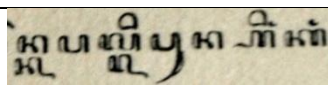

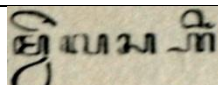
Nama sandhangan panyigeg	lafal	Wujud sandhangan panyigeg	Tuladha panganggening	Transliterasi
layar	r	 ...		amargi
wignyan	h	 ...		dhawuh
pangkon	-			sakêdhik
cêcak	ng	 ...		barang

Table 12: wujud sandhangan wyanjånå sårå panjingan

Nama sandhangan wyanjånå	lafal	Wujud sandhangan wyanjånå	Tuladha Panyêratipun	Transliterasi
cåkrå	rå	 ...		ratri
péngkal	y	 ...		nêdya
panjing lå	l	 ...		...n kapalipun ingkang
Panjing wå	w	 ...		...m wêlas ing

e. Wujud Angka Jåwå

Angkå Jåwå dipunginakaken kanggé nyêrat nomêr, taun, yuswå. Angkå Jåwå mênikå cacahipun wontên sadåså. Wontên ing *SE* mênikå dipunginakakên ing nginggil minangkå nomêr kácå kados *table* ing ngandhap mênikå.

Table 13: wujud angkå Jåwå ing *SE*

Wujud angkå Jåwå	<i>Transliterasi</i>	Wujud angkå Jåwå	<i>Transliterasi</i>
	0		5
	1		6
	2		7
	3		8
	4		9

f. Panyêrating aksårå (hå) ingkang Antêb sårå (hå) ingkang Ampang

Panyêrating aksårå (hå) ingkang pocapanipun antêb kasêrat dados (hå), déné panyêrating (hå) ingkang pocapanipun amfang kasêrat dados (a). Wondéné tuladhanipun kados ing ngandap mênikå.

Table 14: tuladha panyêrating (hå) antêb

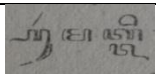
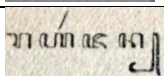
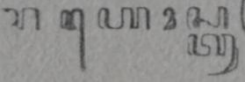
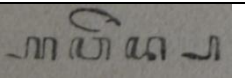
Tuladha panyêratipun	<i>Transliterasi diplomatik</i>
	hurmati
	raharjan

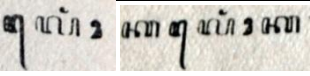
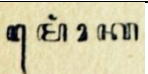
Table 15: tuladha panyêrating (hâ) ampang

Tuladha panyêratipun	<i>Transliterasi standar</i>
	raos
	awêt

g. Panyêrating *vokal* o dados â

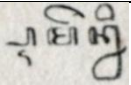
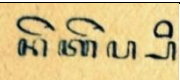
Vokal o katambahan wanda sigeg aksara irung (m, n, ng, ny) salajêngipun wandâ wêkasan ingkang mênga tanpâ sandhangan swârâ. Tuladha panyêrating *vokal* o dados â kados ing ngandhap mênika.

Tabel 16: panyêrating *vokal* o dados â

Tuladha Panyêratipun	<i>Transliterasi diplomatik</i>	<i>Transliterasi standar</i>
	longka-longka	langka-langka
	mongka	mangka

h. Icaling Aksârâ Rangkêp dados Santungan Huruf

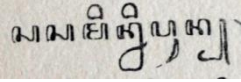
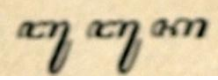
Table 17: wujud icaling aksârâ rangkêp ing salêbêting *SE*

Tuladha Panyêratipun	<i>Transliterasi diplomatik</i>	<i>Transliterasi Standar</i>
	rêmênni	rêmêni
	nêtêppi	nêtêpi

a. *Reduplikasi parsial*

Anggènipun nyêrat *reduplikasi parsial* (dwipurwa) wontên teks *SE* dipunjumbuhakên kaliyan ejaan bâsâ Jawi *standar*. Anggènipun nyêrat mênikâ kados ingkang dipunucapakên.

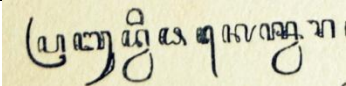
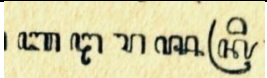
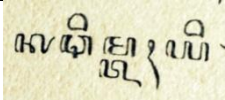
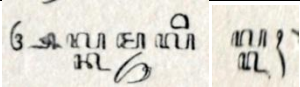
Table 18: wujud panyêrating *reduplikasi parsial* (dwipurwa) ing *SE*.

Tuladha Panyêratipun	<i>Transliterasi diplomatik</i>	<i>Transliterasi standar</i>
	sasaminipun	sêsaminiipun
	bubuka	bêbuka

b. *Panyêrating Aksârâ Kapital*

Panyêrating aksârâ *kapital* kajumbuhakên kaliyan aksârâ *latin*. Wondéné tuladha panyêrating aksârâ *kapital* kapanggihakên wontên *SE* inggih mênikâ.

Table 19: wujud aksârâ *kapital* salebêting *SE*

Tuladha Panyêratipun	<i>Transliterasi diplomatik</i>	<i>Transliterasi standar</i>
	prabu dwi PaKeSwar	Prabu Dwi Pakeswara
	bathara SaKri	Bathara Sakri
	KaTimtahyi	Katimtahyi
	Alkamdulillah	Alhamdulillah

c. Wujuding tandhå pamaos

Table 20: wujud tandhå pamaos

No.	Wujud Tandha Pamaos	Katrangan	Transliterasi Standar
1.	... ↘	Pada lingsa dipunginakakên minangka gantosing tandha koma, inggih mênikå kanggé misahakên ukara.	,
2. ↘↘	Pada lungsi dipunginakakên minangka gantosing tandhå titik, inggih mênikå kanggé mungkasi ukårå.	.
		Pada lungsi ugi dipunginakakên kanggé tandhå bilih têmbung kasêbut sami kaliyan têmbung ing nginggilipun.	“
3.	... :	Pada pangkat dipunginakakên kanggé ngêlêt-êlêti angka jawa supados botên cawuh kaliyan sêratan sanésipun.	:
4.	...	Adêg-adêg inggih mênikå tandhå ingkang dipunginakakên kanggé miwiti ukara sabên satunggal <i>paragraph</i> .	
5.	... ꦗ	Pangkon dipunginakakên minangka tandhå pungkasaning gatrå. Manawi ing salebêting <i>teks</i> wontên tandhå pangkonipun, kaanggêp pada lingsa.	
6.	... ꦗꦱ	Tandhå pangkon lajeng wontên pada lingsanipun dipunginakakên kanggé mungkasi ukårå.	.
7.	Tandha {-...-}	Tandhå {-...-} dipunginakakên kanggé têtêngêring nomêr kacå ing <i>transliterasi teks SE</i> . manawi nomêr	{-...-}

Lajênganipun *tabel*

No.	Wujud Tandha Pamaos	<i>Katrangan</i>	<i>Transliterasi Standar</i>
		kacanipun kasêrat ing satêngahing têngbung, anggènipun nyêrat tanpa <i>spasi</i> , nanging manawi kasêrat ing antawisipun têngbung satunggal sâhâ têngbung sasamunipun, anggènipun nyêrat mawi <i>spasi</i> .	

2. Pandom *suntingan*

Pandom *suntingan* ingkang dipunginakakên inggih mênika tandhâ-tandhâ ingkang ngampilakên anggènipun nyunting *teks SE. metode suntingan teks* ingkang dipunginakakên inggih mênika *metode suntingan teks edisi standar*. Wondéné tandhâ-tandhâ kasêbut kaandharakên ing ngandhap mênika.

- 1) [...]: dipunginakakên kanggé nggantos aksâra utawi têngbung.
- 2) (...): dipunginakakên kanggé nambah aksâra utawi têngbung.
- 3) / ... / : dipunginakakên kanggé ngirangi aksâra utawi têngbung.
- 4) Sabên *aparatur kritik* dipunsukani nomêr kanthi ngginakakên angka Arab sêratan *Latin* (..¹, ..², ..³, lsp).
- 5) Pênomoran kâcâ mênika dipunsêrat mawi tandhâ {...} manawi pinandhing wanda mênika gantos kâcâ seratanipun botên dipunpisah, déné manawi sêratan wandanipun taksih wêntah utawi satunggal wanda mênika dipunpisah.

C. Asiling *Transliterasi* sâhâ *Suntingan Teks Naskah Sêrat Éndrâleksitâ*

Transliterasi teks SE ngginakakên *metode transliterasi standar*, inggih mênikâ cârâ anggènipun damêl *alih tulis* sêrataning *teks* kanthi adhêdhasar *Baoesastra Djawa Poerwadarminta* (1939) ingkang sampun dipunsampurnakakên. *Transliterasi standar* mênikâ dipunlampahi kanthi ancas nggampilaken maos sâhâ mahami *teks* sartâ nggampilakên anggènipun damêl *suntingan teks*.

Suntingan teks dipunlampahi sasampunipun damêl *transliterasi* utawi *alih tulis*. *Suntingan* ingkang dipunginakaken inggih *suntingan edisi standar*. *Suntingan* mênikâ dipuntindakakên kanthi nglêrêsakên, sêratan ingkang kirang trêp kanthi adhêdhasar *Baoesastra Djawa* (Poerwadarminta, 1939) sâhâ *ejaan Bâsâ Jawi*. Wondéné asiling *transliterasi* sâhâ *suntingan teks SE* mênikâ dipunandharakên ing ngandhap mênikâ.

Tabel 21 : Asiling Transliterasi sâhâ Suntingan Teks Sêrat Éndrâlaksitâ

Asiling Transliterasi Standar	Asiling Suntingan Teks Edisi Standar
<p>Sêrat Éndrâlaksitâ</p> <p>Têgêsipun tindak ingkang linangkung Mratélakakên lampah tigang prakawis ingkang sagêd angluhurakên darajating agêsang, sartâ manggihakên raharjan, punika margining kamulyan,</p> <div>le DRUK</div> <p>UITGEVERIJ EN BOEKHANDEL STOOMDRUKKERIJ „DE BLIKSEM” SOLO 1929</p> <p>Bêbukâ</p> <p>Malêtiking osik ingkang nalisik nuwuhakên gating pamanggih. Têmah manggita sêrat Éndrâlaksitâ punika mbok manawi saking wangsiting Sukma. Déné kulâ sawarni angsal pambukâ sagêd mêdharakên suraosing watak. Inggang kulâ manah makantuki tumrap pârâ ulah lampah. Supados dados sapaugêran kanggé gêgaraning panggayuh</p>	<p>Sêrat Éndrâlaksitâ</p> <p>Têgêsipun tindak ingkang linangkung Mratélakakên lampah tigang prakawis ingkang sagêd angluhurakên darajating agêsang, sartâ manggihakên raharjan, punika margining kamulyan.</p> <div>le DRUK</div> <p>UITGEVERIJ EN BOEKHANDEL STOOMDRUKKERIJ „DE BLIKSEM” SOLO 1929</p> <p>Bêbukâ</p> <p>Malêtiking osik ingkang nalisik nuwuhakên gating pamanggih. Têmah manggita sêrat Éndrâlaksitâ punika mbok manawi saking wangsiting sukma. Déné kulâ sawarni angsal pambuka sagêd mêdharakên suraosing watak. Inggang kulâ manah makantuki tumrap para ulah lampah. Supados dados sapaugêran kanggé gêgaraning panggayuh</p>

Lajêngipun tabel

<i>Asiling Transliterasi Standar</i>	<i>Asiling Suntingan Teks Edisi Standar</i>
<p>ingkang dhatêng karahayon.</p> <p>Pangajap kulå ing batos, dhuh mbok mugi pandamêl kulå sêrat punika sampun ngantos manggih sêsangkêring ciptå wangsul dinulura déning Sukma, lumaksitå dumugi tumamaning sêdya. Wusna tarlén manganjali ing Widhi.</p> <p>Ing Surakarta warså cinandrå sangkalå.</p> <p>Wisikan tinatå murtining budâyå.</p> <p style="text-align: center;">Babaripun Éndrålaksitå Suka: wèwèh</p> <p>Wèwèh punika lampah ingkang linangkung ing donyå kados-kados botên wontên sakêcaning raos tumraping manah kados tiyang wèwèh. Prasasat tanpa sarusiku tuwin éwêd-pakéwêd janyji pawèwèh wau kaanggêp kados déné ambucal pusukêr, sarta ngothangakên pamrih. Mila ingkang sampun limrah katatalan tiyang wèwèh kêrêp manggih saé. Liripun: dipunhormati, kaalêmban, dipuntarimah, dipunrêmêni, dipunluluti, dumugi dipunsusupi déning ingkang katampi pawèwèh.</p>	<p>ingkang dhatêng karahayon.</p> <p>Pangajap kulå ing batos, duh mbok mugi pandamêl kulå sêrat punika sampun ngantos manggih sêsangkêring ciptå wangsul dinulura déning Sukma, lumaksitå dumugi tumamaning sêdaya. Wusna tarlén manganjali ing Widhi.</p> <p>Ing Surakarta warså cinandrå sangkalå.</p> <p>Wisikan tinatå murtining budâyå.</p> <p style="text-align: center;">Babaripun Éndrålaksitå Suka: wèwèh</p> <p>Wèwèh punika lampah ingkang linangkung ing donyå kados-kados botên wontên sakêcaning raos tumraping manah kados tiyang wèwèh. Prasasat tanpa sarusiku tuwin éwêd-pakéwêd janji pawèwèh wau kaanggêp kados déné ambucal pusukêr, sarta ngothangakên pamrih. Mila ingkang sampun limrah katatalan tiyang wèwèh kêrêp manggih saé. Liripun: dipunhormati, kaalêmban, dipuntarimah, dipunrêmêni, dipunluluti, dumugi dipunsusupi déning ingkang katampi pawèwèh.</p>

Lajêngipun tabel

Asiling Transliterasi Standar	Asiling Suntingan Teks Edisi Standar
<p>Têrkadhang winalêd gêntos dipunpisungsung langkung saking ajinipun, ingkang mirêngakên kémawon. Inggih tumut ngalembânâ dhatêng ingkang rêmên wèwèh. Nanging kalampahanipun saged wèwèh, kêdah wontên ingkang kawèwèhakên. Tur, sanadyan wontênâ utawi sugiha pisan. Bilih pancén botên gadhah ambêk wêlas asih, sartâ déréng sumêrêp têpa sarira. Inggih déréng tamtu purun anglampahi wèwèh. Mila wèwèh wau winastan lampah ingkang linangkung jalaran awrat kalampahanipun.</p> <p>{-6-} Déné wèwèh punika marginipun warni tiga.</p> <p>1: mêdal saking katrêsnan, 2: mêdal saking kawêlasan, 3: mêdal saking panêmbung, ingkang kanthi tâtâ karmâ.</p> <p>Mênggah ingkang kénging kawèwèhakên.</p> <p>1. Raja brânâ, pamrihipun, supados dados têtulaking kabutuhan. 2. Tumandanging bau suku, pamrihipun supados dados mayar sâhâ kasaiding pandamêlan. 3. Tumandanging pamikir, pamrihipun supados dados sarisigên sêdya. 4. Sêsêrêpan sarânâ wulang wuruk pitutur tuwin pitêdah, pamrihipun supados dados sapangrêtos sâhâ nuntuni gadhah pamanggih piyambak.</p>	<p>Têrkadhang winalêd gêntos dipunpisungsung langkung saking ajinipun, ingkang mirêngakên kémawon. Inggih tumut ngalembânâ dhatêng ingkang rêmên wèwèh. Nanging kalampahanipun saged wèwèh, kêdah wontên ingkang kawèwèhakên. Tur, sanadyan wontênâ utawi sugiha pisan. Bilih pancén botên gadhah ambêk wêlas asih, sartâ déréng sumêrêp têpa sarira. Inggih déréng tamtu purun anglampahi wèwèh. Mila wèwèh wau winastan lampah ingkang linangkung jalaran awrat kalampahanipun.</p> <p>{-6-} Déné wèwèh punika marginipun warni tiga.</p> <p>1: mêdal saking katrêsnan, 2: mêdal saking kawêlasan, 3: mêdal saking panêmbung, ingkang kanthi tâtâ karmâ.</p> <p>Mênggah ingkang kénging kawèwèhakên.</p> <p>1. Raja brânâ, pamrihipun, supados dados têtulaking kabutuhan. 2. Tumandanging bau suku, pamrihipun supados dados mayar sâhâ kasaiding pandamêlan. 3. Tumandanging pamikir, pamrihipun supados dados sarisigên sêdya. 4. Sêsêrêpan sarânâ wulang wuruk pitutur tuwin pitêdah, pamrihipun supados dados sapangrêtos sâhâ nuntuni gadhah pamanggih piyambak.</p>

Lajêngipun tabel

Asiling Transliterasi Standar	Asiling Suntingan Teks Edisi Standar
<p>Dados tiyang wèwèh ancasipun namung nêdya damêl sakécaning liyan sartå wênang sinêbut. Manungså ingkang bréwu èwu-èwu. Déné kuwawi anglampahi wèwèh.</p> <p>Tiyang wèwèh pakantukipun lêga ingkang tampi pakantukipun anggadhahi. Tiyang wèwèh punika tunå. Tiyang oléh punika bathi, nanging tiyang ingkang sumêdya damêl kapitunipun {-7-} piyambak punika manjing dhatêng ambêk darmå. Têgêsipun langkung saking saé. Tur sajatosipun tiyang wèwèh punika bathi mênggah ing batos, dipunyêktosi ing liyan dados tiyang pilihan bêbudènipun.</p> <p style="text-align: center;">Lêgawå= lilå</p> <p>Lilå punika pambêkan ingkang saé sangêt, sabab dados busananing pawèwèh. Liripun makatên: upami gêgadhahan barang ingkang mawi pangaji, sanadyan barang wau dipunrêmêni piyambak mongkå kamélikakên liyan. Barang wau nêdya kaalap punika botên badhé dipunkêkahi tumrap ingkang bêk lêgawa malah kaulungakên. Katumbas inggih lilå, katêdhah inggih lilå, kapêndhêt balakå botên amrih katarimah. Botên amrih kaalêmban, boten amrih kaaji-aji sêsaminipun. Lugu amung nêdya adhêdhasar lêgawå ciptanipun. Pintên-pintên sagêd gadhah barang inggih migunani ing liyan. Mila awis ingkang kasinungan</p>	<p>Dados tiyang wèwèh ancasipun namung nêdya damêl sakécaning liyan sartå wênang sinêbut. Manungså ingkang bréwu èwu-èwu. Déné kuwawi anglampahi wèwèh.</p> <p>Tiyang wèwèh pakantukipun lêga ingkang tampi pakantukipun anggadhahi. Tiyang wèwèh punika tunå. Tiyang oléh punika bathi, nanging tiyang ingkang sumêdya damêl kapitunipun {-7-} piyambak punika manjing dhatêng ambêk darmå. Têgêsipun langkung saking saé. Tur sajatosipun tiyang wèwèh punika bathi mênggah ing batos, dipunyêktosi ing liyan dados tiyang pilihan bêbudènipun.</p> <p style="text-align: center;">Lêgawå= lilå</p> <p>Lilå punika pambêkan ingkang saé sangêt, sabab dados busananing pawèwèh. Liripun makatên: upami gêgadhahan barang ingkang mawi pangaji, sanadyan barang wau dipunrêmêni piyambak mongkå kamélikakên liyan. Barang wau nêdya kaalap punika botên badhé dipunkêkahi tumrap ingkang bêk lêgawa malah kaulungakên. Katumbas inggih lilå, katêdhah inggih lilå, kapêndhêt balakå botên amrih katarimah. Botên amrih kaalêmban, boten amrih kaaji-aji sêsaminipun. Lugu amung nêdya adhêdhasar lêgawå ciptanipun. Pintên-pintên sagêd gadhah barang inggih migunani ing liyan. Mila awis ingkang kasinungan</p>

Lajêngipun tabel

Asiling Transliterasi Standar	Asiling Suntingan Teks Edisi Standar
<p>budi makatên wau. Kajawi para Pandhita, awit Pandhita punika ingkang limrah.(Liyanipun Pandhita Durna.) Nêdya nipsisakên prakawis kados nyana supados ludhang saking {-8-}panadhang. Amargi donya punika kacariyos ing wasitâ. Sami kaliyan bathang ingkang anggigoni. Liripun: panggènan rubêda. Para Pandhita ingkang sampun mungkul kapandhitanipun ingkang kaésthî amung sampurnaning agêsang.</p> <p>Adhuh, punapa botên awrat sangêt sêsanggèn ingkang makatên wau. Dhasar nyâtâ awrat sangêt mila pilih jalmâ ingkang purun anglampahi. Éwadéné ing kinâ wontên tuladan ingkang nyarupèni makatên wau. Inggih punika tiyang ingkang ambêkipun lomâ sangêt. Namâ Katimtahyi, ing padhukuhan mrêgil tanah ngarab.</p> <p>Katimtahyi punika manungsâ ingkang sampun kinalilan ing sukma, saka langkung lomanipun. Mongkâ kacariyos ing wasitâ. Kaloman punika kabagé dadosna kalih, ingkang sapalih namung kanggé tiyang sajagad. Inkang sapalih namung kanggé tiyang satunggal kémawon inggih punika tumrap Katimtahyi piyambak tur dédé Ratu. Namung tiyang alit ingkang mardikâ kémawon supran dédé kasinungan wahyu samanên agêngingipun. Kuwawi anglampahi lomâ. Sampun kasêbut ing wasitâ. Tiyang lomâ punika kêkasihing Pangéran. Tiyang kumêd satruning</p>	<p>budi makatên wau. Kajawi para Pandhita, awit Pandhita punika ingkang limrah.(Liyanipun Pandhita Durna.) Nêdya nipsisakên prakawis kados nyana supados ludhang saking {-8-}panadhang. Amargi donya punika kacariyos ing wasitâ. Sami kaliyan bathang ingkang anggigoni. Liripun: panggènan rubêda. Para Pandhita ingkang sampun mungkul kapandhitanipun ingkang kaésthî amung sampurnaning agêsang.</p> <p>Adhuh, punapa botên awrat sangêt sêsanggèn ingkang makatên wau. Dhasar nyâtâ awrat sangêt mila pilih jalmâ ingkang purun anglampahi. Éwadéné ing kinâ wontên tuladan ingkang nyarupèni makatên wau. Inggih punika tiyang ingkang ambêkipun lomâ sangêt. Namâ Katimtahyi, ing padhukuhan mrêgil tanah ngarab.</p> <p>Katimtahyi punika manungsâ ingkang sampun kinalilan ing sukma, saka langkung lomanipun. Mongkâ kacariyos ing wasitâ. Kaloman punika kabagé dadosna kalih, ingkang sapalih namung kanggé tiyang sajagad. Inkang sapalih namung kanggé tiyang satunggal kémawon inggih punika tumrap Katimtahyi piyambak tur dédé Ratu. Namung tiyang alit ingkang mardikâ kémawon supran dédé kasinungan wahyu samanên agêngingipun. Kuwawi anglampahi lomâ. Sampun kasêbut ing wasitâ. Tiyang lomâ punika kêkasihing Pangéran. Tiyang kumêd satruning</p>

Lajêngipun tabel

Asiling Transliterasi Standar	Asiling Suntingan Teks Edisi Standar
<p>Pangéran sampun katêtêpakên ing panimbangipun para {-9-} Pandhita. Tiyang kumêd pinanci dosâ agêng. Upami dosâ kêkalih sami kaliyan awonipun tiyang kumêd satunggal. Déné, saénipun tiyang lomâ upami ing bumi wontên tiyang lomâ punika kasinungan pamikir ingkang sampurnâ. Kasinungan tâtâ ingkang lêtês. Labêt saking anggènipun lomani inggih tumut angalêmbânâ tur angsal manpangat awit tiyang lomâ luhur pambêkanipun. Tiyang ingkang kumêd asor pambêkanipun. Sanadyan dédé ingkang dipunkumêdi, inggih tumut nacad sâhâ sêbêl tuwin purêt wahyunipun ingkang saking Pangéran. Punapa dédé kathah ingkang sami mémadâ. Labêt saking nisthanipun tiyang kumêd. Déné cariyosipun tiyang kumêd tuwin lomâ kados ing ngandhap punika.</p> <p>Wontên satunggaling Raja namâ: Sultan Bahram ratu agêng tur pinunjul mêmêling dhumatêng ingkang putra. Dhuh, kulup putran ingsun ing bésuk yèn ingsun tumêkâ ing janji puput yuswâ. Sira gumantiyâ ing karaton ingsun. Lan manawâ ânâ punggawa nira kang kadugâ matur ânâ ing ngarsâ nira. Bab tindaking Nata kang kalawan bènêr-bênêre punggawa iku paringan artâ kang akèh.</p> <p>Punggawa mau ajâ nganti mangan artané wèwèh. {-10-} Isih amangan artâ nirâ baé. Awit iku purwané karaton</p>	<p>Pangéran sampun katêtêpakên ing panimbangipun para {-9-} Pandhita. Tiyang kumêd pinanci dosâ agêng. Upami dosâ kêkalih sami kaliyan awonipun tiyang kumêd satunggal. Déné, saénipun tiyang lomâ upami ing bumi wontên tiyang lomâ punika kasinungan pamikir ingkang sampurnâ. Kasinungan tâtâ ingkang lêtês. Labêt saking anggènipun lomani inggih tumut angalêmbânâ tur angsal manpangat awit tiyang lomâ luhur pambêkanipun. Tiyang ingkang kumêd asor pambêkanipun. Sanadyan dédé ingkang dipunkumêdi, inggih tumut nacad sâhâ sêbêl tuwin purêt wahyunipun ingkang saking Pangéran. Punapa dédé kathah ingkang sami mémadâ. Labêt saking nisthanipun tiyang kumêd. Déné cariyosipun tiyang kumêd tuwin lomâ kados ing ngandhap punika.</p> <p>Wontên satunggaling Raja namâ: Sultan Bahram ratu agêng tur pinunjul mêmêling dhumatêng ingkang putra. Dhuh, kulup putra/n/ ingsun ing bésuk yèn ingsun tumêkâ ing janji puput yuswâ. Sira gumantiyâ ing karaton ingsun. Lan manawâ ânâ punggawa nira kang kadugâ matur ânâ ing ngarsâ nira. Bab tindaking Nata kang kalawan bènêr-bênêre punggawa iku paringan artâ kang akèh.</p> <p>Punggawa mau ajâ nganti mangan artané wèwèh. {-10-} Isih amangan artâ nirâ baé. Awit iku purwané karaton</p>

Lajêngipun tabel

Asiling Transliterasi Standar	Asiling Suntingan Teks Edisi Standar
<p>kang sajati. Mratandhani wahyu kang tumêka, mungguh aturé punggawâ kang sabênêr-bênêré mau. Liré mangkéné: punggawâ iku kacongga matur kang lugu ânâ ing ngarsâ nirâ. Nganti ora sumêlang tumêka ing pidana gêdhéné pati. Yaiku, wani mambêngi ing tingkah lan narsâ nirâ kang dudu ancaring ing tingkah lan karsâ nirâ kang iyâ, sartâ bisa nyulang-nyulangaké bêtêr lan luputé tingkah ing narendra. Kang mangkono sira bakal wiring yèn anglakonana ing kaluputan paturan kang lugu mau wis ginunggung dadi pêpagêring kanisthan.</p> <p>Wontên malih wasitaning ratu ingkang wini raos sagêd nyirnakakên pamujining para dasih. Sanadyan sakathahing para Pandhita ugi botên tumama pamujinipun. Liripun: dipunalêma dikados punapa. Bilih budi kumêd inggih mêksa kuciwa. Darajatipun dados asor. Ratu ingkang ambêk lomâ, sanadyan botên wontên ingkang muji. Botên kedah mawi pujining para Pandhita ratu lomâ darajating dados luhur. Kadhatêngan punapa ingkang kinarasakakên, prasasat nampêni kagunganipun pribadi ingkang wontên ing potangan.</p> <p>Kala rumiyin wontên ingkang dados kaojating jagad.{-11-} Tiyang nama Katim bângsâ Tahyi. Dêdunung wontên ing tanah Ngarab sakâ langkung lomanipun ngantos</p>	<p>kang s[e]²jati. Mratandhani wahyu kang tumêka, mungguh aturé punggawâ kang sabênêr-bênêré mau. Liré mangkéné: punggawâ iku kacongga matur kang lugu ânâ ing ngarsâ nirâ. Nganti ora sumêlang tumêka ing pidana gêdhéné pati. Yaiku, wani mambêngi ing tingkah lan narsâ nirâ kang dudu ancaring ing tingkah lan karsâ nirâ kang iyâ, sartâ bisa nyulang-nyulangaké bêtêr lan luputé tingkah ing narêndrâ. Kang mangkono sirâ bakal wiring yèn anglakonânâ ing kaluputan paturan kang lugu mau wis ginunggung dadi pêpagêring kanisthan.</p> <p>Wontên malih wasitaning ratu ingkang wini raos sagêd nyirnakakên pamujining para dasih. Sanadyan sakathahing para Pandhita ugi botên tumama pamujinipun. Liripun: dipunalêma dikados punapa. Bilih budi kumêd inggih mêksa kuciwa. Darajatipun dados asor. Ratu ingkang ambêk lomâ, sanadyan botên wontên ingkang muji. Botên kedah mawi pujining para Pandhita ratu lomâ darajating dados luhur. Kadhatêngan punapa ingkang kinarasakakên, prasasat nampêni kagunganipun pribadi ingkang wontên ing potangan.</p> <p>Kala rumiyin wontên ingkang dados kaojating jagad.{-11-} Tiyang nama Katim bângsâ Tahyi. Dêdunung wontên ing tanah Ngarab sakâ langkung lomanipun ngantos</p>

Lajêngipun tabel

<i>Asiling Transliterasi Standar</i>	<i>Asiling Suntingan Teks Edisi Standar</i>
<p>ngasorakên para ratu. Sang Prabu ing ngêsam , ing ngêrum tuwin ing Yahman. Sarêng midhangêt pawartos misuwuring kalomanipun Katimtahyi. Sâkâ langkung dukanipun déning para wadya punggawanipun sadintên-dintên ingkang karêmbag kaalêmban botên liya namung kalomanipun Katimtahyi saka langkung-langkung.</p> <p>Kacariyos, Sultan ing Rum Prabu Kaésarumi. Nuju sinéwaka ing Ponca niti ngandikâ dhumatêng Para Punggawâ: é, para punggawa ing sun, kanga ran Katimtahyi iku donyane sapira, bandhané pirang édhong kang isi arta. Déné misuwur lomané kaliwat-liwat para Narpati kang padha mengku nagara ora samono kaloka lan Katimtahyi iku lungguhé apa, bupati apa hulunalang, apa dinâ triyâ, apa jurugédongé kakung Prabu ing Bandar ngalim.</p> <p>Para Punggawa nêmbah sami matur Katim punika angguran kemawon tiyang bongsâ tahyi ing tanah ngarab botên anggadhahi kalênggahan namung tiyang alit ingkang mardikâ pukulun.</p> <p>Sultan ing Rum ngandikâ: karânâ ngâpâ kalomané {-12-} kabinâ-binâ nganti ngungkuli Raja, apa kang dianggo lomâ, âpâ tompâ bulu bêkti. Apa si Katim bisâ gawé êmas.</p>	<p>ngasorakên para ratu. Sang Prabu ing Ngêsam , ing Ngêrum tuwin ing Yahman. Sarêng midhangêt pawartos misuwuring kalomanipun Katimtahyi. Sâkâ langkung dukanipun déning para wadya punggawanipun sadintên-dintên ingkang karêmbag kaalêmban botên liya namung kalomanipun Katimtahyi saka langkung-langkung.</p> <p>Kacariyos, Sultan ing Rum Prabu Kaésarumi. Nuju sinéwaka ing Ponca niti ngandikâ dhumatêng Para Punggawâ: é, para punggawa ing sun, kanga ran Katimtahyi iku donyane sapira, bandhané pirang édhong kang isi arta. Déné misuwur lomané kaliwat-liwat para Narpati kang padha mengku nagara ora samono kaloka lan Katimtahyi iku lungguhé apa, bupati apa hulubalang, apa dinâ triyâ, apa jurugédongé kakung Prabu ing Bandar Ngalim.</p> <p>Para Punggawa nêmbah sami matur Katim punika angguran kemawon tiyang bongsâ Tahyi ing tanah Ngarab botên anggadhahi kalênggahan namung tiyang alit ingkang mardikâ pukulun.</p> <p>Sultan ing Rum ngandikâ: karânâ ngâpâ kalomané {-12-} kabinâ-binâ nganti ngungkuli Raja, apa kang dianggo lomâ, âpâ tompâ bulu bêkti. Apa si Katim bisâ gawé êmas.</p>

Lajêngipun tabel

Asiling Transliterasi Standar	Asiling Suntingan Teks Edisi Standar
<p>Para Punggawa sami botên sagêd matur mênggah ing takdir rollah. Sultan ing Rum ngandikå malih: ingsun iki Ratu kang murah têka ora bisa misuwur kayå si Katim. Lah, para Punggawa ingsun sapa kang ngrungu . ing samêngko apa kang didêmêni si Katim.karana bakal ingsun cobå. Aturipun Punggawa : ing pawartos samangko Katimtahyi ingkang dipunrêmêni sangêt namung kapal. Kapalipun ngantos pangaos tigang leksa. Anèh tinimbang kaliyan kapal kathah. Kapalipun Katim agêng inggil. Ulesipun mêlès sakalangkung kumilat. Sanadyan para Nata botên wontên ingkang kagungan turonggå ngêmpêri kados kapalipun Katimtahyi. Punika sangêt dados manahipun. Saking rêmênipun ngantos gedhogganing kapal tinunggil bilih tilén, labêt saking botên kénging pisah kaliyan kapalipun.</p> <p>Sultan ing Rum ngandikå: yèn mangkono sira saosa mantri têtêlu. Ingsun utus maringaké layang ingsun marang si Katim. Mungguh surasané jarané si Katim kang didhêmêni iku ingsun pundhut sira lumaku wasa dina iki.</p> <p>{-13-}Inkang dinawah anêmbah matur sandika, sêrat sampun katapèn. Nyuwun pamit duta kaliyan magkat ing margi boten kacariyos. Mantri têtiga sampun dumugi jajahan ing tanah ngarab.</p> <p>Kacariyos Katimtahyi sadintên-dintên tansah</p>	<p>Para Punggawa sami botên sagêd matur mênggah ing takdir rollah. Sultan ing Rum ngandikå malih: ingsun iki Ratu kang murah têka ora bisa misuwur kayå si Katim. Lah, para Punggawa ingsun sapa kang ngrungu . ing samêngko apa kang didêmêni si Katim.karana bakal ingsun cobå. Aturipun Punggawa : ing pawartos samangko Katimtahyi ingkang dipunrêmêni sangêt namung kapal. Kapalipun ngantos pangaos tigang leksa. Anèh tinimbang kaliyan kapal kathah. Kapalipun Katim agêng inggil. Ulesipun mêlès sakalangkung kumilat. Sanadyan para Nata botên wontên ingkang kagungan turonggå ngêmpêri kados kapalipun Katimtahyi. Punika sangêt dados manahipun. Saking rêmênipun ngantos gedhogganing kapal tinunggil bilih tilén, labêt saking botên kénging pisah kaliyan kapalipun.</p> <p>Sultan ing Rum ngandikå: yèn mangkono sira saosa mantri têtêlu. Ingsun utus maringaké layang ingsun marang si Katim. Mungguh surasané jarané si Katim kang didhêmêni iku ingsun pundhut sira lumaku wasa dina iki.</p> <p>{-13-}Inkang dinawah anêmbah matur sandika, sêrat sampun katapèn. Nyuwun pamit duta kaliyan magkat ing margi boten kacariyos. Mantri têtiga sampun dumugi jajahan ing tanah ngarab.</p> <p>Kacariyos Katimtahyi sadintên-dintên tansah</p>

Lajêngipun tabel

Asiling Transliterasi Standar	Asiling Suntingan Teks Edisi Standar
<p>katamuwan kêsah datêng kêsah datêng. Sêsêngahipun botên kêndat. Nêdha sêkul ulam tuwin nyamikan sâkâ langkung sêmuwa sâhâ réma. Andadosakên sukâ rénénipun pârâ tamu. Sabibaripun pârâ tamu, ing wanci ngasar dhatêngipun mantri têtiga utusan ing ngêrum. Ing wêkdal samantên mêndhungipun anglangkungi kandêl, mawi ampuhan angin agêng ngantos angébat-ébatakên. Katimtahyi dalah tamunipun mantri têtiga sâkâ langkung kêkês ngantos ngukut. Botên wontên tiyang ingkang wani mêdal saking griya. Ajrih agênging ampuhan tuwin prahâra. Katimtahyi ngantos pakéwed anggènipun badhé nyunggatâ tamunipun. Saking rêkaos anggènipun ngupados lêlawuhan. Jalaran tansah rambah-rambah anggènipun katamuwan. Ngantos nêlasakên lêlawuhan sadhiyaning sêsêgah. Badhé ngupados lêlawuhan kapambêng agênging jawah.</p> <p>Kacariyos Katimtahyi wontên ing griya wingking kaliyan ba{{14-}}tihipun kawêkêning manah. Wekasan kapalipun ingkang dipuntrêsnani kalampahan kapragad. Ajêng kaolah warni-warni. Tumuntên lumados pisegahipun amêpêki, Katimtahyi lêga manahipun. Déné sunggatanipun Katingal semuwa tuwin réma. Tetamunipun caket anggènipun nêdhâ mawi mâcâ Alkamdulilillah. Ngungun déné karaos nikmat, rumaos sami kapotangan</p>	<p>katamuwan kêsah datêng kêsah datêng. Sêsêngahipun botên kêndat. Nêdha sêkul ulam tuwin nyamikan sâkâ langkung sêmuwa sâhâ réma. Andadosakên sukâ rénénipun pârâ tamu. Sabibaripun pârâ tamu, ing wanci ngasar dhatêngipun mantri têtiga utusan ing ngêrum. Ing wêkdal samantên mêndhungipun anglangkungi kandêl, mawi ampuhan angin agêng ngantos angébat-ébatakên. Katimtahyi dalah tamunipun mantri têtiga sâkâ langkung kêkês ngantos ngukut. Botên wontên tiyang ingkang wani mêdal saking griya. Ajrih agênging ampuhan tuwin prahâra. Katimtahyi ngantos pakéwed anggènipun badhé nyunggatâ tamunipun. Saking rêkaos anggènipun ngupados lêlawuhan. Jalaran tansah rambah-rambah anggènipun katamuwan. Ngantos nêlasakên lêlawuhan sadhiyaning sêsêgah. Badhé ngupados lêlawuhan kapambêng agênging jawah.</p> <p>Kacariyos Katimtahyi wontên ing griya wingking kaliyan ba{-14-}tihipun kawêkêning manah. Wekasan kapalipun ingkang dipuntrêsnani kalampahan kapragad. Ajêng kaolah warni-warni. Tumuntên lumados pisegahipun amêpêki, Katimtahyi lêga manahipun. Déné sunggatanipun Katingal semuwa tuwin réma. Tetamunipun caket anggènipun nêdhâ mawi mâcâ Alkamdulilillah. Ngungun déné karaos nikmat rumaos sami kapotangan.</p>

Lajêngipun tabel

Asiling Transliterasi Standar	Asiling Suntingan Teks Edisi Standar
<p>Sarêng sampun dalu karaos arip, lajêng sami mapan tilêm. Énjingipun tiyang sakawan tamu sami lêlinggihan ing griyå ngajêng, caraka ing rum lajêng amaringakên sêrat saking sang Prabu dhumatêng Katimtahyi sampun tinampén. Ujaripun: Yayi, sêrat punika paringipun Gusti kulå Sang Prabu ing Rum. Katimtahyi andhêku sarwi ngliling sêrat, suraosipun mungêl. Sang Prabu mundhut kapalipun Katim ingkang dipunrêmêni. Sasampunipun maos sêrat ingkang suraosipun mungêl. Sang Prabu mundhut kapalipun Katim ingkang dipunrêmêni, ing sanalika ngriku Katimtahyi biyas ulatipun, ngêmu prihatos sangêt. Ngantos katingal santun wadananipun. Sang duta ing rum ningali Katimtahyi sarêng sasampunipun maos sêrat ulatipun katingal aclum sêmu sangêt ancêtung kados anênggak waspå.</p> <p>{-15-}Duta ing rum wêlas ing batos ngintén bilih Katimtahyi sangêt awrat ngulungakên kapalipun ingkang kapundhut sang Prabu, lajêng parimar mawicantên alon: “punapa karananipun déné yayi Katim sasampunipun maos sêrat paringipun Sang Prabu têka katingal biyas ulatipun yayi, kados angandhuk maras ing galih, mugi sampun walangatos manawi kapalipun yayi pancèn taksih andik rêmêni kulå ingkang tumanggêl bilih wontên dukanipun Sang Prabu. Kapal taksih wontên ing yayi, mangké kulå</p>	<p>Sarêng sampun dalu karaos arip, lajêng sami mapan tilêm. Énjingipun tiyang sakawan tamu sami lêlinggihan ing griyå ngajêng, caraka ing rum lajêng amaringakên sêrat saking sang Prabu dhumatêng Katimtahyi sampun tinampén. Ujaripun: Yayi, sêrat punika paringipun Gusti kulå Sang Prabu ing Rum. Katimtahyi andhêku sarwi ngliling sêrat, suraosipun mungêl. Sang Prabu mundhut kapalipun Katim ingkang dipunrêmêni. Sasampunipun maos sêrat ingkang suraosipun mungêl. Sang Prabu mundhut kapalipun Katim ingkang dipunrêmêni, ing sanalika ngriku Katimtahyi biyas ulatipun, ngêmu prihatos sangêt. Ngantos katingal santun wadananipun. Sang duta ing rum ningali Katimtahyi sarêng sasampunipun maos sêrat ulatipun katingal aclum sêmu sangêt ancêtung kados anênggak waspå.</p> <p>{-15-}Duta ing rum wêlas ing batos ngintén bilih Katimtahyi sangêt awrat ngulungakên kapalipun ingkang kapundhut sang Prabu, lajêng parimar mawicantên alon: “punapa karananipun déné yayi Katim sasampunipun maos sêrat paringipun Sang Prabu têka katingal biyas ulatipun yayi, kados angandhuk maras ing galih, mugi sampun walangatos manawi kapalipun yayi pancèn taksih andik rêmêni kulå ingkang tumanggêl bilih wontên dukanipun Sang Prabu. Kapal taksih wontên ing yayi, mangké kulå</p>

Lajêngipun tabel

Asiling Transliterasi Standar	Asiling Suntingan Teks Edisi Standar
<p>ingkang matur”.</p> <p>Katimtahyi mésêm angenipun mangsuli: “daya yèn makatên. Ki raka kulå téta sakedhik déné wingi-wingi nalikanipun dhatêng andika botên lajêng andhawuhakên. Samangké sampun katrucut saestu cuwå panggalih Prabu. Déné botên kasêmbadan ingkang dados Karsa Nata, saumpami kapal ingkang pundhut taksih agêsang, saestu kulå sumanggakakên ing siyang ratri. Sampun mênggah ingkang punika malih botêna kulå sumanggakakên tangan kalih bok inggih mundhut pêjah gêsang kulå Sang Prabu Kaésang Rumi, punika botên bédå kaliyan ingkang rakå Gusti kulå ing bandarlim ngriki, kulå botên sagêd ngupados kapal {-16-}ingkang mirib kaliyan kapal kulå ingkang kasêmbêlèh wau dalu punika awit pisêgah kulå dhatêng Ki Raka kirang lêlawuhanipun badhé ngupados kapambêg jawah agêng , dados mikawonakên kapal kulå kapragad kanggé lêlawuhan.</p> <p>Duta ing rum miring cariyosipun Katimtahyi sagêt anjola, Katimtahyi rinangkul gapyuk sarwi wicantên :”botên kadosa Yayi, wingi-wingi kulå ingkang kainan déné botên tumuntên maringakên sêratipun Sang Prabu dhumatêng Yayi.</p> <p>Dutå ing Rum lajêng samit mantuk, ing margi</p>	<p>ingkang matur”.</p> <p>Katimtahyi mésêm angenipun mangsuli: “ daya yèn makatên. Ki raka kulå téta sakedhik déné wingi-wingi nalikanipun dhatêng andika botên lajêng andhawuhakên. Samangké sampun katrucut saestu cuwå panggalih Prabu. Déné botên kasêmbadan ingkang dados Karsa Nata, saumpami kapal ingkang pundhut taksih agêsang, saestu kulå sumanggakakên ing siyang ratri. Sampun mênggah ingkang punika malih botêna kulå sumanggakakên tangan kalih bok inggih mundhut pêjah gêsang kulå Sang Prabu Kaésang Rumi, punika botên bédå kaliyan ingkang rakå Gusti kulå ing bandarlim ngriki, kulå botên sagêd ngupadosna kapal {-16-}ingkang mirib kaliyan kapal kulå ingkang kasêmbêlèh wau dalu punika awit pisêgah kulå dhatêng Ki Raka kirang lêlawuhanipun badhé ngupados kapambêg jawah agêng , dados mikawonakên kapal kulå kapragad kanggé lêlawuhan.</p> <p>Duta ing rum miring cariyosipun Katimtahyi sagêt anjola, Katimtahyi rinangkul gapyuk sarwi wicantên :”botên kadosa Yayi, wingi-wingi kulå ingkang kainan déné botên tumuntên maringakên sêratipun Sang Prabu dhumatêng Yayi.</p> <p>Dutå ing Rum lajêng sami/t⁴ mantuk, ing margi</p>

Lajêngipun tabel

<i>Asiling Transliterasi Standar</i>	<i>Asiling Suntingan Teks Edisi Standar</i>
<p>botên kacariyos sampun dumugi ing Rum lajêng marak ing Sang Prabu. Matur solah ing kautus nalika dumugi ing griyanipun Katimtahyi miwiti malah mêkasi.</p> <p>Sang Prabu dupia midhangêt kagyat sarwi gumujêng anguguk goyang wadana ngêmbat wêntis sarwi ngandikâ: “bênêr dadia kaloka si Katim kaliwat déning lêgâwâ. Gêntos ingkang kacariyos sang Prabu ing Ngêsam sampun midhangêt pawartos bilih kalomanipun Katimtahyi sangêt kaonang-onanging jagad. Misuwur kasusru ing Jânâ. Srinâ têngêsam karsa anyoba mundhut ingkang botên-botên nuntên dhawuh dhatêng mantri kêkalih. {-17-}kautus mundhut ingkang anèh-anèh unta satu kang dawâ-dawâ wuluné, kang irêng-irêng matané, sartâ kang rangkung-rangkung dedegé.</p> <p>Duta mantri kêkalih mêsat ing margi botên kacariyos. Mantri kêkalih sampun dumugi ing Tanah Ngarab pinanggih kaliyan Katimtahyi. Lajêng andhawuhakên timbalanipun Sang Prabu. Mundhut kados ingkang sampun kapratêlakakên wau. Pamundhut punika sakalangkung anèh, kados botên kénging pinikir. Katimtahyi andhêku aturipun sandika. Awak kawula amung sadarmi manawi taksih wontên sih ing Pangeran dhumatêng Sang Prabu ing Ngêsam sarta maksih dinamêl Nata.</p>	<p>botên kacariyos sampun dumugi ing Rum lajêng marak ing Sang Prabu. Matur solah ing kautus nalika dumugi ing griyanipun Katimtahyi miwiti malah mêkasi.</p> <p>Sang Prabu dupia midhangêt kagyat sarwi gumujêng anguguk goyang wadana ngêmbat wêntis sarwi ngandikâ: “bênêr dadia kaloka si Katim kaliwat déning lêgâwâ. Gêntos ingkang kacariyos sang Prabu ing Ngêsam sampun midhangêt pawartos bilih kalomanipun Katimtahyi sangêt kaonang-onanging jagad. Misuwur kasusru ing Jânâ. Srinâ têngêsam karsa anyoba mundhut ingkang botên-botên nuntên dhawuh dhatêng mantri kêkalih. {-17-} kautus mundhut ingkang anèh-anèh unta satu kang dawâ-dawâ wuluné, kang irêng-irêng matané, sartâ kang rangkung-rangkung dedegé.</p> <p>Duta mantri kêkalih mêsat ing margi botên kacariyos. Mantri kêkalih sampun dumugi ing Tanah Ngarab pinanggih kaliyan Katimtahyi. Lajêng andhawuhakên timbalanipun Sang Prabu. Mundhut kados ingkang sampun kapratêlakakên wau. Pamundhut punika sakalangkung anèh, kados botên kénging pinikir. Katimtahyi andhêku aturipun sandika. Awak kawula amung sadarmi manawi taksih wontên sih ing Pangeran dhumatêng Sang Prabu ing Ngêsam sarta maksih dinamêl Nata.</p>

Lajêngipun tabel

Asiling Transliterasi Standar	Asiling Suntingan Teks Edisi Standar
<p>Sanadyan kalangkung longkå ingkang kapundhut nglêngkara bilih botên angsalå.</p> <p>Sasampunipun tamu sinêgah, lajêng katerna ngêntosi ing griyå. Katimtahyi énggal késah dhumatêng dhusun-dhusun padhêkahan urut parêdèn. Manggihi sanak wangsanipun sadâyå. Binobot tansah mitumut angupados, manawi kamanah såkå langkung Aèng sartå botên kaprah. Pundi wontên unta ingkang pancang wulunipun. Supran déné takdiring pangéran botên dangu angsal unta satus kados pundhutanipun Sang Prabu ing Ngêsam lajêng ginèrèk dumugi ing griyå kapasrahakên caråkå ing Ngêsam. Mantri kêkalih ngungun anggènipun ngali, déné {-18-} sagêd andhatêngi Katimtahyi matur, suwawi katitiya bokmanawi taksih wontên ingkang nyulayani kaliyan pawêlingipun Sang Prabu ing Ngêsam. Unta tiniti sadâyå sampun antêpi. Dutå pamit jinurung anggèrèk unta sartå katuran pintên-pintên pasangoning lampah déning pun Katim. Unta sampun binékta déning waråkå dumugi ing Ngêsam, lajêng katur ing Sang Prabu. Sang Nata ngungun anjêngtung sarwi ngandikå: si Katim tuhu yèn bangêt balåbå, iku mung ingsun cobå baé, luwih gawok panggalih ingsun. Déné, dudu ratu si Katim bisa ngupâyå barang ingkang longkå-longkå ingsun rumåså kapotangngan marang si Katim. ing jaman iki ora ana kang kâyå si Katim. samêngko unta kabèh iku balékna marang si Katim sarta émotan raja brana, kang adikang péni-péni . dhawuhipun</p>	<p>Sanadyan kalangkung longkå ingkang kapundhut nglêngkara bilih botên angsalå.</p> <p>Sasampunipun tamu sinêgah, lajêng katerna ngêntosi ing griyå. Katimtahyi énggal késah dhumatêng dhusun-dhusun padhêkahan urut parêdèn. Manggihi sanak wangsanipun sadâyå. Binobot tansah mitumut angupados, manawi kamanah såkå langkung Aèng sartå botên kaprah. Pundi wontên unta ingkang pancang wulunipun. Supran déné takdiring pangéran botên dangu angsal unta satus kados pundhutanipun Sang Prabu ing Ngêsam lajêng ginèrèk dumugi ing griyå kapasrahakên caråkå ing Ngêsam. Mantri kêkalih ngungun anggènipun ngali, déné {-18-} sagêd andhatêngi Katimtahyi matur, suwawi katitiya bokmanawi taksih wontên ingkang nyulayani kaliyan pawêlingipun Sang Prabu ing Ngêsam. Unta tiniti sadâyå sampun antêpi. Dutå pamit jinurung anggèrèk unta sartå katuran pintên-pintên pasangoning lampah déning pun Katim. Unta sampun binékta déning waråkå dumugi ing Ngêsam, lajêng katur ing Sang Prabu. Sang Nata ngungun anjêngtung sarwi ngandikå: si Katim tuhu yèn bangêt balåbå, iku mung ingsun cobå baé, luwih gawok panggalih ingsun. Déné, dudu ratu si Katim bisa ngupâyå barang ingkang longkå-longkå ingsun rumåså kapotangngan marang si Katim. ing jaman iki ora ana kang kâyå si Katim. samêngko unta kabèh iku balékna marang si Katim sarta émotan raja brana, kang adikang péni-péni . dhawuhipun</p>

Lajêngipun tabel

Asiling Transliterasi Standar	Asiling Suntingan Teks Edisi Standar
<p>Sang Prabu sampun kalampahan. Unta satus sampun dumugi ing Ngarab sarta isi Raja Brana, lajêng kapasrahakên dhatêng pun Katimtahyi. Inggang pinaringan sangêt andhêku, lajêng ngundhangi sanak kadangipun inggang sami anggadhahi unta sadâyâ sampun dhatêng unta dalah momotanipun lajêng kaparingakên dhumatêng inggang sami anggadhahi unta piyambak-piyambak. Katimtahyi botên purun mên dhèt pangaji sadinar kemawon. Sadâyâ kaparingakên sanak {-19-} kadangipun. Kintên pangaji sakêthi sâkâ langkung déning suka sanak kadangipun Katimtahyi sami sugih sanalika. Carâkâ ing Ngêsam sâkâ langkung êramipun. Déné, Katimtahyi botên tumut ngalap Raja Brana, lajêng pamit dhatêng Katim jinurung dumugi ing Ngêsam matur ing Sang Prabu bab tatêkonipun Katimtahyi sâkâ langkung déning mulya. Sang Nata mèsêm têtêpa wong mikra kaliyan Katim.</p> <p>Wontên malih inggang kacariyos Sang Prabu ing Yahman déréng midhangêt pawartosipun Katimtahyi, kalangkung-langkung misuwuripun Sang Nata sangêt dukanipun kados nyêbut-nyêbut tâ, lajêng ngandikâ dhumatêng pârâ punggâwâ inggang sami ngadhêp: “ngêndi ana komprâ angluwihi ratu, si Katim wong alasan jinisé pangon wêdhus. Sapira kadaré wong angon unta apa duwé pamêtu salêk sêsadina.</p>	<p>Sang Prabu sampun kalampahan. Unta satus sampun dumugi ing Ngarab sarta isi Raja Brana, lajêng kapasrahakên dhatêng pun Katimtahyi. Inggang pinaringan sangêt andhêku, lajêng ngundhangi sanak kadangipun inggang sami anggadhahi unta sadâyâ sampun dhatêng unta dalah momotanipun lajêng kaparingakên dhumatêng inggang sami anggadhahi unta piyambak-piyambak. Katimtahyi botên purun mên dhèt pangaji sadinar kemawon. Sadâyâ kaparingakên sanak {-19-} kadangipun. Kintên pangaji sakêthi sâkâ langkung déning suka sanak kadangipun Katimtahyi sami sugih sanalika. Carâkâ ing Ngêsam sâkâ langkung êramipun. Déné, Katimtahyi botên tumut ngalap Raja Brana, lajêng pamit dhatêng Katim jinurung dumugi ing Ngêsam matur ing Sang Prabu bab tatêkonipun Katimtahyi sâkâ langkung déning mulya. Sang Nata mèsêm têtêpa wong mikra kaliyan Katim.</p> <p>Wontên malih inggang kacariyos Sang Prabu ing Yahman déréng midhangêt pawartosipun Katimtahyi, kalangkung-langkung misuwuripun Sang Nata sangêt dukanipun kados nyêbut-nyêbut tâ, lajêng ngandikâ dhumatêng pârâ punggâwâ inggang sami ngadhêp: “ngêndi ana komprâ angluwihi ratu, si Katim wong alasan jinisé pangon wêdhus. Sapira kadaré wong angon unta apa duwé pamêtu salêk sêsadina.</p>

Lajêngipun tabel

Asiling Transliterasi Standar	Asiling Suntingan Teks Edisi Standar
<p>Déné, disuwuraké kalomané âpå kang dilomakaké. Bâya wong bingung anutbyang kang padhå ngalêm marang si natim. Sidhêkah ingSun séwu dinar sadina marang wong pêkir miskin. Paran déné ora âna kang ngalêmbâna.”</p> <p>Sawêg ngandikå samantên. Kasaru dhatêngipun dutå mundhi surat saking Sultan ing mahribi. Minta pawartos dhatêng sultaning Yahman bilih kalokipun saking mahribi. Wontên tiyang padhukuhan {-20-} kaojating jagad kalomanipun kamirêng saking mahribi angêbat-êbatakên misuwuripun. Ngantos ngasorakên Para Raja. Punika dumunung wontên ing tlatah Ngarab punapa kapara yêkti. Déné, kawêntar ngantos dumugi ing mahribi . (têmbing jagad kilén).</p> <p>Prabu ing Yahman sarêng tampi sêrat saking mahribi sâyå sangêt dukanipun. Pranåjå katingal malatu-latu. Lajêng ngandikå dhumatêng abdi pandhêga tiyang ingkang julig sâbå ing wanci dalu lumaku wamênyang tanah Ngarab. Wong ngêkang Prabu kang aran Katim bangsa Tahyi iku patênana cangkingên murdané. Mulané, ingSun patèni supâyå åjå tumiba ing sasar. Jalaran sâkå kabotan pangalêmbana sâkå wong kang ora sumurup banjur padha anggungung marang Katim. kang mangkono ingSun wenang matèni. Yèn kalakon sira oleh gawé ingSun ganjar</p>	<p>Déné, disuwuraké kalomané âpå kang dilomakaké. Bâya wong bingung anutbyang kang padhå ngalêm marang si [k]⁵atim. Sidhêkah ingSun séwu dinar sadina marang wong pêkir miskin. Paran déné ora âna kang ngalêmbâna.”</p> <p>Sawêg ngandikå samantên. Kasaru dhatêngipun dutå mundhi surat saking Sultan ing mahribi. Minta pawartos dhatêng sultaning Yahman bilih kalokipun saking mahribi. Wontên tiyang padhukuhan {-20-} kaojating jagad kalomanipun kamirêng saking mahribi angêbat-êbatakên misuwuripun. Ngantos ngasorakên Para Raja. Punika dumunung wontên ing tlatah Ngarab punapa kapara yêkti. Déné, kawêntar ngantos dumugi ing mahribi . (têmbing jagad kilén).</p> <p>Prabu ing Yahman sarêng tampi sêrat saking mahribi sâyå sangêt dukanipun. Pranåjå katingal malatu-latu. Lajêng ngandikå dhumatêng abdi pandhêga tiyang ingkang julig sâbå ing wanci dalu lumaku wamênyang tanah Ngarab. Wong ngêkang Prabu kang aran Katim bangsa Tahyi iku patênana cangkingên murdané. Mulané, ingSun patèni supâyå åjå tumiba ing sasar. Jalaran sâkå kabotan pangalêmbana sâkå wong kang ora sumurup banjur padha anggungung marang Katim. kang mangkono ingSun wenang matèni. Yèn kalakon sira oleh gawé ingSun ganjar</p>

Lajêngipun tabel

Asiling Transliterasi Standar	Asiling Suntingan Teks Edisi Standar
<p>sapanca lukira.</p> <p>Baduwi ingkang dhinawuhan matur sandika, nêmbah mêsat saking ngarsa Nata saha sampun binéktana pedhangipun sang Prabu, ingkang sampun naté kanggé ambêngkas karya. Cinacakakên ing tosan sapupu rampung. Lêpas lampah ing pandhêga dumugi ing tanah Ngarab, kèndêl padhukuhan dunung pun Katimtahyi. Nanging, {-21-} Baduwi wau dérêng sumêrêp dunung tuwin wujudipun ingkang nâma Katim. Baduwi kèndêl ngaub sangandhêping wit-witan pinggir margi. Katimtahyi nuju mêdal sumêrep tiyang kabêntêrên ngaup sangandhaping wit-witan pinggir margi, lajêng pinarpêkan tinakên,: paman, andika tiyang pundi sartâ ingkang sinêdya ing pundi.</p> <p>Baduwi mangsuli “anak, kulå tiyang nagari Yahman kautus ing Sang Prabu ngupados unta”. Katimtahyi wicantên “manawi kaparêng ing galih suwawi kèndêl ing griyå kulå mêmucang ngasa angunjuk-ngunjukkå toyå rumiyin. Pintên banggi yèn manggih atêdha sêkul ulam prayogi kadhahar. Gampil mangké manawi sampun tuwuk. Sakarsanipun paman andumugékakên lampah. Sokur karså sipêng ing pondhok kulå.</p> <p>Baduwi rêsep amirêngakên têmbungipun ingkang ngampirakên, andadosakên sukaning manah, wêkarsan</p>	<p>sapanca lukira.</p> <p>Baduwi ingkang dhinawuhan matur sandika, nêmbah mêsat saking ngarsa Nata saha sampun binéktana pedhangipun sang Prabu, ingkang sampun naté kanggé ambêngkas karya. Cinacakakên ing tosan sapupu rampung. Lêpas lampah ing pandhêga dumugi ing tanah Ngarab, kèndêl padhukuhan dunung pun Katimtahyi. Nanging, {-21-} Baduwi wau dérêng sumêrêp dunung tuwin wujudipun ingkang nâma Katim. Baduwi kèndêl ngaub sangandhêping wit-witan pinggir margi. Katimtahyi nuju mêdal sumêrep tiyang kabêntêrên ngaup sangandhaping wit-witan pinggir margi, lajêng pinarpêkan tinakên,: paman, andika tiyang pundi sartâ ingkang sinêdya ing pundi.</p> <p>Baduwi mangsuli “anak, kulå tiyang nagari Yahman kautus ing Sang Prabu ngupados unta”. Katimtahyi wicantên “manawi kaparêng ing galih suwawi kèndêl ing griyå kulå mêmucang ngasa angunjuk-ngunjukkå toyå rumiyin. Pintên banggi yèn manggih atêdha sêkul ulam prayogi kadhahar. Gampil mangké manawi sampun tuwuk. Sakarsanipun paman andumugékakên lampah. Sokur karså sipêng ing pondhok kulå.</p> <p>Baduwi rêsep amirêngakên têmbungipun ingkang ngampirakên, andadosakên sukaning manah, wêkarsan</p>

Lajêngipun tabel

Asiling Transliterasi Standar	Asiling Suntingan Teks Edisi Standar
<p>mituruti panêdhanipun ingkang sumêdya ngurmati. Sadhatêngipun ing griyâ tamu lajêng kasugatâ sarwâ miraos lajêng sami kêmbul bukti, sâkâ langkung sinubâ suba sarwi sangêt dipungumaténi baduwi ngantos kasupèn wigatining karya. Sadalu botên kêndhat sugatanipun rumaos kapotangan sangêt. Ngantos supêkêt {-22-} anggenipun sami pitêpangan sampun saéngga sudârâ. Katimtahyi wicantên “manawi kaparêng jangkêpa pitung dalu sipêng ing griyâ, pun paman damêl lalêganing manah kulâ”.</p> <p>Baduwi mangsuli, “yèn sampunâ ngudur kados botên wontên pakewêdipun nanging sangêt ngudur kulâ anak. Tur dédé ngudur lampah ingkang gampil langkung gawat langkung rungsit”.</p> <p>Katim wicantên “ingkang dados nguduripun paman punapa. Kulâ kepingin sumêrep punapa kénging , bokmanawi kulâ sagêd ambiyantu ingkang dados ngudur wau. Pintên banggi kulâ sagêd minangkani udhangipun bilih paman sampun pracâyâ dhumatêng kulâ, mugi sampun sumêlang galih”.</p> <p>Baduwi ngunandikâ ing batos. “lah, kapriyé lakuku iki dudu panggawé kang gampang”. Wêkasan lajêng sajarwa: “anak, walêh-walêh punapâ pasajanipun kulâ kautus ing Sang Prabu Yahman, kadhawuhan ngupadosi tiyang ingkang nâma Katim bangsâ Tahyi ing tanah Ngarab</p>	<p>mituruti panêdhanipun ingkang sumêdya ngurmati. Sadhatêngipun ing griyâ tamu lajêng kasugatâ sarwâ miraos lajêng sami kêmbul bukti, sâkâ langkung sinubâ suba sarwi sangêt dipungumaténi baduwi ngantos kasupèn wigatining karya. Sadalu botên kêndhat sugatanipun rumaos kapotangan sangêt. Ngantos supêkêt {-22-} anggenipun sami pitêpangan sampun saéngga sudârâ. Katimtahyi wicantên “manawi kaparêng jangkêpa pitung dalu sipêng ing griyâ, pun paman damêl lalêganing manah kulâ”.</p> <p>Baduwi mangsuli, “yèn sampunâ ngudur kados botên wontên pakewêdipun nanging sangêt ngudur kulâ anak. Tur dédé ngudur lampah ingkang gampil langkung gawat langkung rungsit”.</p> <p>Katim wicantên “ingkang dados nguduripun paman punapa. Kulâ kepingin sumêrep punapa kénging , bokmanawi kulâ sagêd ambiyantu ingkang dados ngudur wau. Pintên banggi kulâ sagêd minangkani udhangipun bilih paman sampun pracâyâ dhumatêng kulâ, mugi sampun sumêlang galih”.</p> <p>Baduwi ngunandikâ ing batos. “lah, kapriyé lakuku iki dudu panggawé kang gampang”. Wêkasan lajêng sajarwa: “anak, walêh-walêh punapâ pasajanipun kulâ kautus ing Sang Prabu Yahman, kadhawuhan ngupadosi tiyang ingkang nâma Katim bangsâ Tahyi ing tanah Ngarab</p>

Lajêngipun tabel

Asiling Transliterasi Standar	Asiling Suntingan Teks Edisi Standar
<p>ngriki. Kadhawuhan mējahi sarta nyangking sirahipun. Sang Nata kêpengin prikså rainipun Katimtahyi.</p> <p>Katimtahyi sarêng mirêng lajêng gumujêng sarwi wicantên “paman, prakawis punika botên rêkaos kalampahanipu. {-23-} kulå ingkang sagah mirantosi supados sagêd kénging punika gampil kémawon sami kaliyan mējahi ulam lèpèn paman. Inggang nãmå Katimtahyi sajatosipun nunggal dhusun lila, prayogi bénjing énjing kémawon karantên adatipun Katim, sabên énjing amêng-amêng dhatêng ing dhukuh kidul punika, éréng-érénging ardi sangandhapipun kajêng waringin ingkang katingal sabên dhatêng mrikå numpak kapal tumuntên mandhap. Kapal lajêng kawancang ingkang jenggurda, tinilar mangidul ambukti. Tumuntên tilêm sangandhaping Kanjêng Waringin sarwi kêmul kubut ing sincang pêthak, katingal saking katêbihan. Andika tuhu atur kulå paman. Pejahipun Katimtahyi botên wandé kénging, bénjing – énjing andika mangkat ingkang énjing sampun ngantos sitangi kulå, awit bilih ngantos kasiyangên pun Katim sêlak késah saking ngriku. Kalêresan taksih rêpêt-rêpêt pêdhang ingkang mingis-mingis punika kapêdhangna ingkang sawêg krakup botên wontên ingkang anggrahitani.</p> <p>Énggaling rêmbag sampun dados. Ing wanci</p>	<p>ngriki. Kadhawuhan mējahi sarta nyangking sirahipun. Sang Nata kêpengin prikså rainipun Katimtahyi.</p> <p>Katimtahyi sarêng mirêng lajêng gumujêng sarwi wicantên “paman, prakawis punika botên rêkaos kalampahanipu. {-23-} kulå ingkang sagah mirantosi supados sagêd kénging punika gampil kémawon sami kaliyan mējahi ulam lèpèn paman. Inggang nãmå Katimtahyi sajatosipun nunggal dhusun lila, prayogi bénjing énjing kémawon karantên adatipun Katim, sabên énjing amêng-amêng dhatêng ing dhukuh kidul punika, éréng-érénging ardi sangandhapipun kajêng waringin ingkang katingal sabên dhatêng mrikå numpak kapal tumuntên mandhap. Kapal lajêng kawancang ingkang jenggurda, tinilar mangidul ambukti. Tumuntên tilêm sangandhaping Kanjêng Waringin sarwi kêmul kubut ing sincang pêthak, katingal saking katêbihan. Andika tuhu atur kulå paman. Pejahipun Katimtahyi botên wandé kénging, bénjing – énjing andika mangkat ingkang énjing sampun ngantos sitangi kulå, awit bilih ngantos kasiyangên pun Katim sêlak késah saking ngriku. Kalêresan taksih rêpêt-rêpêt pêdhang ingkang mingis-mingis punika kapêdhangna ingkang sawêg krakup botên wontên ingkang anggrahitani.</p> <p>Énggaling rêmbag sampun dados. Ing wanci</p>

Lajêngipun tabel

<i>Asiling Transliterasi Standar</i>	<i>Asiling Suntingan Teks Edisi Standar</i>
<p>bangun Baduwi mangkat saking padhêkahan sarwi nyangking pêdhang, mituhu sawelingipun Katimtahyi. Saangkatipun Baduwi, Katimtahyi {-24-} énggal aka kambil kapâlâ, nyêngklak nyongkla nilib ing margi sanés ngrumiyini dumugi ing padhukuhan kidul. Kapal lajêng cinancang Katim mapan tilêm sarwi kubut krukup botên katingal praupanipun kados déné tiyang tilêm sakénjang. Sarêng Baduwi dhatêng sumêrêp kapal cinancang. Sartâ tiyang tilêm kubut sangandhaping Waringin ing batos: “bênêr caritané anak. Ingkang tilêm pinarpêkan. Pêdhang sampun kaunus mingis dupi mènèh katandukakên,” Baduwi sinung tuwuh panggraitanipun “aku iki dutaning Ratu Gêdhé yèn tumindak tan patiti riksa, kênal angaran duta kang nisthâ, déné durung sumurup rainé kang arsâ tak pêdhang. Kang turu bêcik tak ungkabané dhisik. Kêkêmul énggal liningkap dupi katingal Baduwi sangêt anjola sarwi anjêrit “dubilah dêsi anak, kados pundi tindak ingkang makatên, pandamêl ingkang botên layak têkâ badhé ambucal nyâwâ”. Lajêng sami tâtâ linggih. Katimtahyi wicantên “mila makatên jêr kulâ sampun sanggêm dhatêng paman duk wau dalu, sagah ngicalakên susah andikâ kautus, sayêktosipun inggih kulâ tiyangipun ingkang nâma Katim. déné paman tiyang dinutâ ing ratu nyangking sirah kulâ,</p>	<p>bangun Baduwi mangkat saking padhêkahan sarwi nyangking pêdhang, mituhu sawelingipun Katimtahyi. Saangkatipun Baduwi, Katimtahyi {-24-} énggal aka kambil kapâlâ, nyêngklak nyongkla nilib ing margi sanés ngrumiyini dumugi ing padhukuhan kidul. Kapal lajêng cinancang Katim mapan tilêm sarwi kubut krukup botên katingal praupanipun kados déné tiyang tilêm sakénjang. Sarêng Baduwi dhatêng sumêrêp kapal cinancang. Sartâ tiyang tilêm kubut sangandhaping Waringin ing batos: “bênêr caritané anak. Ingkang tilêm pinarpêkan. Pêdhang sampun kaunus mingis dupi mènèh katandukakên,” Baduwi sinung tuwuh panggraitanipun “aku iki dutaning Ratu Gêdhé yèn tumindak tan patiti riksa, kênal angaran duta kang nisthâ, déné durung sumurup rainé kang arsâ tak pêdhang. Kang turu bêcik tak ungkabané dhisik. Kêkêmul énggal liningkap dupi katingal Baduwi sangêt anjola sarwi anjêrit “dubilah dêsi anak, kados pundi tindak ingkang makatên, pandamêl ingkang botên layak têkâ badhé ambucal nyâwâ”. Lajêng sami tâtâ linggih. Katimtahyi wicantên “mila makatên jêr kulâ sampun sanggêm dhatêng paman duk wau dalu, sagah ngicalakên susah andikâ kautus, sayêktosipun inggih kulâ tiyangipun ingkang nâma Katim. déné paman tiyang dinutâ ing ratu nyangking sirah kulâ,</p>

Lajêngipun tabel

Asiling Transliterasi Standar	Asiling Suntingan Teks Edisi Standar
<p>prayogi linampahan, pêjah kulå sampun lila kanggé ambingahakên Ra{-25-}tu , andikå tiyang suwitå ing Nata, awrat bilih botên anglampahånå ing pakén, botên wandé manggih rêngu.</p> <p>Baduwi nangis ngrêrêpå, sanadyan kulå dinukå inggih kulå têmah, botên sagêd anglampahi ingkang kados makatên, anak. Ing bénjing kulå ingkang matur dhatêng Sang Rajêng Yahman.</p> <p>Baduwi pamit wangsul dumugi ing Yahman, matur ing Sang Prabu sasolah tingkah ing Dinutå. Miwiti malah mêkasi Katim lomå dumugi umuripun. Sang Prabu sårå langkung sukå midhangêtakên aturipun Baduwi bènêr wong akèh kang padhå ngalêm marang si Katim, lomå têkan umuré lah, iyå wis ujané samêngko aja pinatèn. Wêkasan Katimtahyi lulus kasumbågå ing pårå mudi taluluring bêtudènipun. Lah, makatên kawontènanipun tiyang ingkang ulah kalilan.</p> <p>Kocap ing kitab, balabanipun Katimtahyi misuwur salaminipun kathah Para Raja ingkang sami mëndhêt misilman pangatipun agênging manpangat kasêbut ing kitab, ing tembé badhé kacihna ukuranipun Katimtahyi, dumugi putra wayah turun kaping sadaså. Kacariyos kuburipun Katimtahyi kabénan astana kandhin ing toyå.</p>	<p>prayogi linampahan, pêjah kulå sampun lila kanggé ambingahakên Ra{-25-}tu , andikå tiyang suwitå ing Nata, awrat bilih botên anglampahånå ing pakén, botên wandé manggih rêngu.</p> <p>Baduwi nangis ngrêrêpå, sanadyan kulå dinukå inggih kulå têmah, botên sagêd anglampahi ingkang kados makatên, anak. Ing bénjing kulå ingkang matur dhatêng Sang Rajêng Yahman.</p> <p>Baduwi pamit wangsul dumugi ing Yahman, matur ing Sang Prabu sasolah tingkah ing Dinutå. Miwiti malah mêkasi Katim lomå dumugi umuripun. Sang Prabu sårå langkung sukå midhangêtakên aturipun Baduwi bènêr wong akèh kang padhå ngalêm marang si Katim, lomå têkan umuré lah, iyå wis ujané samêngko aja pinatèn. Wêkasan Katimtahyi lulus kasumbågå ing pårå mudi taluluring bêtudènipun. Lah, makatên kawontènanipun tiyang ingkang ulah kalilan.</p> <p>Kocap ing kitab, balabanipun Katimtahyi misuwur salaminipun kathah Para Raja ingkang sami mëndhêt misilman pangatipun agênging manpangat kasêbut ing kitab, ing tembé badhé kacihna ukuranipun Katimtahyi, dumugi putra wayah turun kaping sadaså. Kacariyos kuburipun Katimtahyi kabénan astana kandhin ing toyå.</p>

Lajêngipun tabel

Asiling Transliterasi Standar	Asiling Suntingan Teks Edisi Standar
<p>Jisimipun Sang Katim badhé kapindah puning jisim wêtah botên wontên kang bosok. {-26-}Tiningalan namung kados tiyang saré. Tumrap tiyang Alit sawup tiyang pêjah jisimipun botên sirnâ winastan. Tiwas tumrap ing tiyang Ngarap botên nâma tiwas. Awit purwanipun saé punika dumados sasênengipun botên kenging winancénan icalâ katingalâ sakajêngipun sami botên cacad. Bilih tumrapping tanah Jâwâ. Tiyang pêjah sirnâ punika tondhâ busuk, nanging manawi taksih katingal tondhâ Éblis. Wêtah punika nêlakakên tiyang lomâ saé. Tiyang kumêd angsal nâma awon tuwin busuk. Jisimipun katingal rusak utawi botên katingal sami risakipun.</p> <p style="text-align: center;">Narimâ= tompâ</p> <p>Narimâ punika tumanggaping manah ingkang ngoblo-oblo sangêt. Bêbasan : jêmbar apindhas modrâ, samubarang sarwa kalêbêt. Punika gagayuhan ingkang sakécâ dipunlampahi, awit nêdya nyirnakakên angkârâ murkâ kethâhâ, ngongsâ-onsâ sesaminipun. Nanging sêsangénipun inggih awrat sangêt. Amargi, kêdah santosâ ing sêdâyâ kadostâ:</p> <p>1. Narimah sawontênipun. Liripun: nyandhang prasâjâ, namung ngangkah pantês waton jangkêp. Botên</p>	<p>Jisimipun Sang Katim badhé kapindah puning jisim wêtah botên wontên kang bosok. {-26-} Tiningalan namung kados tiyang saré. Tumrap tiyang Alit sawup tiyang pêjah jisimipun botên sirnâ winastan. Tiwas tumrap ing tiyang Ngarap botên nâma tiwas. Awit purwanipun saé punika dumados sasênengipun botên kenging winancénan icalâ katingalâ sakajêngipun sami botên cacad. Bilih tumrapping tanah Jâwâ. Tiyang pêjah sirnâ punika tondhâ busuk, nanging manawi taksih katingal tondhâ Éblis. Wêtah punika nêlakakên tiyang lomâ saé. Tiyang kumêd angsal nâma awon tuwin busuk. Jisimipun katingal rusak utawi botên katingal sami risakipun.</p> <p style="text-align: center;">Narimâ= tompâ</p> <p>Narimâ punika tumanggaping manah ingkang ngoblo-oblo sangêt. Bêbasan : jêmbar apindhas modrâ, samubarang sarwa kalêbêt. Punika gagayuhan ingkang sakécâ dipunlampahi, awit nêdya nyirnakakên angkârâ murkâ kethâhâ, ngongsâ-onsâ sesaminipun. Nanging sêsangénipun inggih awrat sangêt. Amargi, kêdah santosâ ing sêdâyâ kadostâ:</p> <p>1. Narimah sawontênipun. Liripun: nyandhang prasâjâ, namung ngangkah pantês waton jangkêp. Botên</p>

Lajêngipun tabel

<i>Asiling Transliterasi Standar</i>	<i>Asiling Suntingan Teks Edisi Standar</i>
<p>kapéngin onjo sâhâ sêmuwâ. {-27-} Déné, nêdhâ inggih namung sawatawis botên ngâyâ-âyâ ngupaya ingkang mirâsâ.</p> <p>2. Narimah sâkâ cêpengipun. Liripun: pangudining rājā brānā botên anggrêgut sangêt. Ngantos dipunrancangi sarêdah. Labêt sakingnya hak kamêlikaning liyan. Tiyang narimah namung tumindak sak sakêcapipun.</p> <p>3. Narimah sakuwawinipun. Liripun: pangangkating sêsanggên, botên dipunrosani sangêt. Manawi awrat inggih kasêlèhakên. Namung kamurwat kaliyan darajatipun.</p> <p>4. Narimah sagadukipun. Liripun: pangungsèding sêsêrêpan. Botên kapindêng sangêt-sangêt. Ngantos ngrisakakên sarira tuwin nguwurakên panggraita dados namung tumindak salintiripun.</p> <p>5. Narimah bilih kaserikakên. Liripun: dipunsêngiti sangêt. Botên pisan-pisan nêdya ngandhut tatuning manah, malah ngrumaosi bilih apakipun dérêng saé. Déné, botên dipunrêmêni ing liyan.</p> <p>6. Narimah bilih kawirangakên. Liripun: kinintên damêl panasing manah punika kaanggêp ngandhakakên pamanggih. Déné, ngantos kadamêl wiring nêdya ngunduri tindakipun ingkang nuwuhakên kawirangan.</p>	<p>kapéngin onjo sâhâ sêmuwâ. {-27-} Déné, nêdhâ inggih namung sawatawis botên ngâyâ-âyâ ngupaya ingkang mirâsâ.</p> <p>2. Narimah sâkâ cêpengipun. Liripun: pangudining rājā brānā botên anggrêgut sangêt. Ngantos dipunrancangi sarêdah. Labêt sakingnya hak kamêlikaning liyan. Tiyang narimah namung tumindak sak sakêcapipun.</p> <p>3. Narimah sakuwawinipun. Liripun: pangangkating sêsanggên, botên dipunrosani sangêt. Manawi awrat inggih kasêlèhakên. Namung kamurwat kaliyan darajatipun.</p> <p>4. Narimah sagadukipun. Liripun: pangungsèding sêsêrêpan. Botên kapindêng sangêt-sangêt. Ngantos ngrisakakên sarira tuwin nguwurakên panggraita dados namung tumindak salintiripun.</p> <p>5. Narimah bilih kaserikakên. Liripun: dipunsêngiti sangêt. Botên pisan-pisan nêdya ngandhut tatuning manah, malah ngrumaosi bilih apakipun dérêng saé. Déné, botên dipunrêmêni ing liyan.</p> <p>6. Narimah bilih kawirangakên. Liripun: kinintên damêl panasing manah punika kaanggêp ngandhakakên pamanggih. Déné, ngantos kadamêl wiring nêdya ngunduri tindakipun ingkang nuwuhakên kawirangan.</p>

Lajêngipun tabel

Asiling Transliterasi Standar	Asiling Suntingan Teks Edisi Standar
<p>7. Narimah bilih karêbat pakantukipun. Liripun: kasirnakakên kauntunganipun labêt saking kamêlikakên punika botên dipuncukèngi, kapilalah ngawon. Amargi bilih kêkah malah sangsâya congkrah, wekasan nuwuhakên kasupéning manah botên kêngêtan bilih manungsâ darmi lumampah.</p> <p>8. Narimah bilih dhawah rekaos sangsârâ, sêsaminipun. Awit punika kaanggêp dhonging lèlampahan. Dados botên pisan-pisan dipungrantêsi malah dipunrumaosi. Bilih kasangsayan wau ngludhangakên ing panandhang sâhâ nuwuhakên kalêgéwan. Tumrap gaibing lèlampahan. Upaminipun kados déné kênging wasésâ tanpâ karânâ utawi kadhawahan baluluk. Sêsaminipun kapêksâ nglampahi kalayan panarimah ing wingking tamtu wontên antuk-antukipun kasangsayan dados kamulyan.</p> <p>Bebudèn narimah wau watakipun tinebih lan ing rêncânâ {-29-} rinakêtan ing raharjâ mila pantês sinudarsana.</p> <p>Lampah wèwèh dados musthikaning sêdaya, nanging santosanipun kêdah mawi lilâ, utaminipun kanthi panarimâ dados sukâ, lilâ, sartâ narimâ punika pamungkasing lampah tumrap anggayuh karaharjan.</p>	<p>7. Narimah bilih karêbat pakantukipun. Liripun: kasirnakakên kauntunganipun labêt saking kamêlikakên punika botên dipuncukèngi, kapilalah ngawon. Amargi bilih kêkah malah sangsâya congkrah, wekasan nuwuhakên kasupéning mabotên kêngêtan bilih manungsâ darmi lumampah.</p> <p>8. Narimah bilih dhawah rekaos sangsârâ, sêsaminipun. Awit punika kaanggêp dhonging lèlampahan. Dados botên pisan-pisan dipungrantêsi malah dipunrumaosi. Bilih kasangsayan wau ngludhangakên ing panandhang sâhâ nuwuhakên kalêgéwan. Tumrap gaibing lèlampahan. Upaminipun kados déné kênging wasésâ tanpâ karânâ utawi kadhawahan baluluk. Sêsaminipun kapêksâ nglampahi kalayan panarimah ing wingking tamtu wontên antuk-antukipun kasangsayan dados kamulyan.</p> <p>Bebudèn narimah wau watakipun tinebih lan ing rêncânâ {-29-} rinakêtan ing raharjâ mila pantês sinudarsana.</p> <p>Lampah wèwèh dados musthikaning sêdaya, nanging santosanipun kêdah mawi lilâ, utaminipun kanthi panarimâ dados sukâ, lilâ, sartâ narimâ punika pamungkasing lampah tumrap anggayuh karaharjan.</p>

Lajêngipun tabel

Asiling Transliterasi Standar	Asiling Suntingan Teks Edisi Standar
<p>Ambêk : sukå, lilå, sarta anarimå.</p> <p>Kålå ing jaman purwå, wontên tuladan ingkang kalangkung-langkung utaminipun. Inggih punika Prabu Yudhistira ing Ngamartå. Pambêkanipun luhur sangêt kênging kabasakakên: tanpå balung ri, prasasat êmas kaêmplak-êmplak. Saking anggenipun lilå kanthi narimå samubarang sarwå miturut sêdyaning liyan. Sampun malih barang darbêkipun, botênå kalilakakên ing liyan. Bok inggih pêjah gêsangipun mêkså kalilakakên. Prabu Yudhistira satunggaling manungså ingkang kadunungan lasing bêbudèn, tékadipun namung pasrah ing suksma kawêkas.</p> <p>Nuju satunggaling mongså sêpên, Prabu Yudhistira kadhatêngan Patih utusanipun Ratu saking tanah sabrang. Kautus mundhut garwanipun Prabu Yudhistira ingkang nãmå Dewi Drupadi. Badhé kaangkat garwå dhateng Sang Prabu sabrang wau awit wontên perlunipun {-30-} kanggé tumbal nagari ingkang kaambah pagêblug. Prabu Yudhistira nimbali ingkang garwå sampundhatêng kadhawuhan tumut dutå sabrang. Badhé kagarwa dahtêng Ratu sabrang pêrlu kanggé tulaking nagari risak lakonåå. Dewi Drupadi tumungkul muwun sarwi matur “kados pundi lirisun”. Prabu Yudhistira ngandikå “ora nganggo lirisun, bêcik lakonana baé”.</p>	<p>Ambêk : sukå, lilå, sarta anarimå.</p> <p>Kålå ing jaman purwå, wontên tuladan ingkang kalangkung-langkung utaminipun. Inggih punika Prabu Yudhistira ing Ngamartå. Pambêkanipun luhur sangêt kênging kabasakakên: tanpå balung ri, prasasat êmas kaêmplak-êmplak. Saking anggenipun lilå kanthi narimå samubarang sarwå miturut sêdyaning liyan. Sampun malih barang darbêkipun, botênå kalilakakên ing liyan. Bok inggih pêjah gêsangipun mêkså kalilakakên. Prabu Yudhistira satunggaling manungså ingkang kadunungan lasing bêbudèn, tékadipun namung pasrah ing suksma kawêkas.</p> <p>Nuju satunggaling mongså sêpên, Prabu Yudhistira kadhatêngan Patih utusanipun Ratu saking tanah sabrang. Kautus mundhut garwanipun Prabu Yudhistira ingkang nãmå Dewi Drupadi. Badhé kaangkat garwå dhateng Sang Prabu sabrang wau awit wontên perlunipun {-30-} kanggé tumbal nagari ingkang kaambah pagêblug. Prabu Yudhistira nimbali ingkang garwå sampundhatêng kadhawuhan tumut dutå sabrang. Badhé kagarwa dahtêng Ratu sabrang pêrlu kanggé tulaking nagari risak lakonåå. Dewi Drupadi tumungkul muwun sarwi matur “kados pundi lirisun”. Prabu Yudhistira ngandikå “ora nganggo lirisun, bêcik lakonana baé”.</p>

Lajêngipun tabel

Asiling Transliterasi Standar	Asiling Suntingan Teks Edisi Standar
<p>Énggaling cariyos, Dewi Drupadi kalampahan kabêktâ dhatêng sang patih. Sapêngkêripun dutâ Arya Werkudara dhatêng pitakên “mbak ayu ratu ana ngêndi, déné ora katon”. Prabu Yudhistira mangsuli “wis mênyang sabrang”. Sartâ mratélakakên sakathahipun ingkang pinanggih. Arya Werkudara gêrêng-gêrêng brabat énggal nututi Patih. Kacandhak wontên ing margi. Dewi Drupadi karêbat purun, sang patih kawisésâ sêtêngah pêjah lajêng lumajêng. Arya Werkudara wangsul dhatêng nagari Ngamartâ sarwi manggulâ retnâ Dewi Drupadi. Sampun kapasrahakên dhatêng ingkang råkâ, Prabu Yudhistira sakalangkung ngungun.</p> <p>.....000.....</p> <p>Lah, kados pundi ingkang makatên wau. Saéstu wontên su{-31-}raosipun ingkang langkung déning lêbêt. Dados manawi kagêgêt ingkang sayêktos ambêk lilâ sartâ narimâ punika botên baén-baén. Saéstu mêngku kêkajêngan ingkang mandhês sangêt sâhâ gêgayuhan ingkang muput. Ing wusananipun Prabu Yudhistira manggih kamulyan ing donyâ ing dêlahan.</p>	<p>Énggaling cariyos, Dewi Drupadi kalampahan kabêktâ dhatêng sang patih. Sapêngkêripun dutâ Arya Werkudara dhatêng pitakên “mbak ayu ratu ana ngêndi, déné ora katon”. Prabu Yudhistira mangsuli “wis mênyang sabrang”. Sartâ mratélakakên sakathahipun ingkang pinanggih. Arya Werkudara gêrêng-gêrêng brabat énggal nututi Patih. Kacandhak wontên ing margi. Dewi Drupadi karêbat purun, sang patih kawisésâ sêtêngah pêjah lajêng lumajêng. Arya Werkudara wangsul dhatêng nagari Ngamartâ sarwi manggulâ retnâ Dewi Drupadi. Sampun kapasrahakên dhatêng ingkang råkâ, Prabu Yudhistira sakalangkung ngungun.</p> <p>.....000.....</p> <p>Lah, kados pundi ingkang makatên wau. Saéstu wontên su{-31-}raosipun ingkang langkung déning lêbêt. Dados manawi kagêgêt ingkang sayêktos ambêk lilâ sartâ narimâ punika botên baén-baén. Saéstu mêngku kêkajêngan ingkang mandhês sangêt sâhâ gêgayuhan ingkang muput. Ing wusananipun Prabu Yudhistira manggih kamulyan ing donyâ ing dêlahan.</p>

Lajêngipun *tabel*

Asiling <i>Transliterasi Standar</i>	Asiling <i>Suntingan Teks Edisi Standar</i>
<p>Badharing lampah : lilå, sartå anarimå cariyosipun makatên.</p> <p>Kålå rumiyin wontên juragan anglangkungi sugih raja brana. awastå Êmpu Danaradana, sutanipun Êmpu Gapa gêgriyå ing dhusun Karajaning Mêdhang Curingan kawarti turasipun Sang Hyang Wisnu ingkang dados lampahipun lilå, ananging badhar anggenipun anglampahi makatên wau. Samantên wontên brahmånå langkung ing margi asêsanti swårå sorå utamaning wong lilå, iku kudu kanthi anarimå.</p> <p>Nuntên kaundhang dhatêng Êmpu Danardana sarêng brahmana dhatêng. Lajêng winarah bilih lilanipun punika amesthi mawi anarimå ing lair batin . Brahmana amangsuli “kudå anika kulå jaluk dèn lilå ananging andika tarimå akulå dadèkaké gamêl pisan. Êmpu Da{-32-}nardana bramantyå ing têtahan dados brawålå. Wêkasanipun brahmana angédahi sarwi garundêlan “iya, mung samono baé boboté”. Êmpu Danardana amuwus wêwangson “ora ono wong ngubêngaké jontråkå têtan wong édan.</p> <p>-----</p> <p>Dados lampah lilå sarta narimå ing cariyos punika nãmå kénging sambêkålå amrih botên badar kêdah dipunwilujêngi. Déné, wilujêngipun namung sêkul golog rahayu, lawuhipun ulam manah. (anggolongakên</p>	<p>Badharing lampah : lilå, sartå anarimå cariyosipun makatên.</p> <p>Kålå rumiyin wontên juragan anglangkungi sugih raja brana. awastå Êmpu Danaradana, sutanipun Êmpu Gapa gêgriyå ing dhusun Karajaning Mêdhang Curingan kawarti turasipun Sang Hyang Wisnu ingkang dados lampahipun lilå, ananging badhar anggenipun anglampahi makatên wau. Samantên wontên brahmånå langkung ing margi asêsanti swårå sorå utamaning wong lilå, iku kudu kanthi anarimå.</p> <p>Nuntên kaundhang dhatêng Êmpu Danardana sarêng brahmana dhatêng. Lajêng winarah bilih lilanipun punika amesthi mawi anarimå ing lair batin . Brahmana amangsuli “kudå anika kulå jaluk dèn lilå ananging andika tarimå akulå dadèkaké gamêl pisan. Êmpu Da{-32-}nardana Bramantyå ing têtahan dados brawålå. Wêkasanipun brahmana angédahi sarwi garundêlan “iya, mung samono baé boboté”. Êmpu Danardana amuwus wêwangson “ora ono wong ngubêngaké jontråkå têtan wong édan.</p> <p>-----</p> <p>Dados lampah lilå sarta narimå ing cariyos punika nãmå kénging sambêkålå amrih botên badar kêdah dipunwilujêngi. Déné, wilujêngipun namung sêkul golog rahayu, lawuhipun ulam manah. (anggolongakên</p>

Lajêngipun *tabel*

<i>Asiling Transliterasi Standar</i>	<i>Asiling Suntingan Teks Edisi Standar</i>
<p>rahayunipun manah) minangka péngêt-éngêt inggih punika ngéngêti sêsorah ingkang sampun kasêbut ing ngajêng. Prakawis ajining kapal tuwin pangopén tumrap suraosing Éndrâlaksitâ punika prakawis ingkang alit sangêt tinimbang sirnaning jiwa ing tanah Ngamartâ. Dados sambêkâlâ wau tamtu kasêmbadan awit malah dados pangisik santosaning tékad.</p> <p>Katarimah ing lampah : lilâ sartâ anarimâ cariyosipun makatên.</p> <p>Nagari sing Imarâkâ tanah ing Smarakandha panjênênganipun {-33-} Nata Sangâ Prabu Dresthawastya. Langkung kartârâ arjâ prajanipun kinêringan samining ratu. Ing nalika punika wontên cobaning jawâtâ kadhatêngan mêngsah saking Wreakstala. Ambedhah ing Imarata Prabu Dresthawastya kawon anungkul. Pangagênging mêngsah saking Wreakstala lajêng jumênêng Nata ing Imarâtâ anâmâ Prabu Sampali. Prabu Dresthawastya kadadosakên pêpatih. Prabu Dresthawastya anglampahi kalingsêman makatên saibâ sungkawanipun supran déné narimah kémawon. Saking parmaning jawâtâ botên lami Prabu Sampali sirnâ kataman ing Kasmah. Prabu Dresthawastya anggêntosi jumênêng Nata ing Imarâtâ malih punika pakantukipun</p>	<p>rahayunipun manah) minangka péngêt-éngêt inggih punika ngéngêti sêsorah ingkang sampun kasêbut ing ngajêng. Prakawis ajining kapal tuwin pangopén tumrap suraosing Éndrâlaksitâ punika prakawis ingkang alit sangêt tinimbang sirnaning jiwa ing tanah Ngamartâ. Dados sambêkâlâ wau tamtu kasêmbadan awit malah dados pangisik santosaning tékad.</p> <p>Katarimah ing lampah : lilâ sartâ anarimâ cariyosipun makatên.</p> <p>Nagari sing Imarâkâ tanah ing Smarakandha panjênênganipun {-33-} Nata Sangâ Prabu Dresthawastya. Langkung kartârâ arjâ prajanipun kinêringan samining ratu. Ing nalika punika wontên cobaning jawâtâ kadhatêngan mêngsah saking Wreakstala. Ambedhah ing Imarata Prabu Dresthawastya kawon anungkul. Pangagênging mêngsah saking Wreakstala lajêng jumênêng Nata ing Imarâtâ anâmâ Prabu Sampali. Prabu Dresthawastya kadadosakên pêpatih. Prabu Dresthawastya anglampahi kalingsêman makatên saibâ sungkawanipun supran déné narimah kémawon. Saking parmaning jawâtâ botên lami Prabu Sampali sirnâ kataman ing Kasmah. Prabu Dresthawastya anggêntosi jumênêng Nata ing Imarâtâ malih punika pakantukipun</p>

Lajêngipun tabel

Asiling Transliterasi Standar	Asiling Suntingan Teks Edisi Standar
<p>tiyang santoså bilih sawêg kaganjar sungkawå. Manawi anarimå ing wêkasan manggih sukå.</p> <p>Katarimah ing lampah: trimå, lilå, têmên tuwin utami cariyosipun makatên.</p> <p>Ing nagari Ngastinå Prabu Dwi Pakeswara nuju lèlênggahan kaliyan smarasantå. Andangu lampahipun ingkang éyang-éyang. Aturira patih Smarasanta “awit buyut padukå dumugi éyang” jêng ngandikå “lampahipun ingkang dipunantêpi {-34-} amung kawånå prakawis 1) trimå, 2) lilå, 3) têmên, 4) utami. Mênggah utami punika dumunung wontên ing sabar darana. Paé kaliyan rãmå padukå Bathara Sakri amung nêtêpi lampah kaprajuritan kemawon ananging têmahanipun dados luhur piyambak. Kapundhut putra déning sang Hyang Sakri. Kaparingan pusakå jêmparing brahma kadhali saking Sang Hyang Giri Nata. Têlas aturipun Patih Smarasanta. Prabu Dwi Pakeswara dahat sukå anarimå. Ing antawis dintên Prabu Dwi Pakeswara karsa angyektosakên patrap ing lampah makatên wau dipunsangkani têdhak cangkrå mãhå namur kawula amung kaliyan Patih Smarasanta kémawon. Ing siyang dalu asring angubêngi praja. Dénira namur kulå ngiras dêdana dhatêng parå nisthå pãpå. Botên lami wontên parmaning jawåtå paring pancobå nuju ing wanci têngå ngêkå ampirakên dhatêng wismanipun tiyang duskarti.</p> <p>Sagah badhé kauninganakên ing têtêngalan kang</p>	<p>tiyang santoså bilih sawêg kaganjar sungkawå. Manawi anarimå ing wêkasan manggih sukå.</p> <p>Katarimah ing lampah :trimå, lilå, têmên tuwin utami cariyosipun makatên.</p> <p>Ing nagari Ngastinå Prabu Dwi Pakeswara nuju lèlênggahan kaliyan smarasantå. Andangu lampahipun ingkang éyang-éyang. Aturira patih Smarasanta “awit buyut padukå dumugi éyang” jêng ngandikå “lampahipun ingkang dipunantêpi {-34-} amung kawånå prakawis 1) trimå, 2) lilå, 3) têmên, 4) utami. Mênggah utami punika dumunung wontên ing sabar darana. Paé kaliyan rãmå padukå Bathara Sakri amung nêtêpi lampah kaprajuritan kemawon ananging têmahanipun dados luhur piyambak. Kapundhut putra déning sang Hyang Sakri. Kaparingan pusakå jêmparing brahma kadhali saking Sang Hyang Giri Nata. Têlas aturipun Patih Smarasanta. Prabu Dwi Pakeswara dahat sukå anarimå. Ing antawis dintên Prabu Dwi Pakeswara karsa angyektosakên patrap ing lampah makatên wau dipunsangkani têdhak cangkrå mãhå namur kawula amung kaliyan Patih Smarasanta kémawon. Ing siyang dalu asring angubêngi praja. Dénira namur kulå ngiras dêdana dhatêng parå nisthå pãpå. Botên lami wontên parmaning jawåtå paring pancobå nuju ing wanci têngå ngêkå ampirakên dhatêng wismanipun tiyang duskarti.</p> <p>Sagah badhé kauninganakên ing têtêngalan kang</p>

Lajêngipun tabel

Asiling Transliterasi Standar	Asiling Suntingan Teks Edisi Standar
<p>adi Aéng. kadadosanipun kénging pangapus kinên angréncangi bêbêndhung dhawuhan. Sarêng sampun katambak pêpêt agêmipun kalpika Sang Prabu tininggalan kabêkta umébèt ing wisma, sawêdalipun atatakên sajatos sing nãmå. Prabu Dwi Pakeswara badhé kumbi manawi kuciwa kasetyanipun {-35-} dangu-dangu dados lajêng sajarwa manawi ratu ing Ngastinå. Tiyang duskarti Bramantya lajêng anguman-uman “wong kaya mangkono angaku ratu bãyå patut ginêbugan ing salarak kanthing”. Prabu Dwi Pakeswara badhé mêdal dukanipun rinampu déning Patih Smarasanta andadosakên saronta. Dukarsa angesahi tiyang duskarti musnå. Satêmahan Sang Hyang Giri Nata ingkang katingal angêjawantah asêsanti pa ngandikå manis mangdokara “dhuh, kulup-kulup wusnå yêktèn kayunira 1) wus ånå rimå sårå ing kasangsayan, 2) wus lilå sårå ing kalong-longan, 3) wus têmên sårå ing patakonan, 4) wus daranå sårå ing karuntikan. Iku kabêh padhå kalêbu dadi lakuning wiratåmå. Lah ênya tampanana ali-ali nirå. Wus ingsun pasang panunggul manic pramana. Pakolèhé luput ing pancawisåyå. Iya, iku wisayaning ati limang prakårå tanpå kalabêtan 1) sêrêng, 2),lali 3), bingung 4) pangling, 5) uwas. Dumadi sarêh, éling, lan waspådå sartå santosa. Prayogå dadi pusakaning turasira ing wuri.</p>	<p>adi Aéng. kadadosanipun kénging pangapus kinên angréncangi bêbêndhung dhawuhan. Sarêng sampun katambak pêpêt agêmipun kalpika Sang Prabu tininggalan kabêkta umébèt ing wisma, sawêdalipun atatakên sajatos sing nãmå. Prabu Dwi Pakeswara badhé kumbi manawi kuciwa kasetyanipun {-35-} dangu-dangu dados lajêng sajarwa manawi ratu ing Ngastinå. Tiyang duskarti Bramantya lajêng anguman-uman “wong kaya mangkono angaku ratu bãyå patut ginêbugan ing salarak kanthing”. Prabu Dwi Pakeswara badhé mêdal dukanipun rinampu déning Patih Smarasanta andadosakên saronta. Dukarsa angesahi tiyang duskarti musnå. Satêmahan Sang Hyang Giri Nata ingkang katingal angêjawantah asêsanti pangandikå manis mangdokara “dhuh, kulup-kulup wusnå yêktèn kayunira 1) wus ånå rimå sårå ing kasangsayan, 2) wus lilå sårå ing kalong-longan, 3) wus têmên sårå ing patakonan, 4) wus daranå sårå ing karuntikan. Iku kabêh padhå kalêbu dadi lakuning wiratåmå. Lah ênya tampanana ali-ali nirå. Wus ingsun pasang panunggul manic pramana. Pakolèhé luput ing pancawisåyå. Iya, iku wisayaning ati limang prakårå tanpå kalabêtan 1) sêrêng, 2),lali 3), bingung 4) pangling, 5) uwas. Dumadi sarêh, éling, lan waspådå sartå santosa. Prayogå dadi pusakaning turasira ing wuri.</p>

Lajêngipun tabel

<i>Asiling Transliterasi Standar</i>	<i>Asiling Suntingan Teks Edisi Standar</i>
<p>Têlas pangandikanipun Sang Hyang Giri Nata. Prabu Dwi Pakeswari wot sari anampéni kalpika. Sarêng Sang Hyang Giri Nata mukså, Prabu Dwi Pakeswara kondur. Ing samargi {-36-} margi tansah rêraosan kaliyan patih Samarasanta, awatipun tiyang anglektosakên patraping lampah wau punika.</p> <p>.....000.....</p> <p>Mangsuli bab lampah sukå, lilå, tuwin narimå punika botên mawi pilih prênah. Sanadyan dhatêng sintên kémawon inggih dipundhasari lampah tigang prakawis wau. Dados botên mawang agêng-alit , sugih miskin, kadang utawi tiyang sanés.</p> <p>Lah, samantên ancangipun pårå luluring jaman kinå.</p> <p>Katêrangan rêringkêsan</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Sukå pakantukipun lêgå. Ingkang tampi pakantukipun anggadhahi. 2. Lilå pakantukipun ènthéng. Ingkang tampi pakantukipun botên pakèwêd. 3. Narimå pakantukipun ludhang. Ingkang tampi pakantukipun gampil. <p>Dados ingkang nglampahi sukå,lilå, narimå</p>	<p>Têlas pangandikanipun Sang Hyang Giri Nata. Prabu Dwi Pakeswari wot sari anampéni kalpika. Sarêng Sang Hyang Giri Nata mukså, Prabu Dwi Pakeswara kondur. Ing samargi {-36-} margi tansah rêraosan kaliyan patih Samarasanta, awatipun tiyang anglektosakên patraping lampah wau punika.</p> <p>.....000.....</p> <p>Mangsuli bab lampah sukå, lilå, tuwin narimå punika botên mawi pilih prênah. Sanadyan dhatêng sintên kémawon inggih dipundhasari lampah tigang prakawis wau. Dados botên mawang agêng-alit , sugih miskin, kadang utawi tiyang sanés.</p> <p>Lah, samantên ancangipun pårå luluring jaman kinå.</p> <p>Katêrangan rêringkêsan</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Sukå pakantukipun lêgå. Ingkang tampi pakantukipun anggadhahi. 2. Lilå pakantukipun ènthéng. Ingkang tampi pakantukipun botên pakèwêd. 3. Narimå pakantukipun ludhang. Ingkang tampi pakantukipun gampil. <p>Dados ingkang nglampahi sukå,lilå, narimå</p>

Lajêngipun tabel

Asiling Transliterasi Standar	Asiling Suntingan Teks Edisi Standar
<p>pakantukipun lêgâ, énthéng, ludhang. Déné, ingkang nampani pakantukipun anggadhahi, botên pakèwêd, gampil.</p> <p>Manawi kalêbêtakên suraosipun ingkang nandukakên lampah sirna sasanggênipun. Déné, ingkang pinandukan wèwah sasaggênipun dados kêdah ngudi mangsulakên têbusanipun. Anggadhahi botên pakèwêd, gampil wau.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Anggadhahi têbusanipun damêl lêlabêtan pandamêl. 2. Botên pakéwêd têbusanipun nya {-37-} kajêng. 3. Gampil tebusanipun sumarah. <p>Wondéné manawi sagêd pilih wèwèh tinimbang kaliyan oleh, awit wèwèh tegêsipun langkung. Oleh tegêsipun kirang. Sêsagêd sagêd ngangkah larasipun pawèwèh kaliyan pakolèh punika dumunung wontên kalarasaning êmpan papan samubarang sabên mapan inggih mêmpan.</p> <p>Sesulang ing nginggil punika cêkap kanggé rêringkêsaning piwulang. Kantun ngulah kalantipaning budi anggênipun nampéni wosing suraos. Bantêring sêdyâ rinencangan tâpå brâtâ labêt anggênipun amrih kamulyan.</p> <p>-Titi-</p>	<p>pakantukipun lêgâ, énthéng, ludhang. Déné, ingkang nampani pakantukipun anggadhahi, botên pakèwêd, gampil.</p> <p>Manawi kalêbêtakên suraosipun ingkang nandukakên lampah sirna sasanggênipun. Déné, ingkang pinandukan wèw[è]⁵h sasaggênipun dados kêdah ngudi mangsulakên têbusanipun. Anggadhahi botên pakèwêd, gampil wau.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Anggadhahi têbusanipun damêl lêlabêtan pandamêl. 2. Botên pakéwêd têbusanipun nya {-37-} kajêng. 3. Gampil tebusanipun sumarah. <p>Wondéné manawi sagêd pilih wèwèh tinimbang kaliyan oleh, awit wèwèh tegêsipun langkung. Oleh tegêsipun kirang. Sêsagêd sagêd ngangkah larasipun pawèwèh kaliyan pakolèh punika dumunung wontên kalarasaning êmpan papan samubarang sabên mapan inggih mêmpan.</p> <p>Sesulang ing nginggil punika cêkap kanggé rêringkêsaning piwulang. Kantun ngulah kalantipaning budi anggênipun nampéni wosing suraos. Bantêring sêdyâ rinencangan tâpå brâtâ labêt anggênipun amrih kamulyan.</p> <p>-Titi-</p>

1. *Aparat Kritik Teks Sêrat Éndrålaksitå*

Aparat kritik wontên panalitèn mênikå kanggé ngandharakên bab *suntingan teks* ingkang sampun katindakakên. *Aparat kritik* inggih mênikå tanggêl jawab ilmiah wontên panalitèn *teks SE* mênikå. *Aparat kritik* ing panalitèn mênikå ngandhut koreksi awujud tambahan, pengurangan sâhå panggêntosan aksårå. Wondéné *aparat kritik*-ipun kasêrat wontên ing *tabel* ing ngandhap mênikå.

Table 21 : *Aparat Kritik Salêbêting teks SE*

No.	<i>Transliterasi</i>	<i>Suntingan</i>	Sasampunipun dipun- <i>sunting</i>	<i>Terjemahan</i>	<i>Kat.</i>
1	Putran	Putra/n/ ¹	Putrå	<i>Anak</i>	Kaca : 9 Larik : 15
2	Sajati	S[e] ² jati	Sêjati	<i>Sesungguhnya</i>	Kaca :10 Larik : 3
3	Samit	Sami/t/ ³	Sami	<i>Sama</i>	Kaca :16 Larik :11
4	Natim	[k] ⁴ atim	Katim	<i>Katim</i>	Kaca :19 Larik :19
5	Wèwah	Wèw[è] ⁵ h	Wèwèh	<i>Memberi</i>	Kaca :36 Larik :21

2. Cathêtan *aparat kritik*

Aparat kritik minangka wujuding éwah-éwahan ingkang arupi nambahi aksårå utawi têmbung, nyudå aksårå utawi têmbung, sâhå nggantos aksårå utawi têmbung wontên *teks SE*. Wondéné pirêmbagan *aparat kritik* wontên *suntingan teks SE* kaandharakên wontên ing ngandhap mênikå.

1) Putra/n/¹

Prakawis 1, têmbung **putran** dipunkirangi aksara **n**, saéngga têmbungipun dados **putrå**. Adhêdhasar *kamus Baoesastra Djawa* (Poerwadarminta, 1939) têmbung

putran botên wontên têngêsipun. Wondéné têngbung putrâ têngêsipun anak (Poerwadarminta, 1939: 514). Pêthikanipun kados ing ngandhap mênikâ.

... Wontên satunggaling Raja namâ: Sultan Bahram ratu agêng tur pinunjul mêmêling dhumatêng ingkang putra. Dhuh, kulup **putra/n**¹ ingsun ing bésuk yèn ingsun tumêkaing janji puput yuswâ.

2) S[e]²jati

Prakawis 2, aksârâ **a** ingkang kasêrat wontên têngbung sajati dipungantos aksârâ **ê**, saénggâ têngbungipun dados sêjati. Têngbung sêjati têngêsipun sêjatos, sênyata kang ora palsu (Poerwadarminta, 1939: 552). Adhêdhasar *kamus Baoesastra Djawa* (Poerwadarminta, 1939) têngbung sajati botên kapanggihakên wontên kamus kasêbut. Wondéné pêthikanipun kados ing ngandhap mênikâ.

... Awit iku purwané karaton kang **s[e]²jati**. Mratandhani wahyu kang tumêka, mungguh aturé punggawâ kang sabênêr-bênêré mau. ..

3) Sami/t³

Prakawis 6, têngbung **samit** dipunkirangi aksârâ **t**, saénggâ têngbungipun dados **sami**. Adhêdhasar *kamus Baoesastra Djawa* (Poerwadarminta, 1939) têngbung samit botên wontên têngêsipun. Wondéné têngbung sami mênikâ têngêsipun padhâ (Poerwadarminta, 1939: 547). Wondéné pêthikanipun kados ing ngandhap mênikâ.

... Dutâ ing Rum lajêng **sami/t**³ mantuk, ing margi botên kacariyos sampun dumugi ing Rum lajêng marak ing Sang Prabu. Matur solah ing kautus nalika dumugi ing griyanipun Katimtahyi miwiti malah mêkasi...

4) [k]⁴atim

Prakawis 10, aksara **n** wontên têngbung **natim** dipungantos aksara **k**. amargi, têngbung **natim** mênika botên wontên têngsipun sâha têngbung **katim** mênika têngsipun nama tokoh salebeting *teks SE*. pêthikanipun kados ing ngandhap mênika.

... Déné, disuwuraké kalomané apa kang dilomakaké. Baya wong bingung anutbyangkang padha ngalêm marang si **[k]⁴atim**. Sidhekah ing sun sewu dinar sadina marang wong **pekir** miskin. Paran déné ora ana kang ngalêmbana.”...

5) Wèw[è]⁵h

Prakawis 12, aksara **a** ingkang kasêrat wontên têngbung wèwah dipungantos kaliyan aksara è, saéngga têngbungipun dados wèwèh. Têngbung wèwèh têngsipun nyukani, maringi (Poerwadarminta, 1939: 602). Adhêdhasar *kamus Baoesastra Djawa* (Poerwadarminta, 1939) têngbung wèwah botên kapanggihakên wontên kamus kasebut. Wondéné pêthikanipun kados ing ngandhap mênika.

... Déné, ingkang pinandukan **wèw[è]⁵h** sasaggênipun dados kédah ngudi mangsulakên tibusanipun...

D. Asiling *Terjemahan Teks Sêrat Éndralaksita*

Panalitèn mênika nginakakên tigang *terjemahan* inggih mênika *terjemahan harfiah* *terjemahan isi* sâha *terjemahan bebas*. *Terjemahan harfiah* mênika dipunginakakên kanthi cara damêl alih basanipun têngbung saking Basa Jawa dhatêng Basa Indonesia. Ananging wontên têngbung ingkang botên sagêd dipun-*terjemah*-akên kanthi *terjemahan harfiah*, mila nginakakên *terjemahan isi* sâha *bebas*.

Terjemahan isi dipunginakakên nalika wontên têmbung ingkang botên sagêd dipun-*terjemah*-aken kanthi *harfiah* ananging nginakakên *makna* utawi *isi* supados *terjemahan*-ipun Basa Jawi jumbuh kaliyan Basa Indonesia. Wondéné *terjemahan bebas* mênikå dipunginakakên nalika *terjemahan isi* utawi *makna* mênikå botên sagêd dipunginakakên. Lampahing *terjemahan bebas* mênikå alih basaning *teks* saking Båså Jawi dhateng Båså Indonesia kanthi *bebas kontekstual*. Déné asiling *terjemahan teks SE* kasêrat lumantar *table* ing ngandhap mênikå.

Tabel 23 : Asiling terjemahan teks *Sêrat Éndrâlaksitå*

Asiling Transliterasi <i>Sêrat Éndrâlaksitå</i>	Asiling Terjemahan <i>Sêrat Éndrâlaksitå</i>
<p>Sêrat Éndrâlaksitå</p> <p>Têgêsipun tindak ingkang linangkung Mratélakakên lampah tigang prakawis ingkang sagêd angluhurakên darajating agêsang, sartå manggihakên raharjan, punika margining kamulyan.</p> <div>le DRUK</div> <p>UITGEVERIJ EN BOEKHANDEL STOOMDRUKKERIJ „DE BLIKSEM” SOLO 1929</p> <p>Bêbukå</p> <p>Malêtiking osik ingkang nalisik nuwuhakên gatining pamanggih. Têmah manggita sêrat Éndrâlaksitå punika mbok manawi saking wangsiting sukma. Déné kulå sawarni angsal pambuka sagêd mêdharakên suraosing watak. Inkang kulå manah makantuki tumrap para ulah lampah. Supados dados sapaugêran kanggé gêgaraning panggayuh ingkang dhatêng karahayon.</p>	<p>Sêrat Éndrâlaksitå</p> <p>Artinya perilaku yang baik</p> <p><i>Menjelaskan perilaku tiga perkara yang dapat meningkatkan derajat kehidupan dan mendapatkan keselamatan hidup sebagai jalan menuju kemuliaan.</i></p> <div>le DRUK</div> <p>UITGEVERIJ EN BOEKHANDEL STOOMDRUKKERIJ „DE BLIKSEM” SOLO 1929</p> <p>Pambuka</p> <p><i>Memunculkan pemikiran yang penting. Akhirnya, menulis Serat Endralaksita ini boleh jadi dari petunjuk Yang Maha Kuasa. Adapun saya sempat mengusulkan intisari watak, yang saya pikir dapat bermanfaat bagi mereka yang (mengutamakan perilaku yang baik). Hal itu agar menjadi pedoman untuk pegangan mencapai kehidupan yang selamat.</i></p>

Lajênganipun tabel

Asiling Transliterasi Sêrat Éndrâlaksitå	Asiling Terjemahan Sêrat Éndrâlaksitå
<p>Pangajap kulå ing batos, duh mbok mugi pandamêl kulå sêrat punika sampun ngantos manggih sêsangkêring ciptå wangsul dinulura déning Sukma, lumaksitå dumugi tumamaning sêdaya. Wusna tarlén manganjali ing Widhi.</p> <p>Ing Surakarta warså cinandra sangkålå. Wisikan tinatå murtining budâyå.</p> <p style="text-align: center;">Babaripun Éndrâlaksitå Suka: wèwèh</p> <p>Wèwèh punika lampah ingkang linangkung ing donyå kados-kados botên wontên sakêcaning raos tumraping manah kados tiyang wèwèh. Prasasat tanpa sarusiku tuwin éwêd-pakéwêd janji pawèwèh wau kaanggêp kados déné ambucal pusukêr, sarta ngothangakên pamrih. Mila ingkang sampun limrah katatalan tiyang wèwèh kêrêp manggih saé. Liripun: dipunhormati, kaalêmban, dipuntarimah, dipunrêmêni, dipunluluti, dumugi dipunsusupi déning ingkang katampi pawèwèh.</p> <p>Têrkadhang winalêd gêntos dipunpisungsung langkung saking ajinipun, ingkang mirêngakên kémawon. Inggih tumut ngalembånå dhatêng ingkang rêmên wèwèh.</p>	<p><i>Harapan saya, semoga serat karya saya ini jangan sampai mendatangkan hambatan dari Yang Maha Kuasa, pendapat dan perasaan dari dalam hati, sehingga dapat berguna untuk semua orang. Pada akhirnya akan menyembah Tuhan.</i></p> <p><i>Di Surakarta pada tahun Cinandra sangkala¹. Wisikan tinatå murtining budâyå².</i></p> <p style="text-align: center;"><i>Penjelasan Éndrâlaksitå Senang: memberi</i></p> <p><i>Memberi adalah perilaku yang baik di dunia seperti tidak ada rasa nyaman dalam hati seperti orang memberi. Sepertihalnya tanpa napsu dan tidak nyaman janji orang yang memberi tadi dianggap seperti membuang kesusahan, serta menyempurnakan tujuan. Sehingga yang biasa terjadi orang memberi mendapat kebaikan. Tujuannya: dihormati, disanjung, diterima, disukai, dikasihi, sampai disanjung oleh yang menerima pemberian.</i></p> <p><i>Biasanya orang yang memberi mendapat balasan lebih dari apa yang diberikannya. Yang mendengarkan saja juga ikut menyanjung kepada orang yang senan memberi.</i></p>

Lajênganipun tabel

Asiling Transliterasi Sêrat Èndrâlaksitâ	Asiling Terjemahan Sêrat Èndrâlaksitâ
<p>Nanging kalampahanipun saged wèwèh, kédah wontên ingkang kawèwèhakên. Tur, sanadyan wontênâ utawi sugiha pisan. Bilih pancén botên gadhah ambêk wêlas asih, sartâ déréng sumêrêp têpa sarira. Inggih déréng tamtu purun anglampahi wèwèh. Mila wèwèh wau winastan lampah ingkang linangkung jalaran awrat kalampahanipun.</p> <p>{-6-} Déné wèwèh punika marginipun warni tiga.</p> <p>1: mêdal saking katrêsnan, 2: mêdal saking kawêlasan, 3: mêdal saking panêmbung, ingkang kanthi tâtâ kramâ.</p> <p>Mênggah ingkang kénging kawèwèhakên.</p> <p>1. Raja brânâ, pamrihipun, supados dados têtulaking kabutuhan. 2. Tumandanging bau suku, pamrihipun supados dados mayar sâhâ kasaiding pandamêlan. 3. Tumandanging pamikir, pamrihipun supados dados sarisigên sêdya. 4. Sêsêrêpan sarânâ wulang wuruk pitutur tuwin pitêdah, pamrihipun supados dados sapangrêtos sâhâ nuntuni gadhah pamanggih piyambak.</p> <p>Dados tiyang wèwèh ancasipun namung nêdya damêl sakécaning liyan sartâ wênang sinêbut. Manungsâ ingkang brêwu èwu-èwu. Déné kuwawi anglampahi wèwèh.</p>	<p><i>Tetapi, supaya dapat memberi harus ada yang ingin diberikan. Meskipun ada seseorang yang sangat kaya. Apabila tidak mempunyai perasaan kasihan dan belum memahami ukuran kebutuhan diri sendiri. Seseorang tersebut belum tentu mau memberi sehingga memberi merupakan perilaku yang baik karena sulit dilakukan.</i></p> <p>{-6-} Jalan untuk memberi ada tiga macam, yaitu:</p> <p>1: muncul dari perasaan sayang, 2: muncul dari perasaan kasihan, 3: muncul dari permintaan yang baik.</p> <p><i>Hal-hal yang bisa diberikan adalah.</i></p> <p>1. Barang berharga, tujuannya supaya bisa menambah kebutuhan. 2. Bekerja sebagai buruh, tujuannya supaya menjadi mudah dan kasaiding pekerjaan. 3. Bekerja berfikir, tujuannya supaya menjadi keindahan semua. 4. Ilmu sebagai sarana pendidikan juga nasehati, tujuannya supaya menjadi tahu dan mengikuti dengan memiliki keyakinan sendiri.</p> <p><i>Jadi, orang memberi tujuannya hanya memiliki niat membuat nyamannya orang lain dan bisa disebut orang yang kaya. Yang kuat menjalani memberi.</i></p>

Lajênganipun tabel

Asiling Transliterasi Sêrat Èndrâlaksitå	Asiling Terjemahan Sêrat Èndrâlaksitå
<p>Tiyang wèwèh pakantukipun lêga ingkang tampi pakantukipun anggadhahi. Tiyang wèwèh punika tunå. Tiyang oléh punika bathi, nanging tiyang ingkang sumêdya damêl kapitunipun {-7-} piyambak punika manjing dhatêng ambêk darmå. Têgêsipun langkung saking saé. Tur sajatosipun tiyang wèwèh punika bathi mênggah ing batos, dipunyêktosi ing liyan dados tiyang pilihan bêbudènipun.</p> <p style="text-align: center;">Lêgawå= lilå</p> <p>Lilå punika pambêkan ingkang saé sangêt, sabab dados busananing pawèwèh. Liripun makatên: upami gêgadhahan barang ingkang mawi pangaji, sanadyan barang wau dipunrêmêni piyambak mongkå kamélikakên liyan. Barang wau nêdya kaalap punika botên badhé dipunkêkahi tumrap ingkang bêk lêgawa malah kaulungakên. Katumbas inggih lilå, katêdhah inggih lilå, kapêndhêt balakå botên amrih katarimah. Botên amrih kaalêmban, boten amrih kaaji-aji sêsaminipun. Lugu amung nêdya adhêdhasar lêgawå ciptanipun. Pintên-pintên sagêd gadhah barang inggih migunani ing liyan. Mila awis ingkang kasinungan</p>	<p><i>Orang yang memberi akan mendapatkan kepuasan sedangkan yang menerima akan mempunyai. Orang yang memberi itu rugi, orang yang mendapatkan itu untung. Tetapi orang yang memiliki niat membuat kerugian {-7-} diri itu termasuk suka membantu. Maknannya lebih dari baik. Tetapi, sebenarnya orang memberi itu untung dari dalam hati, dan orang yang memiliki watak seperti itu adalah orang-orang pilihan.</i></p> <p style="text-align: center;"><i>Suka memberi = ikhlas/rela</i></p> <p><i>Ikhlas itu pembelajaran yang baik, karena bisa menjadi ciri-ciri dari orang yang memberi. Sepertihalnya adalah: misalnya memiliki barang yang berharga, meskipun barang tersebut sangat disukai tetapi orang lain juga menyukainya, barang tadi oleh orang yang suka memberi malah diberikan. Perilaku tersebut disebut dengan ikhlas. Dilihat dari kedermawanannya, tidak hanya menerima, tidak hanya karena disanjung, tidak hanya karena dihormati oleh sesamanya. Seperti apa adanya, hanya berniat berdasarkan kelegaan hati. Seberapapun memiliki barang yang berguna oleh orang lain. Tidak sembarangan orang</i></p>

Lajênganipun tabel

Asiling Transliterasi Sêrat Èndrâlaksitâ	Asiling Terjemahan Sêrat Èndrâlaksitâ
<p>budi makatên wau. Kajawi para Pandhita, awit Pandhita punika ingkang limrah.(Liyanipun Pandhita Durna.) Nêdya nipisakên prakawis kados nyana supados ludhang saking {-8-}panadhang. Amargi donya punika kacariyos ing wasitâ. Sami kaliyan bathang ingkang anggigoni. Liripun: panggènan rubêda. Para Pandhita ingkang sampun mungkul kapandhitanipun ingkang kaésthi amung sampurnaning agêsang.</p> <p>Adhuh, punapa botên awrat sangêt sêsanggèn ingkang makatên wau. Dhasar nyâtâ awrat sangêt mila pilih jalmâ ingkang purun anglampahi. Éwadéné ing kinâ wontên tuladan ingkang nyarupèni makatên wau. Inggih punika tiyang ingkang ambêkipun lomâ sangêt. Namâ Katimtahyi, ing padhukuhan mrêgil tanah ngarab.</p> <p>Katimtahyi punika manungsâ ingkang sampun kinalilan ing sukma, saka langkung lomanipun. Mongkâ kacariyos ing wasitâ. Kaloman punika kabagé dadosna kalih, ingkang sapalih namung kanggé tiyang sajagad. Inkang sapalih namung kanggé tiyang satunggal kémawon inggih punika tumrap Katimtahyi piyambak tur dédé Ratu. Namung tiyang alit ingkang mardikâ kémawon supran dédé kasinungan wahyu samanên agêngingipun. Kuwawi anglampahi lomâ. Sampun kasêbut ing wasitâ. Tiyang lomâ punika kêkasihing Pangéran. Tiyang kumêd satruning</p>	<p><i>yang memiliki budi seperti tadi. Kecuali para pandhita, karena bagi pandhita hal itu wajar. (selain dengan Pandhita Durna) berniat mengurangi perkara yang mengira supaya selesai dari {-8-}melakukan dosa. Karena di dunia ini diceritakan dengan berbagai ajaran. Sama halnya dengan bangkai yang terjatuh. Sepertihalnya : terkena halangan, para Pandhita yang sudah bekerja keras hanya berniat mencari sempurnanya kehidupan.</i></p> <p><i>Adhuh, apa tidak berat melakukan hal tersebut tadi. Memang kenyataannya berat sekali sehingga hanya orang pilihan yang melakukannya. Jaman dahulu ada contoh seperti tadi. Ialah orang yang memiliki sifat yang baik. Bernama Katimtahyi yang tinggal di pedhukuhan Mregil tanah Arab.</i></p> <p><i>Katimtahyi adalah seseorang yang sangat dermawan. Nasihat yang diceritakan adalah tentang dermawan yang dibagi menjadi dua, yang pertama dermawan dengan masyarakat luas, serta yang kedua hanya untuk satu orang saja yaitu untuk Katimtahyi sendiri. Katimtahyi bukanlah seorang Ratu hanya orang kecil yang bijaksana. Bukan diberikan wahyu besar sudah dijelaskan dalam nasihat jika orang yang kuat menjalani sifat dermawan akan disayang Tuhan. Sedangkan orang yang pelit menjadi musuh</i></p>

Lajênganipun tabel

Asiling Transliterasi Sêrat Èndrâlaksitå	Asiling Terjemahan Sêrat Èndrâlaksitå
<p>Pangéran sampun katêtêpakên ing panimbangipun para {-9-} Pandhita. Tiyang kumêd pinanci doså agêng. Upami doså kêkalih sami kaliyan awonipun tiyang kumêd satunggal. Déné, saénipun tiyang lomå upami ing bumi wontên tiyang lomå punika kasinungan pamikir ingkang sampurnå. Kasinungan tâtå ingkang lêrês. Labêt saking anggènipun lomani inggih tumut angalêmbånå tur angsal manpangat awit tiyang lomå luhur pambêkanipun. Tiyang ingkang kumêd asor pambêkanipun. Sanadyan dédé ingkang dipunkumêdi, inggih tumut nacad sårå sêbêl tuwin purêt wahyunipun ingkang saking Pangéran. Punapa dédé kathah ingkang sami mémadå. Labêt saking nisthanipun tiyang kumêd. Déné cariyosipun tiyang kumêd tuwin lomå kados ing ngandhap punika.</p> <p>Wontên satunggaling Raja namå: Sultan Bahram ratu agêng tur pinunjul mêmêling dhumatêng ingkang putra. Dhuh, kulup putra ing sun ing bêsuk yèn ing sun tumêkå ing janji puput yuswå. Sira gumantiyå ing karaton ing sun. Lan manawå ånå punggawa nira kang kadugå matur ånå ing ngarså nira. Bab tindaking Nata kang kalawan bènêr-bènêré punggawa iku paringan artå kang akèh. Punggawa mau ajå nganti mangan artané wèwèh. {-10-} Isih amangan artå nira baé. Awit iku purwané karaton</p>	<p>dari Tuhan semua itu sudah ditetapkan oleh para pandhita. {-9-}Orang pelit mendapat dosa besar. Misalnya dosanya sama dengan kejelekan satu orang pelit. Sebaiknya orang yang dermawan didunia akan diberika pikiran yang sempurna, diberikan sifat yang benar. keuntungan dari orang yang dermawan adalah pertolongan yang diberikan orang dermawan juga ikut dipuji. Orang yang pelit tetapi baik wataknya, walaupun bukan yang dipeliti tetapi ikut menjelek-jelekan dan sebel sampai mati. Wahyu yang diberikan Tuhan, bukan hanya banyak yang menjelek-jelekan hasil dari kejelekan orang pelit. Cerita tentang orang pelit dan dermawan seperti dibawah ini.</p> <p>Suatu hari ada seorang Raja bernama Sultan Bahman ratu yang besar nan baik. Beliau memberikan pesan kepada putranya “wahai putraku, apabila besuk aku telah tiada, kamu yang akan menggantikan aku di Keraton ini dan misalnya ada Senapati yang menyampaikan kepadamu tentang tingkah laku Ratu yang sebenarnya Punggawa tadi berikanlah uang yang banyak. Punggawa tadi jangan sampai memakan uang orang yang memberi,{-10-} lebih baik memakan uang kita saja. Karena itulah awalan Kraton</p>

Lajênganipun tabel

Asiling Transliterasi Sêrat Èndrâlaksitâ	Asiling Terjemahan Sêrat Èndrâlaksitâ
<p>kang sejati. Mratandhani wahyu kang tumêka, mungguh aturé punggawâ kang sabênêr-bênêré mau. Liré mangkéné: punggawâ iku kacongguh matur kang lugu ânâ ing ngarsâ nirâ. Nganti ora sumêlang tumêka ing pidana gêdhéné pati. Yaiku, wani mambêngi ing tingkah lan narsâ nirâ kang dudu ancarungi ing tingkah lan karsâ nirâ kang iyâ, sartâ bisa nyulang-nyulangaké bânêr lan luputé tingkah ing narêndrâ. Kang mangkono sirâ bakal wiring yèn anglakonânâ ing kaluputan paturan kang lugu mau wis ginunggung dadi pêpagêring kanisthan.</p> <p>Wontên malih wasitaning ratu ingkang wini raos sagêd nyirnakakên pamujining para dasih. Sanadyan sakathahing para Pandhita ugi botên tumama pamujinipun. Liripun: dipunalêma dikados punapa. Bilih budi kumêd inggih mêksa kuciwa. Darajatipun dados asor. Ratu ingkang ambêk lomâ, sanadyan botên wontên ingkang muji. Botên kedah mawi pujining para Pandhita ratu lomâ darajating dados luhur. Kadhatêngan punapa ingkang kinarasakakên, prasasat nampêni kagunganipun pribadi ingkang wontên ing potangan.</p> <p>Kala rumiyin wontên ingkang dados kaojating jagad. {-11-} Tiyang nama Katim bângsâ Tahyi. Dêdunung wontên ing tanah Ngarab sakâ langkung lomanipun ngantos</p>	<p>yang sejati. Melambangkan wahyu yang datang, sama seperti perkataan Punggawa yang sebenarnya tadi. Sepertihalnya: punggawa dipilih untuk berbicara dengan Raja, mereka tidak khawatir terkena hukuman mati. Yaitu, berani menegur Raja apabila berbuat salah tidak semua kelakuan Raja benar dan bisa memilah-milah kelakuan Raja yang benar dan salah. Yang seperti tadi jika dilakukan dalam kesalahan sifat seperti itu menjadi ciri dari kejelekan.</p> <p>Ada juga ajaran Ratu yang dirasa menghilangkan harapan kaum perempuan. Meskipun banyak harapan yang tidak masuk oleh para Pandhita. Sepertihalnya: dipuji sebagaimana mestinya. Apabila orang berfikir pelit akan menyebabkan kecewa, derajatnya pun menjadi buruk. Walaupun Ratu yang memiliki sifat dermawan tetapi, tidak ada yang memujinya. Tidak hanya dengan memujinya. Derajat Para Pandhita dan Ratu yang dermawan menjadi tinggi. Kedatangan yang dirasakan seperti apa yang dimilikinya sendiri yang ditagih hutang.</p> <p>Jaman dahulu ada yang menjadi pembicaraan dunia. {-11-} orang yang bernama Katim , bangsa Tahyi. Tinggal di tanah Arab kedermawanannya sampai melebihi</p>

Lajênganipun tabel

Asiling Transliterasi Sêrat Èndrâlaksitâ	Asiling Terjemahan Sêrat Èndrâlaksitâ
<p>ngasorakên para ratu. Sang Prabu ing Ngêsam , ing Ngêrum tuwin ing Yahman. Sarêng midhangêt pawartos misuwuring kalomanipun Katimtahyi. Sâkâ langkung dukanipun déning para wadya punggawanipun sadintên-dintên ingkang karêmbag kaalêmban botên liya namung kalomanipun Katimtahyi saka langkung-langkung.</p> <p>Kacariyos, Sultan ing Rum Prabu Kaésarumi. Nuju sinéwaka ing Ponca niti ngandikâ dhumatêng Para Punggawâ: é, para punggawa ing sun, kanga ran Katimtahyi iku donyane sapira, bandhané pirang édhong kang isi arta. Déné misuwur lomané kaliwat-liwat para Narpati kang padha mengku nagara ora samono kaloka lan Katimtahyi iku lungguhé apa, bupati apa hulubalang, apa dinâ triyâ, apa jurugédongé kakung Prabu ing Bandar Ngalim.</p> <p>Para Punggawa nembah sami matur Katim punika angguran kemawon tiyang bongsâ Tahyi ing tanah Ngarab botên anggadhahi kalênggahan namung tiyang alit ingkang mardikâ pukulun.</p> <p>Sultan ing Rum ngandikâ: karânâ ngâpâ kalomané {-12-} kabinâ-binâ nganti ngungkuli Raja, apa kang dianggo lomâ, âpâ tompâ bulu bêkti. Apa si Katim bisâ gawé êmas.</p>	<p><i>para Ratu. Sang Prabu dari Ngesam, dari Ngerum sampai dari Yahman. Semua mendengar berita terkenalnya kedermawanan Katimtahyi. Terlebih lagi para prajurit setiap hari hanya membicarakan kedermawanan si Katimtahyi.</i></p> <p><i>Diceritakan Sultan dari Rum Prabu Kaesarumi duduk di poncaniti dan berbicara dihadapan Para Punggawa. “hei...Para Punggawaku yang dimaksud Katimtahyi itu kehidupannya seperti apa, hartanya berapa kantong yang berisi uang. Kenapa terkenalnya melebihi Para Narpati , orang yang menguasai negara saja tidak terkenal dan Katimtahyi menjabat apa Bupati apa utusan ratu, apa dinâ triyâ, apa tukang gedong Prabu di Bandar Ngalim.</i></p> <p><i>Para Punggawa kemudian berbicara “Katim itu pengangguran saja. Orang bangsa Tahyi dari tanah Arab tidak memiliki kedudukan hanya orang kecil yang mardika dirinya sendiri.</i></p> <p><i>Sultan dari Rum berbicara “ karena mengapa kedermawanannya {-12} terkenalnya sampai melebihi Raja. Apa yang dipakai untuk memberi apa mendapatkan upeti. apa si Katim, bisa membuat emas.</i></p>

Lajênganipun tabel

Asiling Transliterasi Sêrat Èndrâlaksitâ	Asiling Terjemahan Sêrat Èndrâlaksitâ
<p>Para Punggawa sami botên sagêd matur mênggah ing takdir rollah. Sultan ing Rum ngandikâ malih: ingsun iki Ratu kang murah têka ora bisa misuwur kayâ si Katim. Lah, para Punggawa ingsun sapa kang ngrungu. Ing samêngko apa kang didêmêni si Katim.karena bakal ingsun cobâ. Aturipun Punggawa: ing pawartos samangko Katimtahyi ingkang dipunrêmêni sangêt namung kapal. Kapalipun ngantos pangaos tigang leksa. Anèh tinimbang kaliyan kapal kathah. Kapalipun Katim agêng inggil. Ulesipun mêtês sakalangkung kumilat. Sanadyan para Nata botên wontên ingkang kagungan turonggâ ngêmpêri kados kapalipun Katimtahyi. Punika sangêt dados manahipun. Saking rêmênipun ngantos gedhogganing kapal tinunggil bilih tilén, labêt saking botên kénging pisah kaliyan kapalipun.</p> <p>Sultan ing Rum ngandikâ: yèn mangkono sira saosa mantri têtêlu. Ingsun utus maringaké layang ingsun marang si Katim. Mungguh surasané jarané si Katim kang didhêmêni iku ingsun pundhut sira lumaku wasa dina iki.</p> <p>{-13-}Inkang dinawah anêmbah matur sandika, sêrat sampun katapèn. Nyuwun pamit duta kaliyan magkat ing margi boten kacariyos. Mantri têtiga sampun dumugi jajahan ing tanah ngarab.</p>	<p><i>Para Punggawa semua tidak bisa menjawab melebihi takdir rollah.</i></p> <p><i>Sultan dari Rum berbicara lagi “ Aku Ratu yang pemurah tetapi tidak bisa terkenal seperti si Katim. Lah⁴, Para Punggawaku siapa yang mendengarkan. Nanti apa yang disukai si Katim bakal saya coba. Punggawa berbicara “ beritanya yang paling disukai Si Katim hanya kuda. Kudanya sampai 30.000. biasa apabila kudanya banyak. Kudanya Katim besar dan tinggi. Bulunya mengkilat. Meskipun Para Nata tidak ada yang memiliki kuda yang sama seperti kudanya. Katimtahyi itu bisa menjadi hatinya. Karena suka sampai mengajak kudanya tidur bersama, dirinya saja tidak bisa pisah dari kudanya.</i></p> <p><i>Sultan dari Rum berbicara: apabila begitu kaliyan bertemu dengan 3 mantri. Saya utus untuk memberikan surat saya untuk si Katim. kuda yang disukai si Katim saya ambil kalian harus pergi hari ini.</i></p> <p><i>{-13-} Dengan menyembah dan berbicara, surat sudah diterima. Saya pamit duta sekalian berangkat sedang dijalan tidak cerita. Ketiga mantri sudah sampai di tanah Arab.</i></p>

Lajênganipun tabel

Asiling Transliterasi Sêrat Èndrâlaksitâ	Asiling Terjemahan Sêrat Èndrâlaksitâ
<p>Kacariyos Katimtahyi sadinten-dinten tansah katamuwan kêsah datêng kêsah datêng. Sêsêngahipun botên kêndat. Nêdha sêkul ulam tuwin nyamikan sâkâ langkung sêmuwa sâhâ réma. Andadosakên sukâ rénénipun pârâ tamu. Sabibaripun pârâ tamu, ing wanci ngasar dhatêngipun mantri têtiga utusan ing ngêrum. Ing wêkdal samantên mêndhungipun anglangkungi kandêl, mawi ampuhan angin agêng ngantos angébat-ébatakên. Katimtahyi dalah tamunipun mantri têtiga sâkâ langkung kêkês ngantos ngukut. Botên wontên tiyang ingkang wani mêdal saking griya. Ajrih agênging ampuhan tuwin prahâra. Katimtahyi ngantos pakéwed anggènipun badhé nyunggatâ tamunipun. Saking rêkaos anggènipun ngupados lêlawuhan. Jalaran tansah rambah-rambah anggènipun katamuwan. Ngantos nêlasakên lêlawuhan sadhiyaning sêsêgah. Badhé ngupados lêlawuhan kapambêng agênging jawah.</p> <p>Kacariyos Katimtahyi wontên ing griya wingking kaliyan ba{-14-}tihipun kawêkêning manah. Wekasan kapalipun ingkang dipuntrêsnani kalampahan kapragad. Ajêng kaolah warni-warni. Tumuntên lumados pisegahipun amêpêki, Katimtahyi lêga manahipun. Déné sunggatanipun Katingal semuwa tuwin réma. Tetamunipun cakut anggènipun nêdhâ mawi mâcâ Alkamdulillillah.</p>	<p><i>Diceritakan Katimtahyi setiap hari selalu kedatangan tamu terus menerus. Begitu banyak suguhan dari nasi, ikan sampai makanan kecil. Para tamu menjadi bahagia. Sepulangnya para tamu, pada waktu ashar datanglah tiga mantri utusan dari Ngerum. Saat itu mendung sangat tebal, dengan angin besar sampai mengherankan. Katimtahyi juga mendapat tamu ketiga mantri sampai terasa dingin sekali. Tidak ada orang yang berani keluar dari rumah. Takut dengan hujan yang lebat. Katimtahyi sampai bingung bagaimana akan menjamu tamunya. Sampai sulit bagaimana mencari lauk. Karena sering kedatangan tamu sehingga sampai kehabisan makanan, mau mencari makanan tetapi hujanya terlalu besar.</i></p> <p><i>Diceritakan Katimtahyi berada dirumah belakang bersama dengan {-14-}keluarganya dengan hati yang resah, akhirnya kuda yang paling sukai dipotong kemudian diolah menjadi bermacam-macam makanan. Kemudian dijadikan suguhan macam-macam dengan begitu lega hati Katimtahyi. Suguhan banyak sekali. Sebelum tamunya makan mereka mengucapkan Alkamdulillillah.</i></p>

Lajênganipun tabel

Asiling Transliterasi Sêrat Èndrâlaksitâ	Asiling Terjemahan Sêrat Èndrâlaksitâ
<p>Ngungun déné karaos nikmat rumaos sami kapotangan. Sarêng sampun dalu karaos arip, lajêng sami mapan tilêm.</p> <p>Ènjingipun tiyang sakawan tamu sami lêlinggihan ing griyâ ngajêng, caraka ing rum lajêng amaringakên sêrat saking sang Prabu dhumatêng Katimtahyi sampun tinampén. Ujaripun: Yayi, sêrat punika paringipun Gusti kulâ Sang Prabu ing Rum. Katimtahyi andhêku sarwi ngliling sêrat, suraosipun mungêl. Sang Prabu mundhut kapalipun Katim ingkang dipunrêmêni. Sasampunipun maos sêrat ingkang suraosipun mungêl. Sang Prabu mundhut kapalipun Katim ingkang dipunrêmêni, ing sanalika ngriku Katimtahyi biyas ulatipun, ngêmu prihatos sangêt. Ngantos katingal santun wadananipun. Sang duta ing rum ningali Katimtahyi sarêng sasampunipun maos sêrat ulatipun katingal aclum sêmu sangêt ancêtung kados anênggak waspâ.</p> <p>{-15-} Duta ing rum wêlas ing batos ngintén bilih Katimtahyi sangêt awrat ngulungakên kapalipun ingkang kapundhut sang Prabu, lajêng parimar mawicantên alon: “punapa karananipun déné yayi Katim sasampunipun maos sêrat paringipun Sang Prabu têka katingal biyas ulatipun yayi, kados angandhuk maras ing galih, mugi sampun walangatos manawi kapalipun yayi pancèn taksih andik rêmêni kulâ ingkang tumanggêl bilih wontên dukanipun</p>	<p><i>Para tamunya sampai kagum karena makanan yang dihidangkan terasa nikmat sampai merasa berhutang. Karena sudah malam dan terasa ngantuk sekali, kemudian mereka tidur.</i></p> <p><i>Pagi harinya empat orang tamu duduk di rumah depan, utusan dari Rum kemudian memberikan surat dari Sang Prabu kepada Katimtahyi. Ia kemudian menerimanya. Katanya: “yayi, surat ini berikanlah Gusti saya Sang Prabu dari Rum. Katimtahyi merunduk sambil melihat suratnya, rasanya gemetar. Sang Prabu meminta kuda yang paling disukai Katim. sesudah membaca surat yang membuatnya gemetar. Sang Prabu mengambil kuda yang paling disukai Katim. Katimtahyi terlihat pucat wajahnya, melambangkan keprihatinan. Sampai terlihat santun wajahnya. Sang Duta dari Rum melihat Katimtahyi sesudah membaca surat wajahnya terlihat pucat pasi seperti habis menangis.</i></p> <p><i>{-15-} Duta dari Rum merasa kasihan melihat Katimtahyi sangat berat memberikan kuda yang diminta Sang Prabu. Kemudian parimar berbicara pelan: “apa sebabnya Yayi, sesudah Katim membaca surat dari Sang Prabu. Yayi datang dan terlihat pucat wajahnya seperti pikirannya khawatir, semoga yayi sudah mengerti apabila kudanya masih sangat disukai. Saya yang bertanggung jawab apabila ada kemarahan</i></p>

Lajênganipun tabel

Asiling Transliterasi Sêrat Èndrâlaksitâ	Asiling Terjemahan Sêrat Èndrâlaksitâ
<p>Sang Prabu. Kapal taksih wontên ing yayi, mangké kulå ingkang matur”. Katimtahyi mèsêm angenipun mangsuli: “daya yèn makatên. Ki raka kulå têtah sakedhik déné wingi-wingi nalikanipun dhatêng andika botên lajêng andhawuhakên. Samangké sampun katrucut saéstu cuwå panggalih Prabu. Déné botên kasêmbadan ingkang dados Karsa Nata, saumpami kapal ingkang pundhut taksih agêsang, saéstu kulå sumanggakakên ing siyang ratri. Sampun mênggah ingkang punika malih botêna kulå sumanggakakên tangan kalih bok inggih mundhut pêjah gêsang kulå Sang Prabu Kaésang Rumi, punika botên bédâ kaliyan ingkang rakå Gusti kulå ing bandarlim ngriki, kulå botên sagêd ngupadosna kapal {-16-}ingkang mirib kaliyan kapal kulå ingkang kasêmbêlèh wau dalu punika awit pisêgah kulå dhatêng Ki Raka kirang lêlawuhanipun badhé ngupados kapambêg jawah agêng , dados mikawonakên kapal kulå kapragad kanggé lêlawuhan.</p> <p>Duta ing rum mirêng cariyosipun Katimtahyi sagêt anjola, Katimtahyi rinangkul gapyuk sarwi wicantên :”botên kadosa Yayi, wingi-wingi kulå ingkang kainan déné botên tumuntên maringakên sêratipun Sang Prabu dhumatêng Yayi.</p> <p>Duta ing Rum lajêng sami/t⁴ mantuk, ing margi botên kacariyos sampun dumugi ing Rum lajêng marak ing Sang Prabu. Matur solah ing kautus nalika dumugi ing</p>	<p><i>Sang Prabu. Kuda masih berada pada Yayi, nanti saya yang berbicara”. Katimtahyi tersenyum dan berbicara: “apabila begitu, Ki Raka, saya cerita sedikit, kemarin ketika datang kalian tidak langsung menyuruh. Saya piker sang prabu akan sangat kecewa, apabila terakbul yang menjadi kehendak Sang Nata, misalnya kuda yang ingin diambil masih hidup, sebenarnya saya memperbolehkan diambil saat siang ataupun malam. Jangankan diambil dalam keadaan mati atau hidup saya tetap memperbolehkan saya hanya dititipi. Karena anggapan saya Sang Prabu Kaesangrumi itu tidak beda dengan Raka Gusti saya dari Bandar Ngalim. Saya tidak bisa mencarikan kuda yang sama dengan yang saya sembelih tadi malam. {-16-} karena jamuan saya untuk Ki Raka kurang makananya ketika mau mencari terjadi hujan lebat. Karena kejadian itu kuda saya sembelih untuk lauk.</i></p> <p><i>Duta dari Rum mendengarkan cerita Katimtahyi kaget sekali. Kemudian memeluk Katimtahyi dan berkata “tidak apa-apa Yayi, kemarin saya tidak langsung memberikan surat dari Sang Prabu kepada Yayi.</i></p> <p><i>Duta dari Rum kemudian pulang. Di jalan tidak bercerita apa-apa sampai di Rum kemudian menghadap Sang Prabu. Menceritakan apa yang terjadi ketika sampai di</i></p>

Lajênganipun tabel

Asiling Transliterasi Sêrat Èndrâlaksitå	Asiling Terjemahan Sêrat Èndrâlaksitå
<p>griyanipun Katimtahyi miwiti malah mêkasi.</p> <p>Sang Prabu dupia midhangêt kagyat sarwi gumujêng anguguk goyang wadana ngêmbat wêntis sarwi ngandikå: “bênêr dadia kaloka si Katim kaliwat déning lêgåwå.</p> <p>Gêntos ingkang kacariyos sang Prabu ing Ngêsam sampun midhangêt pawartos bilih kalomanipun Katimtahyi sangêt kaonang-onanging jagad. Misuwur kasusru ing Jânå. Srinå têngêsam karsa anyoba mundhut ingkang botên-botên nuntên dhawuh dhatêng mantri kêkalih. {-17-} kautus mundhut ingkang anèh-anèh unta satu kang dawå-dawå wuluné, kang irêng-irêng matané, sartå kang rangkung-rangkung dedegé.</p> <p>Duta mantri kêkalih mêsat ing margi botên kacariyos. Mantri kêkalih sampun dumugi ing Tanah Ngarab pinanggih kaliyan Katimtahyi. Lajêng andhawuhakên timbalanipun Sang Prabu. Mundhut kados ingkang sampun kapratêlakakên wau. Pamundhut punika sakalangkung anèh, kados botên kênging pinikir. Katimtahyi andhêku aturipun sandika. Awak kawula amung sadarmi manawi taksih wontên sih ing Pangeran dhumatêng Sang Prabu ing Ngêsam sarta maksih dinamêl Nata.</p>	<p>rumah Katimtahyi memulai malah mengakhiri.</p> <p>Sang Prabu kaget setelah mendengar serta menahan tangisnya, wajah dan kakinya sampai gemetar dan kaku, kemudian Sang Prabu berbicara “Si Katim sangat dermawan, memang benar mengapa menjadi sangat terkenal.</p> <p>Sang Prabu dari Ngesam sudah mendengar berita dermawannya Katimtahyi bisa- bisa mengegerkan dunia, sangat terkenal oleh masyarakat. Sri Nata Ngesam ingin mencoba meminta yang macam-macam, kemudian mengutus kedua mantr {-17-} untuk meminta yang aneh-aneh, misalnya seratus unta yang bulunya panjang-panjang, yang matanya hitam, dan yang tinggi-tinggi.</p> <p>Utusan kedua mantri pergi. Di jalan tidak diceritakan. Kedua mantri sudah sampai di tanah Arab bertemu dengan Katimtahyi, kemudian sesuai dengan kehendak, Sang Prabu menyuruh mengambil apa yang diinginkan tadi. Apa yang diminta tadi sangat aneh, seperti tidak bisa diterima pikiran. Katimtahyi merunduk bicaranya, apabila masih ada sang Pangeran kepada Sang Prabu dari Ngesam, masih bekerja kepada Nata.</p>

Lajênganipun tabel

Asiling Transliterasi Sêrat Èndrâlaksitâ	Asiling Terjemahan Sêrat Èndrâlaksitâ
<p>Sanadyan kalangkung longkâ ingkang kapundhut nglêngkara bilih botên angsalâ.</p> <p>Sasampunipun tamu sinêgah, lajêng katerna ngêntosi ing griyâ. Katimtahyi énggal kêsah dhumatêng dhusun-dhusun padhêkahan urut parêdèn. Manggihi sanak wangsanipun sadâyâ. Binobot tansah mitumut angupados, manawi kamanah sâkâ langkung Aèng sartâ botên kaprah. Pundi wontên unta ingkang pancang wulunipun. Supran déné takdiring pangéran botên dangu angsal unta satus kados pundhutanipun Sang Prabu ing Ngêsam lajêng ginèrèk dumugi ing griyâ kapasrahakên carâkâ ing Ngêsam. Mantri kêkalih ngungun anggènipun ngali, déné {-18-} sagêd andhatêngi Katimtahyi matur, suwawi katitiya bokmanawi taksih wontên ingkang nyulayani kaliyan pawêlingipun Sang Prabu ing Ngêsam. Unta tiniti sadâyâ sampun antêpi. Dutâ pamit jinurung anggèrèk unta sartâ katuran pintên-pintên pasangoning lampah déning pun Katim. Unta sampun binékta déning warâkâ dumugi ing Ngêsam, lajêng katur ing Sang Prabu. Sang Nata ngungun anjêngtung sarwi ngandikâ: si Katim tuhu yèn bangêt balâbâ, iku mung ingsun cobâ baé, luwih gawok panggalih ingsun. Déné, dudu ratu si Katim bisa ngupâyâ barang ingkang longkâ-longkâ ingsun rumâsâ kapotangnan marang si Katim. ing jaman iki ora ana kang kâyâ si Katim. samêngko unta kabèh iku balékna marang si Katim sarta émotan raja brana, kang adikang péni-péni .</p>	<p>Walaupun sangat langka yang diminta, apakah ada yang seperti itu.</p> <p>Sesudah tamu singgah, kemudian disuruh menunggu dirumah. Katimtahyi kemudian pergi ke desa-desa pedukuhan mengelilingi pegunungan, bertemu saudara semuanya. Semuanya ikut mencari amanah yang aneh dan tidak umum. Dimana ada unta yang bulunya panjang. Karena takdir Tuhan tidak lama didapatlah seratus unta seperti yang diminta Sang Prabu Ngesam, kemudian ditarik sampai rumah diberikan utusan dari Ngesam. Kedua mantri terkejut melihatnya {-18-} dari mana mendapatkannya. Katimtahyi berbicara “apa masih ada yang tidak cocok dengan yang dikehendaki Prabu dari Ngesam. Semua sudah cocok. Utusan pamit dengan membawa unta dan diberikan banyak bekal perjalanan oleh Katim. unta sudah dibawa oleh utusan menuju Ngesam. Kemudian bertemu Sang Prabu. Sang Nata heran dan berkata “si Katim itu dermawan sekali, itu hanya saya uji saja, heran sekali pikiran saya”. Apabila bukan ratu si Katim bisa mengupayakan barang yang langka, saya merasa berhutang dengan si Katim. Jaman sekarang tidak ada orang seperti si Katim. Jaman sekarang tidak ada orang seperti si Katim. Nanti semua unta ini kembalikanlah kepada si Katim, serta bawakanlah harta benda yang baik dan bagus-bagus.</p>

Lajênganipun tabel

Asiling Transliterasi Sêrat Èndrâlaksitâ	Asiling Terjemahan Sêrat Èndrâlaksitâ
<p>dhawuhipun Sang Prabu sampun kalampahan. Unta satus sampun dumugi ing Ngarab sarta isi Raja Brana, lajêng kapasrahakên dhatêng pun Katimtahyi. Ingkang pinaringan sangêt andhêku, lajêng ngundhangi sanak kadangipun ingkang sami anggadhahi unta sadâyâ sampun dhatêng unta dalah momotanipun lajêng kaparingakên dhumatêng ingkang sami anggadhahi unta piyambak-piyambak. Katimtahyi botên purun mêndhêt pangaji sadinar kemawon. Sadâyâ kaparingakên sanak {-19-} kadangipun. Kintên pangaji sakêthi sâkâ langkung déning suka sanak kadangipun Katimtahyi sami sugih sanalika. Carâkâ ing Ngêsam sâkâ langkung êramipun. Déné, Katimtahyi botên tumut ngalap Raja Brana, lajêng pamit dhatêng Katim jinurung dumugi ing Ngêsam matur ing Sang Prabu bab tatêkonipun Katimtahyi sâkâ langkung déning mulya. Sang Nata mèsêm têtêpa wong mikra kaliyan Katim.</p> <p>Wontên malih ingkang kacariyos Sang Prabu ing Yahman dérêng midhangêt pawartosipun Katimtahyi, kalangkung-langkung misuwuripun Sang Nata sangêt dukanipun kados nyêbut-nyêbut tâ, lajêng ngandikâ dhumatêng pârâunggâwâ ingkang sami ngadhêp: “ngêndi ana komprâ angluwihi ratu, si Katim wong alasan jinisé pangon wêdhus. Sapira kadaré wong angon unta apa duwé pamêtu salêk sêsadina.</p>	<p><i>Perintah Sang Prabu sudah dijalankan. Seratus unta sudah tiba di tanah Arab dan berisi harta benda, kemudian diberikan kepada Katimtahyi. Katimtahyi bingung kemudian memanggil saudara-saudaranya yang memiliki unta. Semuanya sudah datang, unta dan barang bawaanya diberikan kepada yang memiliki unta sendiri. Katimtahyi tidak mau mengambil keuntungan sadinar³ saja. Semuanya Diberikan saudara-saudaranya. {-19-} kira-kira keuntungannya satu juta dan bisa menjadikan bahagia. Saudara-saudara Katimtahyi mendadak menjadi kaya. Utusan dari Ngesam sangat heran karena Katimtahyi tidak mau mengambil harta benda. Kemudian para utusan pamit kepada katim untuk kembali menuju Ngesam. Setelah sampai utusan bertemu dengan Sang Prabu dan bertanya tentang Katimtahyi. Sang Nata tersenyum mendengar cerita dari utusan. Katimi adalah orang yang mulia.</i></p> <p><i>Ada lagi cerita Sang Prabu dari Yahman. Belum mendengar berita tentang Katimtahyi terlebih tentang terkenalnya. Sang Nata sangat marah. Seperti menggerutu, kemudian berbicara kepada para punggawa yang sedang menghadap “mana ada orang tidak punya sopan santun bisa melebihi ratu, si Katim orang tidak jelas, sejenis makanan kambing seberapa kuasanya orang penggembala unta apa memiliki pengeluaran 10.000 sebulan.</i></p>

Lajênganipun tabel

Asiling Transliterasi Sêrat Èndrâlaksitâ	Asiling Terjemahan Sêrat Èndrâlaksitâ
<p>Déné, disuwuraké kalomané âpâ kang dilomakaké. Bâya wong bingung anutbyang kang padhâ ngalêm marang si katim. Sidhêkah ing sun séwu dinar sadinâ marang wong pêkir miskin. Paran déné ora ânâ kang ngalêmbânâ.”</p> <p>Sawêg ngandikâ samantên. Kasaru dhatêngipun dutâ mundhi surat saking Sultan ing mahribi. Minta pawartos dhatêng sultaning Yahman bilih kalokipun saking mahribi. Wontên tiyang padhukuhân {-20-} kaojating jagad kalomanipun kamirêng saking mahribi angèbat-èbatakên misuwuripun. Ngantos ngasorakên Para Raja. Punika dumunung wontên ing tlatah Ngarab punapa kapara yêkti. Déné, kawêntar ngantos dumugi ing mahribi . (têmbing jagad kilén).</p> <p>Prabu ing Yahman sarêng tampi sêrat saking mahribi sâyâ sangêt dukanipun. Pranâjâ katingal malatu-latu. Lajêng ngandikâ dhumatêng abdi pandhêga tiyang ingkang julig sâbâ ing wanci dalu lumaku wamên yang tanah Ngarab. Wong ngêkang Prabu kang aran Katim bangsâ Tahyi iku patênana cangkingên murdané. Mulané, ing sun patêni supâyâ âjâ tumiba ing sasar. Jalaran sâkâ kabotan pangalêmbana sâkâ wong kang ora sumurup banjur padha anggungung marang Katim. kang mangkono ing sun wenang matèni. Yèn kalakon sira oleh gawé ing sun ganjar sapanca lukira.</p>	<p><i>Mengapa terkenal dermawannya. Apa yang diberikan apa iya orang-orang itu bingung yang suka memuji si Katim. Saya sedekah seribu dinar setiap hari kepada fakir miskin, tetapi tidak ada yang memuji.</i></p> <p><i>Ketika sedang berbicara, datanglah duta mundhi membawa surat Sultan dari Mahribi, meminta berita dari Sultan di Yahman karena terkenalnya dari Mahribi, ada orang padhukuhân {-20-} yang dermawannya dibicarakan dunia. Mendengar dari Mahribi mengherankan terkenalnya sampai mengalahkan para raja. Dia tinggal di tanah Arab, apa kenyataan berita tersebut. Mengapa terkenalnya sampai di Mahribi (dunia bagian barat).</i></p> <p><i>Setelah mendapat surat dari Mahribi Prabu di Yahman marah. Dadanya terlihat berapi-api. Kemudian berbicara kepada pembantu raja orang yang pintar pergi ketika malam. Berjalan menuju tanah Arab orangnya kakang Prabu yang bernama Katim bangsa Tahyi itu bunuhlah bawa kepalanya, apabila saya membunuh apa itu benar. Karena banyak yang menyanjungnya dari orang yang melihat saja langsung menyanjung kepada Katim. orang yang seperti itu apa saya bisa membunuhnya. Apabila saya mendapat pekerjaan. Saya dibayar semau saya.</i></p>

Lajênganipun tabel

Asiling Transliterasi Sêrat Èndrâlaksitå	Asiling Terjemahan Sêrat Èndrâlaksitå
<p>Baduwi ingkang dhinawuhan matur sandika, nêmbah mêsat saking ngarsa Nata saha sampun binéktana pedhangipun sang Prabu, ingkang sampun naté kanggé ambêngkas karya. Cinacakakên ing tosan sapupu rampung. Lêpas lampah ing pandhêga dumugi ing tanah Ngarab, kèndêl padhukuhan dunung pun Katimtahyi. Nanging, {-21-} Baduwi wau dérêng sumêrêp dunung tuwin wujudipun ingkang nãmå Katim. Baduwi kèndêl ngaub sangandhêping wit-witan pinggir margi. Katimtahyi nuju mêdal sumêrep tiyang kabêntêrên ngaup sangandhaping wit-witan pinggir margi, lajêng pinarpêkan tinakên,: paman, andika tiyang pundi sartå ingkang sinêdya ing pundi.</p> <p>Baduwi mangsuli “anak, kulå tiyang nagari Yahman kautus ing Sang Prabu ngupados unta”. Katimtahyi wicantên “manawi kaparêng ing galih suwawi kèndêl ing griyå kulå mêmucang ngasa angunjuk-ngunjukkå toyå rumiyin. Pintên bangga yèn manggih atêdha sêkul ulam prayogi kadhahar. Gampil mangké manawi sampun tuwuk. Sakarsanipun paman andumugékakên lampah. Sokur karså sipêng ing pondhok kulå.</p> <p>Baduwi rêsep amirêngakên têmbungipun ingkang ngampirakên, andadosakên sukaning manah, wêkarsan mituruti panêdhanipun ingkang sumêdya ngurmati.</p>	<p><i>Baduwi yang diutus mengiyakan. Kemudian pergi dari hadapan Sang Prabu dengan dibekali pedhang Sang Prabu yang pernah digunakan membrantas kejahatan didalam besi sapupu selesai. Setelah berjalan jauh akhirnya tiba di tanah Arab mampir di padhukuhan tempat tinggal Katimtahyi, tetapi {-21-}Baduwi tadi belum pernah melihat orang yang bernama Katim. Baduwi beristirahat dibawah pepohonan dipinggir jalan. Ketika Katimtahyi keluar ia melihat orang yang kepanasan dan berteduh dibawah pepohonan pinggir jalan. Kemudian ia menghampirinya dan bertanya: “paman, anda orang mana? Dan mau pergi kemana?”</i></p> <p><i>Baduwi mangsuli: “nak, saya dari Negara Yahman diutus Sang Prabu mencari unta”.</i></p> <p><i>Katimtahyi berbicara lagi “apabila berkenan anda mampir di rumah saya makan sirih(nginang) dan minum-minum air dulu. Berapa banyak biaya apabila makan nasi ikan. “mudah nanti jika sudah puas. Terserah paman mau meneruskan perjalanan, sukur paman mau menginap di rumah saya.</i></p> <p><i>Baduwi ternyuh mendengar perkataannya, dan membuat hatinya tentram. Akhirnya Baduwi dengan hormat menerima tawaran Katimtahyi.</i></p>

Lajênganipun tabel

Asiling Transliterasi Sêrat Èndrâlaksitå	Asiling Terjemahan Sêrat Èndrâlaksitå
<p>Sadhatêngipun ing griyå tamu lajêng kasugata sarwå miraos lajêng sami kêmbul bukti, sårå langkung sinubå suba sarwi sangêt dipungumaténi baduwi ngantos kasupèn wigatining karya. Sadalu botên kêndhat sugatanipun rumaos kapotangan sangêt. Ngantos supêkêt {-22-} anggenipun sami pitêpangan sampun saéngga sudårå. Katimtahyi wicantên “manawi kaparêng jangkêpa pitung dalu sipêng ing griyå, pun paman damêl lalêganing manah kulå”.</p> <p>Baduwi mangsuli, “yèn sampunå ngudur kados botên wontên pakewêdipun nanging sangêt ngudur kulå anak. Tur dédé ngudur lampah ingkang gampil langkung gawat langkung rungsit”.</p> <p>Katim wicantên “ingkang dados nguduripun paman punapa. Kulå kepingin sumêrep punapa kénging , bokmanawi kulå sagêd ambiyantu ingkang dados ngudur wau. Pintên banggi kulå sagêd minangkani udhangipun bilih paman sampun pracâyå dhumatêng kulå, mugi sampun sumêlang galih”.</p> <p>Baduwi ngunandikå ing batos. “lah, kapriyé lakuku iki dudu panggawé kang gampang”. Wêkasan lajêng sajarwa: “anak, walèh-walèh punapå pasajanipun kulå kautus ing Sang Prabu Yahman, kadhawuhan ngupadosi tiyang ingkang nãmå Katim bangsa Tahyi ing tanah Ngarab</p>	<p><i>Setelah sampai rumah Katim kemudian dijamu dengan bermacam-macam. Kemudian mereka makan bersama. Karena Baduwi sangat menghargai apa yang dihidangkan Katimtahyi, ia sampai lupa pekerjaan pentingnya. Sampai semalam hidangannya terus menerus, Baduwi sampai merasa sangat berhutang. Sampai merasa{-22-} bertemu dengan saudaranya sendiri. Katimtahyi berbicara “apabila paman berkenan, menginaplah sampai tujuh hari di rumah saya, supaya hati saya lega.”Baduwi menjawab “apabila sudah tidak ada masalah seperti menyusahkan. Tetapi, masalah menyusahkan saya, anak. Ini bukan maslah yang mudah tetapi sangat berbahaya sekali.</i></p> <p><i>Katim bicara “yang menjadi masalah paman apa. Boleh saya ingin mengetahuinya. Mungkin saya dapat membantu masalah tadi. Berapa banyak saya bisa membantu masalah tadi. Apabila paman sudah percaya kepada saya, semoga tidak menjadi khawatir.</i></p> <p><i>Baduwi berbicara dalam hati “ bagaimana ini perjalananku bukan perjalanan yang mudah.” Akhirnya Badui bercerita “anak, sebenarnya saya diutus Sang Prabu Yahman disuruh mencari orang yang bernama Katim bangsa Tahyi dari tanah Arab sini,</i></p>

Lajênganipun tabel

Asiling Transliterasi Sêrat Èndrâlaksitâ	Asiling Terjemahan Sêrat Èndrâlaksitâ
<p>ngriki. Kadhawuhan mêtjahi sarta nyangking sirahipun. Sang Nata kêpengin priksa rainipun Katimtahyi.</p> <p>Katimtahyi sarêng mirêng lajêng gumujêng sarwi wicantên “paman, prakawis punika botên rêkaos kalampahanipu. {-23-} kulå ingkang sagah mirantosi supados sagêd kénging punika gampil kémawon sami kaliyan mêtjahi ulam lèpèn paman. Inggang namâ Katimtahyi sajatosipun nunggal dhusun lila, prayogi bènjing énjing kémawon karantên adatipun Katim, sabên énjing amêng-amêng dhatêng ing dhukuh kidul punika, éréng-érénging ardi sangandhapipun kajêng waringin ingkang katingal sabên dhatêng mrikå numpak kapal tumuntên mandhap. Kapal lajêng kawancang ingkang jenggurda, tinilar mangidul ambukti. Tumuntên tilêm sangandhaping Kanjêng Waringin sarwi kêmul kubut ing sincang pêthak, katingal saking katêbihan. Andika tuhu atur kulå paman. Pejahipun Katimtahyi botên wandé kénging, bènjing –énjing andika mangkat ingkang énjing sampun ngantos sitangi kulå, awit bilih ngantos kasiyangên pun Katim sêlak késah saking ngriku. Kalêresan taksih rêpêt-rêpêt pêdhang ingkang mingis-mingis punika kapêdhangna ingkang sawêg krakup botên wontên ingkang anggrahitani.</p> <p>Énggaling rêmbag sampun dados. Ing wanci</p>	<p><i>disuruh membunuh serta membawa kepalanya. Sang Nata ingin melihat wajah Katimtahyi.</i></p> <p><i>Setelah mendengar hal seperti itu Katimtahyi gemetar sambil berkata “paman, hal seperti itu melakukannya tidak berat, {-23-} saya yang sanggup melakukan supaya bisa, itu mudah saja seperti membunuh ikan di sungai, paman. Yang bernama Katim sebenarnya satu dusun dengan saya, sebaiknya besok pagi saja, karena biasanya setiap pagi Katim pergi menuju di dukuh selatan. Terlihat di lereng-lereng gunung dibawah pepohonan bambu. Setiap datang kesana mengendarai kuda kemudian turun. Kuda kemudian ditali dengan kencang. Ditinggal keselatan. Kemudian Katim tidur disebelah bawah depan pepohonan bambu dengan menutupi seluruh tubuhnya dengan kain putih, terlihat dari kejauhan. Anda tau apa yang saya katakan paman. Membunuh Katimtahyi tidak bisa dihentikan. Besok pagi anda berangkat pagi, jangan sampai menunggu saya bangun karena apabila menunggu saya bangun akan kesiang. Nanti Katim keburu pergi dari tempat itu. Malah baik ketika masih pagi-pagi, pedang yang sangat tajam itu kibaskan ketika masih ditutupi selimut, sehingga tidak ada yang melihatnya.</i></p> <p><i>Akhirnya diskusi sudah selesai. Ketika</i></p>

Lajênganipun tabel

Asiling Transliterasi Sêrat Èndrâlaksitâ	Asiling Terjemahan Sêrat Èndrâlaksitâ
<p>bangun Baduwi mangkat saking padhêkahan sarwi nyangking pêdhang, mituhu sawelingipun Katimtahyi. Saangkatipun Baduwi, Katimtahyi {-24-} énggal aka kambil kapâlâ, nyêngklak nyongkla nilib ing margi sanés ngrumiyini dumugi ing padhukuhan kidul. Kapal lajêng cinancang Katim mapan tilêm sarwi kubut krukup botên katingal praupanipun kados déné tiyang tilêm sakénjang. Sarêng Baduwi dhatêng sumêrêp kapal cinancang. Sartâ tiyang tilêm kubut sangandhaping Waringin ing batos: “bênêr caritané anak. Ingang tilêm pinarpêkan. Pêdhang sampun kaunus mingis dupi mèh katandukakên,” Baduwi sinung tuwuh panggraitanipun “aku iki dutaning Ratu Gêdhé yèn tumindak tan patiti riksa, kênal angaran duta kang nisthâ, déné durung sumurup rainé kang arsa tak pêdhang. Kang turu bêcik tak ungkabané dhisik. Kêkêmul énggal liningkap dupi katingal Baduwi sangêt anjola sarwi anjêrit “dubilah dêsi anak, kados pundi tindak ingkang makatên, pandamêl ingkang botên layak têkâ badhé ambucal nyâwâ”. Lajêng sami tâtâ linggih. Katimtahyi wicantên “mila makatên jêr kulâ sampun sanggêm dhatêng paman duk wau dalu, sagah ngicalakên susah andikâ kautus, sayêktosipun inggih kulâ tiyangipun ingkang nâmâ Katim. déné paman tiyang dinutâ ing ratu nyangking sirah kulâ,</p>	<p><i>bangun Baduwi kemudian pergi dari pedhukuhan dengan membawa pedhang. Sesuai pesan Katimtahyi. Seperginya Baduwi , dengan {-24-} buru-buru Katimtahyi kemudian mengendarai kuda menggunakan jalan yang berbeda mendahului menuju padukuhan selatan, kuda kemudian diikat. Katim kemudian tidur sambil menutupi seluruh badannya sampai tidak terlihat wajahnya, seperti orang tidur pagi. Ketika Baduwi datang dan melihat kuda ditali dan orang tidur berselimut seluruh badan dibawah pohon bambu, dalam hati “benar apa yang dikatakan anak, yang tidur itu. Pedang sudah sangat tajam, ketika akan dikibaskan, Baduwi diberikan angan-angan. Aku ini utusan Ratu yang besar, apabila melakukan tindakan yang salah, akan dikenal dengan utusan yang tidak baik, sebelum semuanya melihat wajah yang saya akan pedang, lebih baik saya buka terlebih dahulu. Selimutpun kemudian dibuka. Ketika melihatnya Baduwi kaget sekali dan berteriak, “dubilah desi, anak”. Bagaimana bisa melakukan hal seperti ini, pekerjaan yang tidak layak, datang untuk menghilangkan nyawa. Kemudian bersama-sama duduk Katimtahyi kemudian berbicara “ jadi begini paman diutus mau menghilangkan nyawa, dan saya sanggup untuk membantu sejak tadi malam. Sebenarnya saya orang yang dipilih ratu yang ingin membawa kepala saya.</i></p>

Lajênganipun tabel

Asiling Transliterasi Sêrat Èndrâlaksitâ	Asiling Terjemahan Sêrat Èndrâlaksitâ
<p>prayogi linampahan, pêjah kulâ sampun lila kanggé ambingahakên Ra{-25-}tu , andikâ tiyang suwitâ ing Nata, awrat bilih botên anglampahânâ ing pakén, botên wandé manggih rêngu.</p> <p>Baduwi nangis ngrêrêpâ, sanadyan kulâ dinukâ inggih kulâ têmah, botên sagêd anglampahi ingkang kados makatên, anak. Ing bénjing kulâ ingkang matur dhatêng Sang Rajêng Yahman.</p> <p>Baduwi pamit wangsul dumugi ing Yahman, matur ing Sang Prabu sasolah tingkah ing Dinutâ. Miwiti malah mêkasi Katim lomâ dumugi umuripun. Sang Prabu sâkâ langkung sukâ midhangêtakên aturipun Baduwi bènêr wong akèh kang padhâ ngalêm marang si Katim, lomâ têkan umuré lah, iyâ wis ujané samêngko aja pinatên. Wêkasan Katimtahyi lulus kasumbâgâ ing pârâ mudi taluluring bêbudènipun. Lah, makatên kawontênanipun tiyang ingkang ulah kalilan.</p> <p>Kocap ing kitab, balabanipun Katimtahyi misuwur salaminipun kathah Para Raja ingkang sami mëndhêt misilman pangatipun agênging manpangat kasêbut ing kitab, ing tembé badhé kacihna ukuranipun Katimtahyi, dumugi putra wayah turun kaping sadasâ. Kacarayos kuburipun Katimtahyi kabénan astana kandhih ing toyâ.</p>	<p><i>Lebih baik dilakukan, saya sudah rela dibunuh untuk menyenangkan ratu.{-25-}Anda orang suruhan ratu dari Nata. Tidak berat jika mengikuti perintah ratu, tidak usah ragu.</i></p> <p><i>Baduwi menangis sesengukan, apabila saya terkena marah saya akan terima, saya tidak bisa melakukan hal seperti ini, anak. Besok saya yang akan berbicara kepada Sang kanjeng di Yahman.</i></p> <p><i>Baduwi kemudian pamit pulang ke Yahman, dan berbicara kepada Sang Prabu apabila kelakannya disana, memulai malah mengakhiri, Katim dermawan sampai umurya. Sang Prabu senang mendengar apa yang dikatakan Baduwi, benar banyak orang yang menyanjung si Katim.dermawan sampai umurnya, lah iya kelakannya sekarang dinantikan. Akhirnya Katimtahyi lulus dan mendapat keberuntungan dari Para mudi karena sifatnya yang baik. Lah⁴ ini tadi adalah ganjaran untuk orang yang memiliki sifat ikhlas.</i></p> <p><i>Ditulis dalam kitab, kedermawanan Katimtahyi terkenal selamanya. Banyak raja yang mengambil manfaatnya, besarnya manfaat tersebut didalam kitab akan menjadi bukti besarnya Katimtahyi sampai anak cucunya kesepuluh. Diceritakan, makamnya Katimtahyi digenangi air.</i></p>

Lajênganipun tabel

Asiling Transliterasi Sêrat Èndrâlaksitâ	Asiling Terjemahan Sêrat Èndrâlaksitâ
<p>Jisimipun Sang Katim badhé kapindah puning jisim wêtah botên wontên kang bosok. {-26-} Tiningalan namung kados tiyang saré. Tumrap tiyang Alit sawup tiyang pêjah jisimipun botên sirnâ winastan. Tiwas tumrap ing tiyang Ngarap botên nâma tiwas. Awit purwanipun saé punika dumados sasênengipun botên kenging winancénan icalâ katingalâ sakajêngipun sami botên cacad. Bilih tumrapping tanah Jâwâ. Tiyang pêjah sirnâ punika tondhâ busuk, nanging manawi taksih katingal tondhâ Éblis. Wêtah punika nêlakakên tiyang lomâ saé. Tiyang kumêd angsal nâma awon tuwin busuk. Jisimipun katingal risak utawi botên katingal sami risakipun.</p> <p style="text-align: center;">Narimâ= tompâ</p> <p>Narimâ punika tumanggaping manah ingkang ngoblo-oblo sangêt. Bêbasan : jêmbar apindhas modrâ, samubarang sarwa kalêbêt. Punika gagayuhan ingkang sakécâ dipunlampahi, awit nêdya nyirnakakên angkârâ murkâ kethâhâ, ngongsâ-onsâ sesaminipun. Nanging sêsangénipun inggih awrat sangêt. Amargi, kêdah santosâ ing sêdâyâ kadostâ:</p> <p>1. Narimah sawontênipun. Liripun: nyandhang prasâjâ, namung ngangkah pantês waton jangkêp. Botên</p>	<p><i>Mayat sang Katim akan dipindah karena mayatnya masih utuh tidak busuk. {-26-} terlihat hanya seperti orang tidur. Menurut Ahli tasawuf, kejadian orang meninggal jasatnya tidak rusak,. Menurut orang Arab kejadiannya tidak ada namanya. Tetapi menjadi awalan yang baik tidak bisa diceritakan,hal ini terlihat dari tidak ada yang cacat. Tetapi di tanah jawi orang yang meninggal hilang itu pertanda busuk, tetapi apabila terlihat masih pertanda iblis, utuh itu memperlihatkan orang yang baik dan dermawan, orang pelit mendapat julukan jelek sampai busuk, jasatnya terlihat rusak atau sudah tidak terlihat sama sekali.</i></p> <p style="text-align: center;">Narima = Tampa</p> <p><i>Menerima ialah menerimannya hati yang tulus sekali. Seperti pribahasa “jembar apindhas modar, samubarang sarwa kalebet”. Itu cita-cita yang mudah dilakukan, karena niat menghilangkan kejahatan, kebodohan, sampai kesusahan kepada sesama. Tetapi sebisa mungkin, karena berat untuk dilakukan, butuh untuk diyakini seperti halnya:</i></p> <p>1. Menerima seadanya. Sepertihalnya: berpakaian yang baik, hanya mengarah pantas asal komplit, tidak</p>

Lajênganipun tabel

Asiling Transliterasi Sêrat Èndrâlaksitâ	Asiling Terjemahan Sêrat Èndrâlaksitâ
<p>kapéngin onjo sâhâ sêmuwâ. {-27-}Déné, nêdhâ inggih namung sawatawis botên ngâyâ-âyâ ngupaya ingkang mirâsâ.</p> <p>2. Narimah sâkâ cêpengipun. Liripun: pangudining râjâ brânâ botên anggrêgut sangêt. Ngantos dipunrancangi sarêdah. Labêt sakingnya hak kamêlikaning liyan. Tiyang narimah namung tumindak sak sakêcapipun.</p> <p>3. Narimah sakuwawinipun. Liripun: pangangkating sêsanggên, botên dipunrosani sangêt. Manawi awrat inggih kasèlèhakên. Namung kamurwat kaliyan darajatipun.</p> <p>4. Narimah sagadukipun. Liripun: pangungsèding sêsêrêpan. Botên kapindêng sangêt-sangêt. Ngantos ngrisakakên sarira tuwin nguwurakên panggraita dados namung tumindak salintiripun.</p> <p>5. Narimah bilih kaserikakên. Liripun: dipunsêngiti sangêt. Botên pisan-pisan nêdya ngandhut tatuning manah, malah ngrumaosi bilih apakipun dérêng saé. Déné, botên dipunrêmêni ing liyan.</p> <p>6. Narimah bilih kawirangakên. Liripun: kinintên damêl panasing manah punika kaanggêp ngandhakakên pamanggih. Déné, ngantos kadamêl wiring nêdya ngunduri tindakipun ingkang nuwuhakên kawirangan.</p>	<p><i>ingin unggul dan berlebihan. {-27-} Apabila makan hanya seperlunya, tidak berlebihan mencari yang enak sekali.</i></p> <p>2. <i>Menerima apa yang dimilikinya. Sepertihalnya mencari harta benda tidak memaksakan sekali, sampai melebihi-lebihkan, hasil dari keinginan yang lainnya, orang menerima hanya melakukan seperlunya saja.</i></p> <p>3. <i>Menerima sekuatnya. Sepertihalnya : bekerja sebisanya, tidak dilebih-lebihkan, apabila berat ditaruh dulu, hanya sesuai dengan kemampuannya.</i></p> <p>4. <i>Menerima apa yang telah dicapai. Sepertihalnya: mencari ilmu, tidak hanya diam saja sampai merusak diri sampai menyebabkan cita-cita bingung. Hanyamelakukan tindakan yang tidak baik.</i></p> <p>5. <i>Menerima apabila disakiti hatinya. Sepertihalnya: sangat dibenci. Tidak sekali-sekali menyimpan niat menyakiti hati orang. Tetapi, merasa bahwa dirinya belum baik. Karena tidak disukai orang lain.</i></p> <p>6. <i>Menerima apabila terkena kesusahan. Sepertihalnya: {-28-} kira-kira membuat marah ini dianggap mengedukasi pendapat karena sampai membuat susah. niat menyingkirkan kelakuan yang membuat susah.</i></p>

Lajênganipun tabel

Asiling Transliterasi Sêrat Èndrâlaksitâ	Asiling Terjemahan Sêrat Èndrâlaksitâ
<p>7. Narimah bilih karêbat pakantukipun. Liripun: kasirnakakên kauntunganipun labêt saking kamêlikakên punika botên dipuncukèngi, kapilalah ngawon. Amargi bilih kêkah malah sangsâya congkrah, wekasan nuwuhakên kasupéning mabotên kêngêtan bilih manungsa darmi lumampah.</p> <p>8. Narimah bilih dhawah rekaos sangsârâ, sêsaminipun. Awit punika kaanggêp dhonging lêlampahan. Dados botên pisan-pisan dipungrantêsi malah dipunrumaosi. Bilih kasangsayan wau ngludhangakên ing panandhang sâhâ nuwuhakên kalêgéwan. Tumrap gaibing lêlampahan. Upaminipun kados déné kênging wasésâ tanpâ karânâ utawi kadhawahan baluluk. Sêsaminipun kapêksâ nglampahi kalayan panarimah ing wingking tamtu wontên antuk-antukipun kasangsayan dados kamulyan.</p> <p>Bebudèn narimah wau watakipun tinebih lan ing rêncânâ {-29-} rinakêtan ing raharjâ mila pantès sinudarsana.</p> <p>Lampah wèwèh dados musthikaning sêdaya, nanging santosanipun kêdah mawi lilâ, utaminipun kanthi panarimâ dados sukâ, lilâ, sartâ narimâ punika pamungkasing lampah tumrap anggayuh karaharjan.</p>	<p>7. Menerima apabila dicurangi. Sepertihalnya: hilangnya hasil keuntungan dari keinginan yang tidak diberikan. Disebut kejelekan . karena, apabila bersedekah malah membuat pertengkaran, akhirnya malah menghasilkan kehilangan perasaan tidak ingat apabila itu kewajiban perjalanan manusia.</p> <p>8. Menerima apabila mendapat perintah yang sulit. Sepertihalnya : sengsara kepada sesama. Karena hal ini dianggap sebagai doa dalam perjalanan. Malah merasa apabila kesengsaraan tadi melegakan dosa yang dilakukan dan memunculkan kelegaan oleh perjalanan ilmu. Misalnya terkena sebab hukuman, atau tertimpa baluluk kepada sesama. Terpaksa melakukan dengan menerima dari belakang tentu akan mendapat kesengsaraan menjadi kemulyaan.</p> <p>Perilaku menerima tadi, sifat yang jauh dari rencana. {-29-} dekat dengan kemulyaan oleh karena itu, baik untuk ditiru.</p> <p>Perilaku memberi menjadi niat yang baik, tetapi sebaiknya dilandasi dengan ikhlas. Utamanya dengan yang menerima menjadi : senang, ikhlas, dan menerima itu akhir dari perilaku untuk mencapai ketentraman.</p>

Lajênganipun tabel

Asiling Transliterasi Sêrat Èndrâlaksitå	Asiling Terjemahan Sêrat Èndrâlaksitå
<p>Ambêk : sukå, lilå, sarta anarimå.</p> <p>Kålå ing jaman purwå, wontên tuladan ingkang kalangkung-langkung utaminipun. Inggih punika Prabu Yudhistira ing Ngamartå. Pambêkanipun luhur sangêt kênging kabasakakên: tanpå balung ri, prasasat êmas kaêmplak-êmplak. Saking anggenipun lilå kanthi narimå samubarang sarwå miturut sêdyaning liyan. Sampun malih barang darbêkipun, botênå kalilakakên ing liyan. Bok inggih pêjah gêsangipun mêkså kalilakakên. Prabu Yudhistira satunggaling manungså ingkang kadunungan lasing bêbudèn, tékadipun namung pasrah ing suksma kawêkas.</p> <p>Nuju satunggaling mongså sêpên, Prabu Yudhistira kadhatêngan Patih utusanipun Ratu saking tanah sabrang. Kautus mundhut garwanipun Prabu Yudhistira ingkang nãmå Dewi Drupadi. Badhé kaangkat garwå dhateng Sang Prabu sabrang wau awit wontên perlunipun {-30-} kanggé tumbal nagari ingkang kaambah pagêblug. Prabu Yudhistira nimbali ingkang garwå sampundhatêng kadhawuhan tumut dutå sabrang. Badhé kagarwa dahtêng Ratu sabrang pêrlu kanggé tulaking nagari risak lakonåå. Dewi Drupadi tumungkul muwun sarwi matur “kados pundi liripun”. Prabu Yudhistira ngandikå “ora nganggo</p>	<p><i>Sifat : senang, ikhlas dan menerima.</i></p> <p><i>Pada jaman dahulu, ada contoh yang melebihi-lebihkan sifat yang baik. Adalah Prabu Yudhistira dari Ngamarta. Perilakunya baik sekali. Dapat diistilahkan seperti terkena duri. Sepertihalnya emas yang mengalir banyak. Dari yang diikhlasakan sampai diterima, semuanya menurut niatnya. Ada juga barang yang dimiliki tidak diiklaskan oleh orang lain. Adalah niat mengikhlasakan hidup dan mati. Prabu Yudhistira adalah salah seorang yang memiliki sifat kebaikan. Tekadnya hanya pasrah kepada Tuhan.</i></p> <p><i>Menuju ketika musim sepi. Prabu Yudhistira kedatangan patih utusan ratu dri tanah sebrang. Diutus untuk mengambil istri Prabu Yudhistira, yang bernama Dewi Drupadi, ia akan dijadikan istri oleh Sang Prabu Sabrang. Karena ada keperluannya {-30-} untuk tumbal Negara yang terkena wabah penyakit menular. Prabu Yudhistira memanggil isterinya, ia kemudian diperintah untuk ikut utusan dari sabrang untuk diperistri Ratu Sabrang untuk menanggulangi Negara yang sudah rusak lakukanlah. Dewi Drupadi merunduk dan berkata: seperti apa contohnya. Prabu Yudhistira berkata : tidak ada</i></p>

Lajênganipun tabel

Asiling Transliterasi Sêrat Èndrâlaksitâ	Asiling Terjemahan Sêrat Èndrâlaksitâ
<p>liripun, bêcik lakonana baé”.</p> <p>Énggaling cariyos, Dewi Drupadi kalampahan kabêktâ dhatêng sang patih. Sapêngkêripun dutâ Arya Werkudara dhatêng pitakèn “mbak ayu ratu ana ngêndi, déné ora katon”. Prabu Yudhistira mangsuli “wis mênyang sabrang”. Sartâ mratélakakên sakathahipun ingkang pinanggih. Arya Werkudara gêrêng-gêrêng brabat énggal nututi Patih. Kacandhak wontên ing margi. Dewi Drupadi karêbat purun, sang patih kawisésâ sêtengah pêjah lajêng lumajêng. Arya Werkudara wangsul dhatêng nagari Ngamartâ sarwi manggulâ retnâ Dewi Drupadi. Sampun kapasrahakên dhatêng ingkang râkâ, Prabu Yudhistira sakalangkung ngungun.</p> <p>.....000.....</p> <p>Lah, kados pundi ingkang makatên wau. Saéstu wontên su{-31-}raosipun ingkang langkung déning lêbêt. Dados manawi kagêgêt ingkang sayêktos ambêk lilâ sartâ narimâ punika botên baén-baén. Saéstu mêngku kêkajêngan ingkang mandhês sangêt sâhâ gêgayuhan ingkang muput. Ing wusananipun Prabu Yudhistira manggih kamulyan ing donyâ ing dèlahan.</p>	<p><i>contohnya, lebih baik lakukan saja.</i></p> <p><i>Akhir cerita, Dewi Drupadi dibawa oleh Sang Patih. Seperginya utusan, Arya Werkudara datang dan bertanya dimana kakaknya kenapa tidak kelihatan. Prabu Yudhistira menjawab bahwa isterinya sudah berangkat menuju tanah sabrang. Dengan menjelaskan apa yang telah terjadi. Arya Werkudara berteriak, kemudian ia berlari untuk menyusul patih. Akhirnya bertemu di jalan. Dewi Drupadi pun direbut untuk diajak kembali. Sang Patih memaksa setengah mati kemudian beranjak pergi. Arya Werkudara kembali pulang ke negara Ngamarta, dengan Dewi Drupadi, kemudian Dewi Drupadi dikembalikan kepada kakanya. Prabu Yudhistira pun kagum dengan Arya Werkudara.</i></p> <p>.....000.....</p> <p>Lah⁴, bagaimana dengan yang seperti itu tadi, sebenarnya ada {-31-} perasaan yang berbekas. Jadi, apabila disimpulkan sebenarnya, watak ikhlas dan menerima itu tidak mudah, sebenarnya menguasai kemulyaan yang banyak sekali dan cita-cita yang banyak. Pada akhirnya Prabu Yudhistira menemukan kemulyaan di dunia sampai di akhirat.</p>

Lajênganipun tabel

Asiling Transliterasi Sêrat Êndrâlaksitâ	Asiling Terjemahan Sêrat Êndrâlaksitâ
<p>Badharing lampah : lilâ, sartâ anarimâ cariyosipun makatên.</p> <p>Kâlâ rumiyin wontên juragan anglangkungi sugih raja brana. awastâ Êmpu Danaradana, sutanipun Êmpu Gapa gègriyâ ing dhusun Karajaning Mêdhang Curingan kawarti turasipun Sang Hyang Wisnu ingkang dados lampahipun lilâ, ananging badhar anggenipun anglampahi makatên wau. Samantên wontên brahmânâ langkung ing margi asêsanti swârâ sorâ utamaning wong lilâ, iku kudu kanthi anarimâ.</p> <p>Nuntên kaundhang dhatêng Êmpu Danardana sarêng brahmana dhatêng. Lajêng winarah bilih lilanipun punika amesthi mawi anarimâ ing lair batin. Brahmana amangsuli “kudâ anika kulâ jaluk dèn lilâ ananging andika tarimâ akulâ dadèkaké gamêl pisan. Êmpu Da{-32-}nardana Bramantyâ ing têmahan dados brawâlâ. Wêkasanipun brahmana angédahi sarwi garundêlan “iya, mung samono baé boboté”. Êmpu Danardana amuwus wêwangson “ora ono wong ngubêngaké jontrâkâ têkan wong édân.</p> <p>.....00.....</p> <p>Dados lampah lilâ sarta narimâ ing cariyo punika namâ kénging sambêkalâ amrih botên badar kédah</p>	<p>Perjalanan : ikhlas serta menerima, ceritanya seperti ini.</p> <p>Jaman dahulu ada juragan yang sangat kaya raya. Bernama Empu Danardana. Putra dari Empu Gapa, tinggal di dusun Karajaning Medhang Curingan. Dikabarkan <i>turasipun</i>⁵ Sang Hyang Wisnu, yang menjadi perilakunya : ikhlas tetapi enggan untuk melakukan hal seperti itu tadi. Yang mana ada Brahmana di jalan yang memiliki suara keras. Terutama orang ikhlas itu harus dengan menerima.</p> <p>Kemudian dipanggil Empu Danardana bersaman Brahmana datang kemudian dinasihati apabila menerima harus dilandasi dengan ikhlas lahir dan batin. Brahmana menjawab: kudamu saya minta anda ikhlas, tetapi anda terima saya jadikan sekali makan. Empu Danardana {-32-} marah sekali pada akhirnya menjadi pertengkaran. Akhirnya Brahmana pergi dengan menggerutu “hanya segitu saja beratnya”. Empu Danardana berbicara apa yang diingatnya tidak ada orang yang menyebabkan pertengkaran sampai orang itu gila.</p> <p>.....00.....</p> <p>Jadi perilaku ikhlas dan menerima yang diceritakan ini nama terkena halangan. Karena jika tidak niat tidak</p>

Lajênganipun tabel

Asiling Transliterasi Sêrat Èndrâlaksitâ	Asiling Terjemahan Sêrat Èndrâlaksitâ
<p>dipunwilujengi. Déné, wilujêngipun namung sêkul golog rahayu, lawuhipun ulam manah. (anggolongakên rahayunipun manah) minangka péngêt-éngêt inggih punika ngéngêti sêsorah ingkang sampun kasêbut ing ngajêng. Prakawis ajining kapal tuwin pangopén tumrap suraosing Èndrâlaksitâ punika prakawis ingkang alit sangêt tinimbang sirnaning jiwa ing tanah Ngamartâ. Dados sambêkâlâ wau tamtu kasêmbadan awit malah dados pangisik santosaning tékad.</p> <p style="text-align: center;">Katarimah ing lampah : lilâ sartâ anarimâ cariyosipun makatên.</p> <p>Nagari sing Imarâkâ tanah ing Smarakandha panjênênganipun {-33-} Nata Sangâ Prabu Drethawastya. Langkung kartârâ arjâ prajanipun kinêringan samining ratu. Ing nalika punika wontên cobaning jawâtâ kadhatêngan mêngsah saking Wreakstala. Ambedhah ing Imarata Prabu Drethawastya kawon anungkul. Pangagênging mêngsah saking Wreakstala lajêng jumênêng Nata ing Imarâtâ anâmâ Prabu Sampali. Prabu Drethawastya kadadosakên pêpatih. Prabu Drethawastya anglampahi kalingsêman makatên saibâ sungkawanipun supran déné narimah kémawon. Saking parmaning jawâtâ botên lami Prabu Sampali sirnâ kataman ing Kasmah. Prabu Drethawastya anggêntosi jumênêng Nata ing Imarâtâ malih punika pakantukipun</p>	<p><i>akan selamat. Yang membuat selamat adah nasi kepal. Lauknya ati ikan (menandakan hati yang sudah selamat). Hanya untuk diingat-ingat adalah yang sudah diceritakan didepan tadi. Masalah harga kuda, sampai memelihara maksud dari Endralaksita ini perkara yang kecil sekali daripada hilangnya jiwa di tanah Ngamarta. Jadi, halangan tadi tentu bisa dipercaya, karena menjadi pengisi tekad yang kuat.</i></p> <p style="text-align: center;"><i>Menerima dari perilaku ikhlas dan menerima ceritanya seperti ini.</i></p> <p><i>Nagari di Imaraka, dari tanah Smarakandha, beliau {-33-}Nata Sanga Prabu Drethawastya, lebih dikenal dengan nama Arja Praja, ditakuti sesama ratu waktu itu adalah cobaan Dewa. Datanglah mungsuh dari Wreakstala ingin merusak di Imarata, Prabu Drestawastya kalah dan merunduk, kemudian mungsuh dari Wreakstala menempati nama Nata di Imarata. Bernama Prabu Sampali. Prabu Drethawastya dijadikan Patih. Dengan kejadian itu Prabu Drethawastya merasa malu apabila prihatin dengan menerima saja. Belas kasih Tuhan dari namanya tidak lama kemudian Prabu Sampali musnah di Kasmah. Prabu Drethawastya menggantikan nama Nata di Imarata lagi.</i></p>

Lajênganipun tabel

Asiling Transliterasi Sêrat Èndrâlaksitâ	Asiling Terjemahan Sêrat Èndrâlaksitâ
<p>tiyang santosâ bilih sawêg kaganjar sungkawâ. Manawi anarimâ ing wêkasan manggih sukâ.</p> <p>Katarimah ing lampah :trimâ, lilâ, têmên tuwin utami cariyosipun makatên.</p> <p>Ing nagari Ngastinâ Prabu Dwi Pakeswara nuju lèlênggahan kaliyan smarasantâ. Andangu lampahipun ingkang éyang-éyang. Aturira patih Smarasanta “awit buyut padukâ dumugi éyang” jêng ngandikâ “lampahipun ingkang dipunantêpi {-34-} amung kawânâ prakawis 1) trimâ, 2) lilâ, 3) têmên, 4) utami. Mênggah utami punika dumunung wontên ing sabar darana. Paé kaliyan râmâ padukâ Bathara Sakri amung nêtêpi lampah kaprajuritan kemawon ananging têtahanipun dados luhur piyambak. Kapundhut putra déning sang Hyang Sakri. Kaparingan pusakâ jêmparing brahma kadhali saking Sang Hyang Giri Nata. Têlas aturipun Patih Smarasanta. Prabu Dwi Pakeswara dahat sukâ anarimâ. Ing antawis dintên Prabu Dwi Pakeswara karsa angyektosakên patrap ing lampah makatên wau dipunsangkani têdhak cangkrâ mâhâ namur kawula amung kaliyan Patih Smarasanta kémawon. Ing siyang dalu asring angubêngi praja. Dénira namur kulâ ngiras dèdana dhatêng parâ nisthâ pâpâ. Botên lami wontên parmaning jawâtâ paring pancobâ nuju ing wanci têngâ ngêkâ</p>	<p><i>Itulah yang didapatkan oleh orang yang kuat. Apabila terkena ganjaran kesedihan tetapi ia menerimanya, pada akhirnya akan mendapatkan kebahagiaan.</i></p> <p><i>Menerima dari perilaku. Trima, ikhlas, yakin, juga mulia, ceritanya seperti ini.</i></p> <p><i>Di negri Ngastina, Prabu Dwi Pakeswara menuju singasana dengan Patih Smarasanta.lama-lama jalannya yang beriringan. Patih kemudian berbicara kepada sang prabu “ dari cucu Paduka Sampai nenek mengatakan {-34-} perilaku empat perkara yang dimantapi yaitu : 1. Menerima, 2. Ikhlas, 3. Yakin, 4. Mulia. Karena mulia itu muncul dari sabar. Berbeda dengan Rama Paduka Bathara Sakri yang hanya meyakini perilaku keprajuritan saja, tetapi, keyakinanya menjadi paling tinggi. Kemudian diangkatlah putra oleh Sang Hyang Sakri dan diberi pusaka jemparring brahma kadhali dari Sang Hyang Giri Nata. Setelah mendengar apa yang dibicarakan Patih Smarasanta. Prabu Dwi Pakeswara menerima dengan sangat bahagia. Di hari berikutnya, Prabu Dwi Pakeswara merasa yakin melakukan perilaku seperti tadi. Sang Prabu turun untuk mengamati sebagai Patih Smarasanta saja. Di siang dan malam sering mengelilingi dalam negeri. Dia menyembunyikan dari saya</i></p>

Lajênganipun tabel

Asiling Transliterasi Sêrat Èndrâlaksitâ	Asiling Terjemahan Sêrat Èndrâlaksitâ
<p>ampirakên dhatêng wismanipun tiyang duskarti.</p> <p>Sagah badhé kauninganakên ing têtینگalan kang adi Aéng. kadadosanipun kénging pangapus kinên angréncangi bêténdhung dhawuhan. Sarêng sampun katambak pêpêt agêmipun kalpika Sang Prabu tininggalan kabêkta umébèt ing wisma, sawêdalipun atatakên sajatos sing nâma. Prabu Dwi Pakeswara badhé kumbi manawi kuciwa kasetyanipun {-35-} dangu-dangu dados lajêng sajarwa manawi ratu ing Ngastina. Tiyang duskarti Bramantya lajêng anguman-uman “wong kaya mangkono angaku ratu baya patut ginêbugan ing salarak kanthing”. Prabu Dwi Pakeswara badhé mêtal dukanipun rinampu déning Patih Smarasanta andadosakên saronta. Dukarsa angesahi tiyang duskarti musna. Satêmahan Sang Hyang Giri Nata ingkang katingal angêjawantah asêsanti pangandika manis mangdokara “dhuh, kulup-kulup wusna yêktèn kayunira 1) wus ana rimâ saka ing kasangsayan, 2) wus lilâ saka ing kalong-longan, 3) wus temen saka ing patakonan, 4) wus daranâ saka ing karuntikan. Iku kabèh padha kalêbu dadi lakuning wiratama. Lah enya tampanana ali-ali nirâ. Wus inggun pasang panunggul manik pramana. Pakolèhé luput ing pancawisaya. Iya, iku wisayaning ati limang prakara</p>	<p>dengan memberi kepada para orang yang tidak baik.</p> <p>Ia setuju untuk memperlihatkan sesuatu yang baik dan aneh. Kejadianya dapat menghapus perintah dan menemani kesedihan utusan. Bersamaan sudah menutup. Dengan menggunakan cincin Sang Prabu pergi dan membawa ke dalam rumah. Sekeluanya dan menata nama yang diyakini. Prabu Dwi Pakeswara tidak akan mau mengakui apabila telah dikecewakan kesetiannya. {-35-} lama-lama kemudian tidak menjadi ratu di Ngastina. Orang yang perilakunya buruk kemudian dicaci maki. “orang seperti itu mau mengaku sebagai Ratu. Baya patut merasa ditarik oleh perahu kecil. Prabu Dwi Pakeswara akan memarahi Prabu Smarasanta menjadikan saronta, ketika akan mengusir orang yang kelakuannya buruk ia malah menghilang.takdirnya Sang Hyang Giri Nata yang terlihat berkeliling, berkata dengan tentram “dhuh, ikut-ikut akhirnya dengan terang-terangan 1. Jika ada rima dari kesedihan, 2. Jika ikhlas dari sedikit demi sedikit, 3. Jika sudah yakin dari apa yang dipertanyakan, 4. Jika sabar dari napsu. Semua itu termasuk menjadi perilaku prajurit yang utama. Lah⁴, ini terimalah cincin saya jika anda pasang di jari tengah intannya terang. Kesalahan yang didapat dari lima alat penyandra. Yaitu hati yang memiliki lima perkara</p>

Lajênganipun tabel

Asiling Transliterasi Sêrat Èndrâlaksitå	Asiling Terjemahan Sêrat Èndrâlaksitå
<p>tanpå kalabêtan 1) sêrêng, 2),lali 3), bingung 4) pangling, 5) uwas. Dumadi sarèh, éling, lan waspådå sartå santosa. Prayogå dadi pusakaning turasira ing wuri.Têlas pangandikanipun Sang Hyang Giri Nata. Prabu Dwi Pakeswari wot sari anampéni kalpika. Sarêng Sang Hyang Giri Nata mukså, Prabu Dwi Pakeswara kondur. Ing samargi {-36-} margi tansah rêraosan kaliyan patih Samarasanta, awatipun tiyang anglektosakên patraping lampah wau punika.</p> <p style="text-align: center;">.....000.....</p> <p>Mangsuli bab lampah sukå, lilå, tuwin narimå punika botên mawi pilih prênah. Sanadyan dhatêng sintên kémawon inggih dipundhasari lampah tigang prakawis wau. Dados botên mawang agêng-alit , sugih miskin, kadang utawi tiyang sanés.</p> <p>Lah, samantên ancangipun pårå luluring jaman kinå.</p> <p style="text-align: center;">Katêrangan rêringkêsan</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Sukå pakantukipun lêgå. Ingkang tampi pakantukipun anggadahi. 2. Lilå pakantukipun ènthéng. Ingkang tampi 	<p>tanpa membekas. 1. Keras, 2. Lupa, 3. Bingung, 4. Lupa wajahnya, 5. Was-was. Perintahnya : sabar, mengingat, dan waspada serta santosa. Sebaiknya menjadi pusaknya turas⁵ saya dari belakang. Setelah apa yang dibicarakan Sang Hyang Giri Nata habis. Prabu Dwi Pakeswara dengansenang hati menerima cincin tersebut. Bersamaan dengan Sang Hyang Giri Nata hilang, kemudian {-36-} Prabu Dwi Pakeswara pulang. Di jalan seakan-akan bertemu dengan Patih Smarasanta. Sehingga orang meyakini perilaku tadi.</p> <p style="text-align: center;">.....000.....</p> <p>Mengulang tentang perilaku senang, ikhlas hingga menerima, itu tidak dengan membedakan. Meskipun datang siapa saja yang mendasari perilaku tiga perkara tadi, menjadi tidak melihat besar atau kecil, kaya atau miskin, saudara atau orang lain.</p> <p>Itu semua tadi hal-hal yang dilakukan para leluhur di jaman kina.</p> <p style="text-align: center;">Keterangan yang lebih ringkas</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Bahagia yang didapat lega. Yang menerima mendapatkan memiliki. 2. Ikhlas mendapatkan kemudahan, yang menerima

Lajênganipun tabel

Asiling Transliterasi Sêrat Èndrâlaksitâ	Asiling Terjemahan Sêrat Èndrâlaksitâ
<p>pakantukipun botên pakèwêd.</p> <p>3. Narimâ pakantukipun ludhang. Ingkang tampi pakantukipun gampil.</p> <p>Dados ingkang nglampahi sukâ,lilâ, narimâ pakantukipun lêgâ, énthéng, ludhang. Déné, ingkang nampani pakantukipun anggadhahi, botên pakèwêd, gampil.</p> <p>Manawi kalêbêtakên suraosipun ingkang nandukakên lampah sirna sasaggênipun. Déné, ingkang pinandukan wèwèh sasaggênipun dados kèdah ngudi mangsulakên têbusanipun. Anggadhahi botên pakèwêd, gampil wau.</p> <p>1. Anggadhahi têbusanipun damêl lêlabêtan pandamêl.</p> <p>2. Botên pakèwêd têbusanipun nya {-37-} kajêng.</p> <p>3. Gampil tebusanipun sumarah.</p> <p>Wondéné manawi sagêd pilih wèwèh tinimbang kaliyan oleh, awit wèwèh tegêsipun langkung. Oleh tegêsipun kirang. Sêsagêd sagêd ngangkah larasipun pawèwèh kaliyan pakolèh punika dumunung wontên kalarasaning êmpan papan samubarang sabên mapan inggih mêmpan.</p> <p>Sesulang ing nginggil punika cêkap kanggé rêringkêsaning piwulang. Kuntun ngulah kalantipaning budi anggênipun nampêni wosing suraos. Bantêring sêdyâ</p>	<p>mendapatkan tidak sungkan.</p> <p>4. Menerima mendapatkan ludhang, yang menerima mendapatkan kemudahan.</p> <p>Jadi yang melkukan, suka, ikhlas, menerima mendapatkan lega, mudah, ludhang. Dan yang menerima mendapatkan rasa memiliki, tidak sungkan, dan kemudahan.</p> <p>Apabila perasaanya dimasukan yang terkena perilaku yang hilang mengenai yang memberi menjadi harus mencari dan mengembalikan balasannya: memiliki, tidak sungkan, dan mudah tadi.</p> <p>1. Memiliki balasannya, membuat bekas perbuatan.</p> <p>2. Tidak sungkan balasannya, kemauan.</p> <p>3. Mudah balasannya, pasrah.</p> <p>Meskipun dapat memilih memberi daripada mendapatkan. Karena member memiliki maksud yang lebih. Mendapatkan maksudnya kurang. Sebisa mungkin mengarah keindahan memberi daripada menerima itu muncul dari kemampuan keadaan. Semuannya setiap memilih pasti bisa dilakukan.</p> <p>Perkara diatas itu cukup untuk menjadikan ringkasan piwulang. Kita hanya harus mengolah kepintaran untuk menerima maksudnya. Cepat atau lambat kita harus</p>

Lajênganipun *tabel*

<i>Asiling Transliterasi Sêrat Èndrålaksitå</i>	<i>Asiling Terjemahan Sêrat Èndrålaksitå</i>
<p>rinencangan tâpå bråtå labêt anggénipun amrih kamulyan.</p> <p>-Titi-</p>	<p><i>melakukannya, karena perilaku tersebut dapat membuat kemulyaan.</i></p> <p>---TAMAT---</p>

6. Cathêtan *Terjemahan*

Adhêdhasar asiling *Terjemahan teks SE* mênikå wontên têmbung-têmbung tartamtu ingkang dipun-*terjemah*-akên dhatêng basa Indonesia, amargi botên trêp kaliyan têngêsipun têmbung miturut *Baoesastra Djawa sâhå konteks* ukaranipun. Têmbung-têmbung ingkang botên trêp kaliyan *konteks* ukaranipun dipuncathêt sâhå kaandharakên wontên cathêtan *terjemahan* kanggé mangretosi têngêsipun têmbung mênikå. Cathêtan *terjemahan* ing panalitèn mênikå minangka tanggêl jawab saking asiling ndamêl *terjemahan teks SE*. Pirêmbagan cathêtan *terjemahan teks SE* kaandharakên ing ngandhap mênikå.

1. Têmbung Cinandra sangkålå botên dipun-*terjemah*-akên. Amargi, cinandra sangkala inggih mênikå taun ingkang dipunsêrat nginakakên sêngkalan. Miturut Poerwadarminta (1939: 558) têmbung sêngkalan mênikå têngêsipun ciri angka taun ingkang sinandi kanthi ngginakakên têtêmbungan. Mênggah têtêmbungan ingkang dipunginakakên inggih mênikå wisikan, tinåtå, murtining, sâhå budâyå.
2. Wisikan tinåtå murtining budâyå mênikå kalêbet sêngkalan Jawi. Sêngkalan mênikå arupi têtêmbungan ingkang ngêwrat ångkå taun. Wisikan tinata murtining budaya ingkang nêrangaken manawi taun mênikå ångkå 1855. Wisikan mênikå têngêsipun ångkå gangsal, tinata mênikå têngêsipun ångkå gangsal, murtining mênikå saking tembung murti ingkang têngêsipun ångkå wolu, sâhå budaya ingkang têngêsipun ångkå satunggal.

3. Têmbung sadinar mênikå saking têmbung dinar inggih mênikå tegesipun duwit êmas jaman rumiyin ajinipun f 10:2 (Poerwadarminta, 1939: 108).
4. Têmbung lah ingkang kapanggihakên ing *teks SE* mênikå botên dipun-*terjemah*-aken. Bab mênikå jalaran têmbung mênikå kalebêt têmbung ingkang nggambarakên sabawa kagêt (Purwodarminto, 1939: 255). Têmbung lah mênikå nedahakên ekspresi tumrap satunggaling kawontênan.
5. Têmbung turasipun mênikå saking têmbung lingga turas ingkang têngesipun dièlèkaké mêdun (Poerwadarminto, 1939: 649) . Wondéné têngesipun têmbung turasipun mênikå menawi dipun-*terjemah*-akên botên jumbuh kaliyan *konteks*-ipun. Satêmah wontên *teks ka-terjemah*-akên trah utawi kêturunan.

7. Piwulang *Moral* wontên ing Salêbêting *Sêrat Éndrålaksitå*

Moral mênikå prakawis ingkang gayut kaliyan kaprigêlan kanggé nemtokakên saé botênipun tindak-tanduk (Haricahyono, 1995: 221). *Moral* ugi sagêd dipuntêngêsi piranti kanggé ngukur lêrês botênipun, saé botênipun solah bawaning priyantun. Amargi *moral* inggih mênikå piwulang ingkang wontên gayutipun kaliyan tindak-tanduk ingkang ngétingalakên budi pakarti.

Moral botên namung gayut antawisipun manungså kaliyan manungså sanès, nanging ugi gayut kaliyan tumindakipun manungså dhumateng Gusti, manungså kaliyan priyantun sanès, sårå manungså kaliyan dhiri pribadinipun. Piwulang *moral* wontên ing *teks SE* mênikå kaandharakên wontên ing *tabel* nggandhap mênikå.

Tabel 25 : Piwulang moral wontên ing Sêrat Éndrâlaksitå

No.	Jinis Piwulang Moral	Wujud Piwulang Moral	Indikator		Kat. Data
			Data	Terjemahan	
1.	Manungså dhumatêng Gusti	a. Pitados takdir-ipun Gusti	Tiyang lomå punika kêkasihing Pangéran. Tiyang kumêd satruning Pangéran sampun katêtêpakên ing panimbangipun para Pandhita.	orang yang kuat menjalani sifat dermawan akan disayang Tuhan. Orang yang pelit menjadi musuh dari Tuhan semua itu sudah ditetapkan oleh para pandhita.	Kåcå 8-9 Larik 19-1
			Jisimipun sang Katim badhé kapindah punang jisim wêtah botên wontên kang bosok. Tiningalan namung kados tiyang saré.	Mayat sang Katim akan dipindah karena mayatnya utuh tidak busuk. Terlihat seperti orang tidur.	Kåcå 25-26 Larik 19-1
		b. Pasrah	Saking anggenipun lilå kanthi narimå samubarang sarwå miturut sêdyaning liyan. Sampun malih barang darbêkipun, botênå kalilakakên ing liyan. Bok inggih pêjah gêsangipun mêkså kalilakakên. Prabu Yudhistira satunggaling manungså ingkang kadunungan lasing bêbudèn, tékadipun namung pasrah ing suksma kawêkas.	Dari yang ikhlas sampai diterima, semuanya menurut niatnya. Ada juga barang yang dimiliki tidak diiklaskan oleh orang lain. Adalah niat mengikhlaskan hidup dan mati. Prabu Yudhistira adalah salah seorang yang memiliki sifat kebaikan. Tekadnya hanya pasrah kepada Tuhan.	Kåcå 29 Larik 10-15

Lajêngipun tabel

No.	Jinis Piwulang Moral	Wujud Piwulang Moral	Indikator		Kat. Data
			Data	Terjemahan	
2.	Manungså Kaliyan Priyantun Sanès	a. Ngormati Tamu	Kacariyos Katimtahyi sadinten-dinten tansah katamuwan kêsah datêng kêsah datêng. Sêsêngahipun botên kêndat. Nêdha sêkul ulam tuwin nyamikan sâkå langkung sêmuwa sâhå rêmå.	<i>Diceritakan Katimtahyi setiap hari selalu kedatangan tamu terus menerus. Begitu banyak suguhanannya dari nasi, ikan sampai makanan kecil. Para tamu menjadi bahagia.</i>	Kåcå 13 Larik 5-8
			Wekesan kapalipun ingkang dipuntrêsnani kalampahan kapragas. Lajêng kaolah warni-warni. Tumuntên lumados pisegahipun amêpêki, Katim Tahyi lêga manahipun. Déné sunggatanipun Katingal semuwa tuwin rêma.	<i>akhirnya kuda yang paling sukai dipotong kemudian diolah menjadi bermacam-macam makanan. Kemudian dijadikan suguhan macam-macam dengan begitu lega hati Katimtahyi. Suguhananya banyak sekali.</i>	Kåcå 14 Larik 1-5
		b. Malês Budi	samêngko unta kabèh iku balékna marang si Katim sarta émotan raja brana, kang adikang péni-péni .	<i>Nanti semua unta ini kembalikanlah kepada si Katim, serta bawakanlah harta benda yang baik dan bagus-bagus.</i>	Kåcå 18 Larik 11-13
			unta dalah momotanipun lajêng kaparingakên dhumatêng ingkang sami anggadahi unta piyambak-piyambak. Katim Tahyi botên purun mêndhèk pangaji sadinar kemawon. Sadâyå kaparingakên sanak kadangipun.	<i>unta dan barang bawaanya diberikan kepada yang memiliki unta sendiri. Katimtahyi tidak mau mengambil keuntungan sadinar saja. Semuanya diberikan saudara-saudaranya.</i>	Kåcå 18-19 Larik 17-1

Lajêngipun tabel					
No.	Jinis Piwulang Moral	Wujud Piwulang Moral	Indikator		Kat. Data
			Data	Terjemahan	
	Manungså Kaliyan Priyantun Sanès	c. Tulung-tinulung	manawi kaparêng ing galih suwawi kèndêl ing griyå kulå mêmucang ngrasaangunjuk-ngunjukkå toyå rumiyin. Pintên banggi yèn manggih atêdha sêkul ulam prayogi kadhahar. Gampil mangké manawi sampun tuwuk. Sakarsanipun paman andumugékakên lampah. Sokur karså sipêng ing pondhok kulå.	<i>apabila berkenan anda mampir di rumah saya makan sirih(nginang) dan minum-minum air dulu. Berapa banyak biaya apabila makan nasi ikan. “mudah nanti jika sudah puas. Terserah paman mau meneruskan perjalanan, sukur paman mau menginap di rumah saya.</i>	Kåcå 21 Larik 8-13
			ingkang dados nguduripun paman punapa. Kula kepingin sumêrep punapa kénging, bokmanawi kula sagêd ambiyantu ingkang dados ngudur wau.	<i>yang menjadi masalah paman apa. Boleh saya ingin mengetahuinya. Mungkin saya dapat membantu masalah tadi.</i>	Kåcå 22 Larik 7-9
3	Manungså Kaliyan Dhiri Pribadhinipun	a. Kêdah Andhap Ashor	Tur, sanadyan wontênå utawi sugiha pisan. Bilih pancèn botên gadhah ambêk wêlas asih, sarta dèrèng sumêrêp têpa sarira. Inggih dèrèng tamtu purun anglampahi wèwèh.	<i>Meskipun, ada seseorang yang sangat kaya. Apabila tidak mempunyai perasaan kasihan dan belum memahami ukuran kebutuhan diri sendiri. Seseorang tersebut belum tentu mau memberi</i>	Kåcå Babaripun éndrålaksit å Larik 15-18

Lajêngipun tabel

No.	Jinis Piwulang Moral	Wujud Piwulang Moral	Indikator		Kat. Data
			Data	Terjemahan	
	Manungså Kaliyan Dhiri Pribadhinipun	a. Mantêping Manah	Tur, sajatosipun tiyang wèwèh punika bathi mênggah ing batos.	<i>Tetapi, sebenarnya orang memberi itu untung dari dalam hati.</i>	Kåcå 7 Larik 2-3
			Dados manawi kagêgêt ingkang sayêktos ambêk lilå sartå narimå punika botên baèn-baèn. Saèstu mêngku kêkajêngan ingkang mandhês sangêt sårå gêgayuhan ingkang muput. Ing wusananipun Prabu Yudhistira manggih kamulyan ing donyå ing dêlahan.	<i>Jadi, apabila disimpulkansebenarnya, watak ikhlas dan menerima itu tidak mudah, sebenarnya menguasai kemulyaan yang banyak sekali dan cita-cita yang banyak. Pada akhirnya Prabu Yudhistira menemukan kemulyaan di dunia sampai di akhirat.</i>	Kåcå 31 Larik 1-6
			Lajêng winarah bilih lilanipun punika amêsthi mawi anarimå ing lair batin.	<i>kemudian dinasihati apabila menerima harus dilandasi dengan ikhlas lahir dan batin.</i>	Kåcå 31 Larik 16-17
			Dados sambékålå wau tamtu kasêmbadan awit malah dados pangisik santosaning tékad.	<i>Jadi, halangan tadi tentu bisa dipercaya, karena menjadi pengisi tekad yang kuat.</i>	Kåcå 32 Larik 14-16
			Prabu Drêsthawastyå anggêntosi jumênêng nata ing Imåråtå malih punika pakantukipun tiyang santoså bilih sawêg kaganjar sungkåwå. Manawi anarimå ing	<i>Prabu Dresthawastya menggantikan nama Nata di Imarata lagi. Itulah yang didapatkan oleh orang yang kuat. Apabila terkena ganjaran</i>	Kåcå 33 Larik 9-12

Lajêngipun tabel

No.	Jinis Piwulang Moral	Wujud Piwulang Moral	Indikator		Kat. Data
			Data	Terjemahan	
	Manungså Kaliyan Dhiri Pribadinipun	Manteping manah	wêkasan manggih sukå.	<i>kesedihan tetapi ia menerimanya, pada akhirnya akan mendapatkan kebahagiaan.</i>	
		b. Gadhah watak ikhlas	Lampah wèwèh dados musthikaning sêdaya, nanging santosanipun kêdah mawi lilå, utaminipun kanthi panarimå dados sukå, lilå, sartå narimå.	<i>Perilaku memberi menjadi niat yang baik, tetapi sebaiknya dilandasi dengan ikhlas. Utamanya dengan yang menerima menjadi: senang, ikhlas, dan</i>	Kåcå2 9 Larik 2-4
			Mangsuli bab lampah sukå, lilå, tuwin narimå punika botên mawi pilih prênah. Sanadyan dhatêng sintên kémawon inggih dipundhasari lampah tigang prakawis wau. Dados botên mawang agêng-alit, sugih miskin, kadang utawi tiyang sanès.	<i>Mengulang tentang perilaku senang, ikhlas hingga menerima, itu tidak dengan membedakan. Meskipun datang siapa saja yang mendasari perilaku tiga perkara tadi, menjadi tidak melihat besar atau kecil, kaya atau miskin, saudara atau orang lain.</i>	Kåcå3 6 Larik 3-6
		c. Ngamalakên tumindak saé	Aturira patih Smarasanta, “awit buyut padukå dumugi éyang.” Jêng ngandikå, “lampahipun	<i>Patih kemudian berbicara kepada sang prabu, “dari cucu Paduka</i>	Kåcå3 3-34 Larik

Lajêngipun tabel					
No.	Jinis Piwulang <i>Moral</i>	Wujud Piwulang <i>Moral</i>	<i>Indikator</i>		Kat. <i>Data</i>
			<i>Data</i>	<i>Terjemahan</i>	
	Manungså Kaliyan Dhiri Pribadhinipun	Ngamalakên tumindak saé	ingkang dipunantêpi {-34-} amung kawânå prakawis 1) trimå, 2) lilå, 3) têtên, 4) utami. Mênggah utami punika dumunung wontên ing sabar darånå.”	<i>Sampai nenek mengatakan {- 34-} perilaku empat perkara yang dimantapi yaitu : 1. Menerima, 2. Ikhlas, 3. Yakin, 4. Mulia. Karena mulia itu muncul dari sabar.”</i>	18-3
			Satêmahan Sang Hyang Giri Nata ingkang katingal angéjawantah asêsanti pangandikå manis mangdokara, “dhuh kulup, kulup wusnå yêktèn kayun ira 1) wus ånå rimå såkå ing kasangsayan, 2) wus lilå såkå ing kalong-longan, 3) wus têtên såkå ing patakonan, 4) wus darånå såkå ing karuntikan. Iku kabèh padhå kalêbu dadi lakuning wiråtåmå.”	<i>takdirnya Sang Hyang Giri Nata yang terlihat berkeliling, berkata dengan tentram, “dhuh, thole, thole akhirnya dengan terang-terangan 1. Jika ada rima dari kesedihan, 2. Jika ikhlas dari sedikit demi sedikit, 3. Jika sudah yakin dari apa yang dipertanyakan, 4. Jika sabar dari napsu. Semua itu termasuk menjadi perilaku prajurit yang utama.</i>	Kåcå3 5 Larik 6-12
		d. Lampah ingkang boten saé dipunlampahi (nêbihi kanisthan)	Pakolèhè luput ing pancåwisâyå. yaiku wisayaning ati limang prakårå tanpå kalabêtan 1) sêrêng, 2) lali, 3) bingung, 4) pangling, 5) uwas. Dumadi: sarèh, éling, lånå, waspådå, sartå santosaå.	<i>Kesalahan yang didapat dari lima alat penyandra. Yaitu hati yang memiliki lima perkara tanpa membekas. 1. Keras, 2. Lupa, 3. Bingung, 4. Lupa wajahya, 5. Was-was. Perintahnya: sabar, mengingat, lestari, waspada serta santosa.</i>	Kåcå 35 Larik 13-17

Adhêdhasar *tabel* piwulang *moral* ing nginggil sagêd dipunmangrêtosî bilih jinis piwulang *moral* ingkang wontên salêbêting *teks SE* mênikå wontên tigå. Piwulang *moral* kasêbut inggih mênikå (1) gayut antawisipun manungså dhumatêng Gusti, (2) gêgayutan antawisipun manungså kaliyan priyantun sanès, sårå (3) gêgayutan antawisipun manungså kaliyan dhiri pribadinipun.

B. Pangrêmbag

Adhêdhasar wosing panalitèn, pangrêmbag tumrap asiling panalitèn mênikå, inggih ngrêmbag isinipun *teks SE* mliginipun ngandharakên piwulang *moral*-ipun. Saking *data* ingkang sampun kapanggihakên, piwulang *moral* ingkang wontên salêbêting *teks SE* mênikå, jinis piwulang *moral*-ipun kapérang dados tigå. Jinis piwulang *moral*-ipun inggih gêgayutan antawisipun manungså dhumatêng Gusti, manungså kaliyan priyantun sanès, sårå manungså kaliyan dhiri pribadinipun. Wondéné andharan ngéngingi pangrêmbag piwulang *moral*-ipun kaandharakên ing ngandhap mênikå.

1. Manungså dhumatêng Gusti

Gayutipun priyantun gêsang dhumatêng Gusti ing alam donyå mênikå titikanipun saking kuwajibaning manungså dhumatêng Gusti. Kuwajibanipun inggih mênikå tansah émut (manungså kêdah émut bilih piyambakipun kariptå supados mituhu dhumatêng Gusti). Gayut kaliyan andharan kasêbut, dipunandharakên piwulang *moral* gayutipun manungså dhumatêng Gusti ingkang dipunpanggihakên wontên *teks SE*, inggih mênikå kaandharakên wontên ing ngandhap mênikå.

a. Pitados *takdir*-ipun Gusti

Piwulang *moral* ingkang sapisan inggih mênikå pitados *takdir*-ipun Gusti. Pitados *takdir*-ipun Gusti mênikå kalêbêt *moral* ingkang gayutipun manungså dhumatêng Gusti. Wujud piwulang pitados *Takdir*-ipun Gusti ing *teks SE* kawrat ing bab sukå wèwèh, pêthikanipun ing ngandhap mênikå.

Kacariyos kuburipun Katimtahyi kabênan astana kandhih ing toyå. **Jisimipun Sang Katim badhé kapindah punang jisim wétan botên wontên kang bosok. {-26-}Tiningalan namung kados tiyang saré. Tumrap tiyang Alit sawup tiyang pêjah jisimipun botên sirnå winastan.** Tiwas tumrap ing tiyang Ngarap botên nãmå tiwas. Awit purwanipun saé punika dumados sasênengipun botên kenging winancénan icalå katingalå sakajêngipun sami botên cacad. Bilih tumrapping tanah Jåwå. Tiyang pêjah sirna punika tåndhå busuk, nanging manawi taksih katingal tåndhå Éblis. **Wêtah punika nêlakakên tiyang lomå saé.** Tiyang kumêd angsal nãmå awon tuwin busuk. Jisimipun katingal risak utawi botên katingal sami risakipun. (Kåcå 25-26, larik 19-1).

Tiyang lomå punika kêkasihing Pangéran. Tiyang kumêd satruning Pangéran sampun katêtêpakên ing panimbangipun pårå {-9-}Pandhitå. Tiyang kumêd pinanci doså agêng. (Kåcå 25-26, larik 19-1).

Terjemahan-ipun

*Diceritakan, makamnya Katimtahyi digenangi air, kemudian jasadnya akan dipindah karena jasadnya masih utuh dan tidak busuk. {-26-} terlihat hanya seperti orang tidur. Menurut Ahli tasawup, kejadian orang meninggal jasadnya tidak rusak,. Menurut orang Arab kejadiannya tidak ada namanya. Akan tetapi menjadi awalan yang baik tidak dapat diceritakan,hal ini terlihat dari tidak ada yang cacat. Akan tetapi, di tanah Jawi orang yang meninggal lenyap itu pertanda busuk, tetapi apabila terlihat masih pertanda iblis, **utuh itu memperlihatkan orang yang baik dan dermawan**, orang pelit mendapat julukan jelek sampai busuk, jasadnya terlihat rusak atau sudah tidak terlihat sama sekali.*

orang yang kuat menjalani sifat dermawan akan disayang Tuhan. Sedangkan orang yang pelit menjadi musuh dari Tuhan semua itu sudah ditetapkan oleh para pandhita. {-9-}Orang pelit mendapat dosa besar.

Pêthikan cariyos ing nginggil nyariosakên kawontenaning badanipun Katimtahyi ingkang sampun pêjah. Ananging, jisimipun taksih wêtah botên cacad botên busuk sâhâ botên sirnâ. Kadadosan mênikâ amargi Katimtahyi mênikâ tiyang ingkang lomâ sangêt. Tiyang ingkang sampun gadhah sipat *dermawan*, angsal ganjaran arupi dipuntrêsnani marang Gusti. Sêwalikipun tiyang ingkang *pelit* dados musuhipun Gusti. Amargi sipat *pelit* mênikâ sipat ingkang botên saé sâhâ botên dipunanjurakên wontên masyarakat.

Saking pêthikan cariyos ing nginggil sagêd dipunpendhêt piwulang bilih tiyang ingkang lomâ kados sipatipun Katimtahyi. Katimtahyi mênikâ sampun nglampahi sipat ingkang saé inggih mênikâ rêmên wèwèh. Manungsâ gêsang ing donyâ mênikâ kêdah lomâ kaliyan sintên kêmawon. Tiyang lomâ inggih mênikâ tiyang ingkang nyaosakên pitulungan kaliyan tiyang sanès tanpâ manggihakên piwalês.

Wontên *Al-Quran* ugi dipunandharakên wontên *surat Al-Isra' ayat 26-27*.

Gayutanipun bab lomâ dipunandharakên ing ngandhap mênikâ.

Terjemahan-ipun

26. dan berikanlah kepada keluarga-keluarga yang dekat akan haknya, kepada orang miskin dan orang yang dalam perjalanan dan janganlah kamu menghambur-hamburkan (hartamu) secara boros.

27. sesungguhnya pemboros-pemboros itu adalah saudara-saudara syaitan dan syaitan itu adalah sangat ingkar kepada Tuhannya.

(http://abdulmuttaqin.blogspot.co.id/2012/02/ayat-al-quran-tentang-perilaku-dermawan_08.html).

Saking *terjemahan ayat* ing nginggil, kaandharakên bilih tiyang ingkang *beriman* mênikå gadhah kuwajiban kaliyan sêdhèrèkipun, inggih mênikå ingkang wujudipun *materi*. Awit saking mênikå, manawi saking kulåwargå sampun kêcukupan salajêngipun kaliyan fakir miskin. Gêsang ing alam donyå mênikå botên angsal *boros*, tiyang ingkang *boros* mênikå sami kaliyan sipatipun sêtan.

Manungså mênikå kêdah gadhah sipat ingkang saé kayadéné sênêng wèwèh kaliyan tiyang ingkang mbêtahakên. Nyingkiri sipat awon kayadéné pêlit, supados wontên akhirat dipuntresnani marang Gusti. Gusti Allah sampun nêmtokakên *takdir*-ipun manungså piyambak-piyambak. Wontên manungså ingkang dipun-*takdir*-akên nglampahi sungkåwå rumiyin salajêngipun dipunparingi bingah, wontên manungså ingkang dipun-*takdir*-akên nglampahi bingah rumiyin salajêngipun nglampahi sungkåwå.

Saking pêthikan cariyos ing nginggil, ugi sagêd dipunpendhêt piwulang bilih manungså gêsang ing donyå mênikå kêdah pitados *takdir*-ipun Gusti. Manungså botên sagêd mangrêtos menåpå ingkang badhê kadadosan sasampunipun manungså mênikå pêjah. Kadadosan ing donyå mênikå sagêd ngambarakên kadospundi tiyang kasêbut samangké wontên *akhirat*. Awit saking mênikå, manungså kêdah cêlak dhumatêng Gusti.

Wontên *Al-Quran surat Ali 'Imran ayat 26. Terjemahan*-ipun kados ing ngandhap mênikå.

Katakanlah: “wahai Tuhan yang mempunyai kerajaan, Engkau berikan kerajaan kepada orang yang Engkau kehendaki dan Engkau cabut kerajaan dari orang yang Engkau kehendaki. Engkau muliakan orang

yang Engkau kehendaki dan Engkau hinakan orang yang Engkau kehendaki. Di tangan Engkaulah segala kebajikan. Sesungguhnya Engkau Maha Kuasa atas segala sesuatu. (<https://muslim.or.id/27649-ketetapan-allah-adalah-yang-terbaik.html>).

Saking *terjemahan* ayat ing nginggil, kaandharakên bilih Gusti Allah mênika kagungan kuwaos kanggé nêmtokakên *takdir*-ipun manungså. Gusti Allah botên badhé milih-milih sintên ingkang badhé dipunparingi bingah utawi sungkawå. Kanthi pitados kaliyan *takdir*-ipun Gusti. Manungså sagêd nyumingkiri sipat *takabur*. Manungså badhé ngrumaosi bilih *keberhasilan, kesuksesan, sâhå kebahagiaan* ingkang dipuntampi mênika saking *takdir*-ipun Allah Swt. Awit saking mênika, manungså kêdah tumindak kanthi sumèlèh sâhå nglampahi pagêsan kanthi sabar.

b. Pasrah

Wujud piwulang manungså pasrah, ing *teks SE* kawrat ing kâcå 29, larik 10-15 pêthikanipun kados ing ngandhap mênika.

Saking anggenipun lilå kanthi narimå samubarang sarwå miturut sêdyaning liyan. Sampun malih barang darbêkipun, botênå kalilakakên ing liyan. Bok inggih pêjah gêsangipun mêkså kalilakakên **Prabu Yudhistira satunggaling manungså ingkang kadunungan lasing bêbudèn, tékadipun namung pasrah ing suksma kawêkas.**

Terjemahan-ipun

Dari yang diikhlasakan sampai diterima, semuanya menurut niatnya. Ada juga barang yang dimiliki tidak diikhlasakan oleh orang lain. Adalah niat mengikhlasakan hidup dan mati. Prabu Yudhistira adalah salah seorang yang memiliki sifat kebaikan. Tekadnya hanya pasrah kepada Tuhan.

Pêthikan cariyos ing nginggil nyariosakên bilih Prabu Yudhistira mênika gadhah sipat saé. Prabu Yudhistira mênika sampun nglilakakên bab gêsangipun.

Saking sugêngipun ngantos sédanipun ing sun sampun lilå. Prabu Yudhistira sampun pasrah dhumatêng Gusti.

Saking cariyos ing inggil ugi sagêd dipunpêndhêt piwulangipun bab pasrah inggih mênikå wontên pagêsan kédah pasrahakên sêdayanipun dhumatêng Gusti sasampunipun nindakakên kalakuan kanthi saé. Piwulang bab pasrah mênikå ugi dipunandharakên wontên *Al-Quran surat Ali 'Imran ayat 159*.

Terjemahan-ipun

Apabila kamu telah membulatkan tekad, maka bertawakallah kepada Allah. Sesungguhnya Allah menyukai orang-orang yang bertawakal kepada-Nya. (<https://www.jurnalislami.com/surat-ali-imran-ayat-159/>).

Saking andharan *ayat* ing inggil sagêd dipunmangrêtosi bilih priyantun ingkang *tawakal* kanthi saé tamtu wiluêng sâhå têbih saking cilakå. *Tawakal* ingkang lèrês mênikå sasampunipun *ikhtiyar*. *Ikhtiyar* mênikå wontên tigå, inggih mênikå ngatosakên piwulang, mantêp ing manah, sâhå tansah nindakakên tumindak saé. Saumpami tigang prakawis mênikå sampun sagêd katindakakên, manah mênikå badhé lêmpêng sâhå mantêp botên nindakakên prakawis ingkang awon. Sampun ngantos tawakal kanthi lêpat ingging mênikå pasrah tanpa *ikhtiyar*.

Pérangan saking *tawakal* mênikå sampun kagarisakên, manungså botên kénging nyacat *dalil* saking Gusti. Supados *tawakal*-ipun lèrês, manungså kédahipun *instropeksi* dhiri pribadinipun, salah satunggaling inggih mênikå kanthi cârå munajat dhumatêng Gusti.

2. Manungså kaliyan priyantun sanès

Gayutipun manungså kaliyan sesami sagêd awujud tulung-tinulung kaliyan sesami, ngurmati tamu, émut kaliyan kabecikanipun sesami lan sapanunggalanipun. Gêsang ing alam donyå mênikå botên kenging sawênang-wênang kaliyan priyantun sanès amargi manungså mênikå mbêthakên tiyang sanès, botên sagêd gêsang piyambak. Gayut kaliyan andharan wontên ing inggil mênikå badhé dipunandharakên piwulang *moral* wontên ing *teks SE* ingkang gayut antawisipun manungså kaliyan priyantun sanès. Wondéné andharanipun kados ing ngandhap mênikå.

a. Ngurmati tamu

Piwulang *moral* salajêngipun inggih mênikå supados tansah ngurmati tamu, mênikå kalêbet *moral* ingkang gayutipun manungså kaliyan priyantun sanès. Priyantun gêsang mênikå botên sagêd tanpå priyantun sanès amargi, manungså mênikå kalêbet makhluk sosial. Pramila, manawi wontên tiyang sintên kêmawon ingkang silaturahmi mênapa déné mærtamu wontên griyå kêdah dipunhormati.

Anggènipun ngurmati tamu mênikå ugi kêdah ngginakakên tumindak ingkang saé. Tumindak ingkang saé mênikå dadosakên priyantun kakalih untung. Manawi ingkang dipuntindakakên mênikå sasrawungan ingkang awon, dadosakên botên têntrem. Gayut kaliyan andharan ing nginggil, wontên salêbêting *teks SE* mênikå ngêwrat prakawis piwulang *moral* bab ngurmati tamu ing kâcå 13. Pêthikanipun ing ngandhap mênikå.

Kacariyos Katimtahyi sadinten-dinten tansah **katamuwan kêsah datêng kêsah datêng. Sêsêngahipun botên kêndat. Nêdha sêkul ulam tuwin**

nyamikan sâkâ langkung sêmuwa sâhâ rêma. Andadosakên suka réménipun para tamu. (Kâcâ 13, larik 5-8).

Kacariyos Katimtahyi wontên ing griyâ wingking kaliyan ba{-14-}tihipun kawêkêning manah. **Wêkasan kapalipun ingkang dipuntrêsnani kalampahan kapragas. Lajêng kaolah warni-warni. Tumuntên lumados pisegahipun amêpêki, Katimtahyi lêgâ manahipun. Déné sunggatanipun Katingal sêmuwa tuwin rêma.** (Kâcâ 14, larik 1-5).

Terjemahan-ipun

Diceritakan Katimtahyi setiap hari selalu kedatangan tamu terus menerus. Begitu banyak suguhan dari nasi, ikan sampai makanan kecil. Para tamu menjadi bahagia.

Diceritakan Katimtahyi berada dirumah belakang bersama dengan {-14-} keluarganya dengan hati yang resah, akhirnya kuda yang paling sukai dipotong kemudian diolah menjadi bermacam-macam makanan. Kemudian dijadikan suguhan macam-macam dengan begitu lega hati Katimtahyi. Suguhan banyak sekali.

Pêthikan cariyos ing nginggil nyariyosakên Katimtahyi mênikâ sadintên-dintên tansah wontên tamu ingkang dhatêng wontên griyanipun. Tamunipun ngantos botên kêndhat. Katimtahyi mênikâ sabên dintên nyiapakên sêsêgahan sêkul dumugi nyamikan ingkang kathah ngantos tamunipun raos sênêng. Sasampunipun tamu kondur, ing wayah asar Katimtahyi kêdatangan tamu mantri tiga utusan saking ngêrum. Bêbarêngan jawah ingkang agêng. Katimtahyi éwuh anggênipun badhé nyunggâtâ amargi lêlawuhan sampun têlas badhé pados jawahipun agêng sangêt. Wêkasan jaran ingkang dipuntrêsnani Katimtahyi kapragas lajêng dipunolah dados lêlawuhan ingkang warni-warni kanggé nyunggâtâ mantri tigâ.

Pêthikan kasêbut ngêwrat piwulang bilih manungsâ mênikâ kêdah ngormati tamu. Wontên tradhisi masarakat Jawi, ingkang kagungan dalêm nalikâ nampi tamu

kêdah kanthi bingahing manah. Tamu dipuntampi kaliyan têtêmbungan ingkang sopan. Manungså kêdah njagi hubungan pasêduluran dhatêng tiyang sanés supados sagêd ngrakêtakên *tali persaudaraan*. Salah satunggaling cârå kanggé mujudakên bab mênikå inggih kanthi nampi tamu, *silaturahmi*, sårå tindak tanduk ingkang saé. Piwulang babagan ngurmati tamu ugi dipunandharakên wontên agåmå Islam kawrat ing *Al-Quran surat Adz-Dzariyat ayat 26-27*, kaandharakên ing ngandhap mênikå.

Terjemahan-ipun

Dan Ibrahim datang pada keluarganya dengan membawa daging anak sapi gemuk kemudia ia mendekatkan makanan tersebut pada mereka (tamu-tamu Ibrahim) sambul berkata: “tidakkah kalian makan?”
[*\(https://muslim.or.id/1546-adab-bertamu-dan-memuliakan-tamu.html\)*](https://muslim.or.id/1546-adab-bertamu-dan-memuliakan-tamu.html)

Saking *ayat* kasêbut ngandaharakên bilih tiyang gêsang mênikå kêdah muliakakên tamunipun. Caranipun nyunggåtå tamu kanthi saé, kêdah kanthi *ikhlas* ancasipun supados tamu ingkang dipunsunggåtå sagêd bingah. Sanèsipun ingkang kêdah dipunwigatosakên nalikå nampi tamu inggih mênikå tindak tandukipun. Kados ing bêbasan Jawi dipunandharakên bilih ajining awak sårå tumindak. Maknanipun, inggih mênikå manungså kêdah tumindak ingkang saé amargi ajining dhiri manungså sagêd katingal saking tumindakipun. Manawi tamu katampi kanthi saé, tamu mênikå badhé bingah manahipun.

b. Malês budi

Wujud piwulang tansah malês budi ing *teks SE*. Pêthikanipun kados ing ngandhap mênikå.

Dutå pamit jinurung anggèrèk unta sartå katuran pintên-pintên pasangoning lampah déning pun Katim. Unta sampun binékta déning waråká dumugi ing Ngêsam, lajêng katur ing Sang Prabu. Sang nata ngungun anjêngtung sarwi ngandika: si Katim tuhu yèn bangêt balåbå, iku mung ingsun cobå baé, luwih gawok panggalih ingsun. Déné, dudu ratu si Katim bisa ngupâyå barang ingkang longkå-longkå ingsun rumåså kapotangan marang si Katim. ing jaman iki ora ana kang kåyå si Katim. **samêngko unta kabèh iku balékna marang si Katim sarta émotan raja brana, kang adikang péni-péni.** (Kåcå 18, larik 11-13).

Unta satus sampun dumugi ing Ngarab sarta isi raja brana, lajêng kapasrahakên dhatêng pun Katimtahyi ingkang pinaringan sangêt andhêku, lajêng ngundhangi sanak kadangipun ingkang sami anggadhahi unta sadåyå sampun dhatêng **unta dalah momotanipun lajêng kaparingakên dhumatêng ingkang sami anggadhahi unta piyambak-piyambak. Katim Tahyi botên purun mêndhèk pangaji sadinar kemawon.** Sadåyå kaparingakên sanak {-19-} kadangipun. (Kåcå 18-19, larik 17-1).

Terjemahan-ipun,

Utusan pamit dengan membawa unta dan diberikan banyak bekal perjalanan oleh Katim. unta sudah dibawa oleh utusan menuju Ngesam. Kemudian bertemu Sang Prabu. Sang Nata heran dan berkata, “ Si Katim itu dermawan sekali, itu hanya saya uji saja, heran sekali pikiran saya.” Apabila bukan ratu si Katim bisa mengupayakan barang yang langka, saya merasa berhutang dengan si Katim. Jaman sekarang tidak ada orang seperti si Katim. Jaman sekarang tidak ada orang seperti si Katim. Nanti semua unta ini kembalikanlah kepada si Katim, serta bawakanlah harta benda yang baik dan bagus-bagus.

*Seratus unta sudah tiba di tanah Arab dan berisi harta benda, kemudian diberikan kepada Katimtahyi. Katimtahyi bingung kemudian **memanggil saudara-saudaranya yang memiliki unta. Semuanya sudah datang, unta dan barang bawaanya diberikan kepada yang memiliki unta sendiri. Katimtahyi tidak mau mengambil keuntungan sadinar saja. Semuanya diberikan saudara-saudaranya.***

Pêthikan cariyos ing nginggil nyariosakên sang prabu mênikå nguji

Katimtahyi supados madosakên barang ingkang långkå. Ananging, Katimtahyi

mênika sagêd ngupayakakên mênapa ingkang dipunrêmênakên dhatêng Sang Prabu ing Ngêsam. Sang Prabu mênika ngraos kapotangan sangêt kaliyan si Katimtahyi lajêng kanggé malês budinipun Katimtahyi, Sang Prabu ing Ngêsam mênika ngutus utusan supados ngundurakên unta ingkang dipunbêta sâhâ dipunémotakên raja brana ingkang péni-péni.

Pêthikan kasêbut ngêwrat piwulang bilih manungsâ kêdah malês budi utawi kasaénan tiyang sanès. Malês budi, inggih mênika nindakakên kasaénan minangkâ tandhâ panuwun saking kasaénan ingkang sampun dipuntampi saking tiyang sanés. Pêthikan cariyos ing nginggil nêdahakên bilih Sang Prabu ing Ngêsam mênika malês budinipun Katimtahyi ingkang sampun ngupayakakên barang ingkang langkâ.

Pêthikan cariyos ing nginggil ugi nyariyosakên nalikâ Sang Prabu ing Ngêsam maringakên unta satus momotan raja brana ingkang dipuncaosakên Katimtahyi. Salajêngipun, Katimtahyi mênika ngundang sanak kadangipun ingkang gadhah unta kasêbut. Unta sâhâ momotanipun kaparingakên dhumatêng ingkang sami gadhah. Katimtahyi mênika malês budinipun sanak kadangipun ingkang sampun purun nyambuti unta. Kajumbuhakên kaliyan piwulang agâma Islam, Nabi Muhammad Saw. *bersabda*, wontên *HR. Abu Daud* dan dishahihkan oleh Albani di dalam kitab *silsilah Al Ahadist Ash Shahihah*, 1/702. Wondéné *terjemahan*-ipun kados ing ngandhap mênika.

“Tidak bersyukur kepada Allah seorang yang tidak berterima kasih kepada manusia.”(<http://edukasiislam.blogspot.co.id/2011/12/kewajiban-membalas-kebaikan-orang-orang.html>).

Tiyang ingkang sampun dipunbiyantu, sasagêd-sagêdipun badhé malês kasaénaning tiyang ingkang mbiyantu mênikå. Wontên ing masarakat Jawi, wontên satunggaling wêwalêr utawi awisan ingkang ngêwrat piwulang bab malês kasaénaning liyan, inggih mênikå åjà lali marang kasaénaning liyan. Maknanipun, inggih mênikå manungså sampun ngantos kêsupèn kaliyan kasaénan saking tiyang sanès. Manungså dipunanjurakên malês kasaénan kasêbut.

c. Tulung-tinulung

Wujud piwulang tansah tulung-tinulung *teks SE*. Pêthikanipun kados ing ngandhap mênikå.

Katimtahyi wicantên, “Manawi kaparêng ing galih suwawi kèndêl ing griyå kulå mêmucang ngrasa angunjuk-ngunjukkå toyå rumiyin. Pintên banggi yèn manggih atêdha sêkul ulam prayogi kadhahar. Gampil mangké manawi sampun tuwuk. Sakarsanipun paman andumugékakên lampah. Sokur karså sipêng ing pondhok kulå.” (Kåcå 21, larik 8-13).

Katim wicantên, “ingkang dados nguduripun paman punapa. Kula kepingin sumêrep punapa kénging?, **bokmanawi kula sagêd ambiyantu ingkang dados ngudur wau. Pintên banggi kula sagêd minangkani udhangipun bilih paman sampun pracåyå dhumatêng kulå, mugi sampun sumêlang galih.**” (Kåcå 22, larik 7-9).

Terjemahan-ipun

Katimtahyi berbicara lagi, “apabila berkenan anda mampir di rumah saya makan sirih(nginang) dan minum-minum air dulu. Berapa banyak biaya apabila makan nasi ikan. “mudah nanti jika sudah puas. Terserah paman mau meneruskan perjalanan, sukur paman mau menginap di rumah saya.

Katim bicara “yang menjadi masalah paman apa. Boleh saya ingin mengetahuinya. Mungkin saya dapat membantu masalah tadi. Berapa banyak saya bisa membantu masalah tadi. Apabila paman sudah percaya kepada saya, semoga tidak menjadi khawatir.

Pêthikan cariyos ing nginggil ngandharakên nalikå Katimtahyi mêdal lajêng sumêrêp tiyang ingkang ngéyup wontên sangandhapipun wit-witan amargi kabêntèran. Salajêngipun, Katimtahyi nawani supados kèndel wontên griyanipun Katimtahyi, supados tiyang mênikå botên kabêntèran sâhå sagêd ngunjuk-unjuk rumiyin.

Pêthikan kasêbut ngêwrat piwulang bilih manungså kêdah tulung-tinulung dhatêng tiyang sanès. Katingal saking Katimtahyi ingkang mbiyantu Baduwi supados kèndêl wontên griyanipun Katimtahyi supados sagêd ngunjuk-unjuk sâhå botên kabêntèran. Katimtahyi wicantên kaliyan Baduwi. Katimtahyi mênikå badhé biyantu mênapa ingkang dados masalahipun Baduwi. Katimtahyi nyuwun supados Baduwi mênikå botên kuwatos.

Pêthikan mênikå ngêwat nalikå wontên tiyang ingkang angsal kêsusahan kêdah dipunbantu. Botên pilih-pilih ingkang badhé dipunbantu, pundi sadhèrèk pundi tiyang ingkang nêmbé têpang.

Tulung-tinulung mênikå kalêbet salah satunggaling upaya ndamêl rêrukunan ing masarakat. Manawi masarakat sami rukun, pagêsanganipun tamtu badhé ayêm, têntrem. Tulung-tinulung mênikå katindakakên tanpa ningali umur, *status sosial*, mênapa déné pangkating tiyang ingkang mbêtahakên. Tulung-tinulung mênikå ugi kêdah dipunlandasi raos *ikhlas*. Sikap mênikå prêlu dipunlêstantunakên amargi manungså mênikå kalêbêt *makhluk sosial* inggih mênikå *makhluk* ingkang mbêtahakên tiyang sanés ing pagêsanganipun botên sagêd gêsang piyambak.

Tulung-tinulung ugi dipunwulangakên ing *ajaran* agâma Islam. Allah Swt ndhawuhi manungså supados nindakakên tulung tinulung, kawrat wontên Al-*Quran* surat Al Maidah ayat 2. Wondéné *terjemahan*-ipun kados ing ngandhap mênika.

“Dan tolong-menolonglah kamu dalam (mengerjakan) kebajikan dan takwa, dan jangan tolong-menolong dalam perbuatan dosa dan pelanggaran. Dan takwalah kamu kepada Allah. Sesungguhnya Allah amat berat siksa-Nya.” (<https://almanhaj.or.id/2800-perintah-untuk-saling-menolong-dalam-mewujudkan-kebaikan-dan-ketakwaan.html>).

Tulung-tinulung kêdah katindakakên ing bab kasaénan ingkang botên nêrak anggêr-anggêr. Manawi manungså tulung-tinulung ing bab ingkang botên saé, badhé dipunwalês kaliyan bêbênduning Allah. Awit saking mênika, manungså kêdah nindakakên tulung-tinulung dhatêng sok-sintêna ingkang mbêtahakên supados sagêd ndamêl rêrukunaning masarakat.

3. Manungså kaliyan dhiri pribadinipun

Kajawi manungså mênika kêdah saé dhumatêng Gusti sâhå dhatêng sanèsipun, manungså ugi kêdah saé dhatêng dhiri pribadinipun. Gayut antawisipun manungså kaliyan dhiri pribadinipun gadhah ancas kanggé ndamêl kapribadèn ingkang saé, mila tumindakipun botên ngrugèkakên piyambakipun mênåpå déné priyantun sanès. *Nilai moral* mênika gayut sipat sâhå tumindak. Darusuprpta, dkk (1990: 121) ngandharakên bilih sabên priyantun ingkang tumindak saé mênika ngundhuh bingah.

Gayutipun manungså kaliyan dhirinipun piyambak ngengingi solah bâwå, pracaya dhiri, botên kenging murka, sâhå sanèsipun. Piwulang *moral* ngengingi solah

båwå kaliyan dhirinipun piyambak mênikå supados manungså mênikå langkung saé anggenipun gêsang. Gayut kaliyan andharan wontên ing inggil mênikå badhé dipunandharakên piwulang *moral* wontên *teks SE* ingkang gayut antawisipun manungså kaliyan dhiri pribadinipun. Wondéné andharanipun inggih mênikå.

a. Kêdah Andhap Asor

Wujud piwulang manungså kêdah andhap asor, ing *teks SE* kawrat ing kâcå babaripun Éndrålaksitå, pêthikanipun kados ing ngandhap mênikå.

Tur, sanadyan wontênå utawi sugiha pisan. Bilih pancèn botên gadhah ambêk wêlas asih, sarta dèrèng sumêrêp têpa sarira. Inggih dèrèng tamtu purun anglampahi wèwèh. Mila wèwèh waé winastan lampah ingkang linangkung jalaran awrat kalampahanipun. (Kâcå Babaripun éndrålaksitå, larik 15-18).

Terjemahan-ipun

Meskipun ada seseorang yang sangat kaya. Apabila tidak mempunyai perasaan kasihan dan belum memahami ukuran kebutuhan diri sendiri. Seseorang tersebut belum tentu mau memberi sehingga memberi merupakan perilaku yang baik karena sulit dilakukan.

Pêthikan cariyos ing nginggil ngandharakên bilih lampah wèwèh mênikå lampah ingkang saé, amargi awrat kalampahanipun. Tiyang ingkang sugih mênikå bilih botên gadhah sipat lilå, legåwå botên purun nglampahi wèwèh. Amargi tiyang kasêbat owel kaliah rananipun. Tiyang kasêbut ugi botên gadhah raos wêlas asih dhumatêng tiyang sanés.

Pramila, tiyang gêsang wontên donyå mênikå kêdah gadhah sipat andhap asor, botên sombong, botên puas kaliah kasugianipun piyambak. Kêdah mbiyantu tiyang

sanés kanthi lilå lêgawå, botên pamrih. Awit saking mênikå andhap asor saé dipunlampahi supados sagêd ngayuh kamulyan wontên pagêsan. Kajumbuhakên kaliyan piwulang agamå Islam, Allah Swt *berfirman* wontên *Al-Qur'an surat Ali 'Imran ayat 134*. Wondéné *terjemahan*-ipun kados ing ngandhap mênikå.

Yaitu orang yang menafkahkan (hartanya), baik di waktu lapang maupun sempit, dan orang yang menahankan amarahnya dan memaafkan (kesalahan) orang. Allah menyukai orang-orang yang berbuat kebajikan. (<https://rumaysho.com/205-meraih-surga-melalui-amalan-takwa.html>).

Andhap asor mênikå awrat dipunlampahi, manawi nglampahi watak andhap asor kêdah dipunlampahi kanthi raos bingahing manah sâhå tansah unjuk *syukur* dhumatêng Gusti. Tiyang andhap asor mênikå inggih tiyang ingkang sagêd njagi *kesabaran*-ipun, sâhå tiyang ingkang rêmên nindakakên watak ingkang saé.

b. Mantêping Manah

Piwulang *moral* salajêngipun ingkang gayutipun kaliyan dhiri pribadinipun inggih mênikå supados manungså kêdah mantêping manah. Wujud piwulang manungså kêdah mantêping manah, ing *teks SE* pêthikanipun kados ing ngandhap mênikå.

Tur sajatosipun tiyang wèwèh punika bathi mênggah ing batos, dipunyêktosi ing liyan dados tiyang pilihan bêbudènipun. (Kåcå 7, larik 2-3).

Dados manawi kagêgêt ingkang sayêktos ambêk lilå sartå narimå punika botên baèn-baèn. **Saèstu mêngku kêkajêngan ingkang mandhês sangêt sâhå gêgayuhan ingkang muput.** Ing wusananipun Prabu Yudhistira manggih kamulyan ing donyå ing dêlahan. (Kåcå 31, larik 1-6).

Lajêng winarah bilih lilanipun punika amêsthi mawi anarimå ing lair batin. (Kåcå 31, larik 16-17).

Dados sambékålå wau tamtu kasêmbadan awit malah dados pangisik santosaning tékad. (Kåcå 32, larik 14-16).

Prabu Drêsthawastyå anggêntosi jumênêng nata ing Imarâtå malih punikå pakantukipun tiyang santoså bilih sawêg kaganjar sungkåwå. Manawi anarimå ing wêkasan manggih sukå. (Kåcå 33, larik 9-12).

Terjemahan-ipun

Tetapi, sebenarnya orang memberi itu untung dari dalam hati, dan orang yang memiliki watak seperti itu adalah orang-orang pilihan.

Jadi, apabila disimpulkan sebenarnya, watak ikhlas dan menerima itu tidak mudah, sebenarnya menguasai kemulyaan yang banyak sekali dan cita-cita yang banyak. Pada akhirnya Prabu Yudhistira menemukan kemulyaan di dunia sampai di akhirat.

kemudian dinasihati apabila menerima harus dilandasi dengan ikhlas lahir dan batin.

Jadi, halangan tadi tentu bisa dipercaya, karena menjadi pengisi tekad yang kuat.

Prabu Dresthawastya menggantikan nama nata di Imarata lagi. Itulah yang didapatkan oleh orang yang kuat. Apabila terkena ganjaran kesedihan tetapi ia menerimanya, pada akhirnya akan mendapatkan kebahagiaan.

Pêthikan cariyos ing nginggil nyariosakên mênggah tiyang ingkang wèwèh mênikå bathi. Ananging, bathinipun botên awujud *barang* utawi raja brana, bathinipun inggih mênikå têntrem, sâhå ayêm. Amargi, kadadosanipun makatên tiyang ingkang nglampahi wèwèh mênikå botên sêbarang tiyang sagêd nglampahi, tiyang-tiyangipun ingkan sampun *pilihan*-ing Gusti. Manawi narimå kêdah dipunlandasi raos lilå. Lilanipun kêdah lair ngantos batosipun piyambak.

Pêthikan ing nginggil nyariosakên kisahipun Empu Danardånå. Empu Danardånå mênikå dèrèng mantêp anggènipun nglampahi sipat lilå. Dados sipat kasêbut jalari alangan. Cariyos sanèsipun inggih mênikå bilih Prabu Drêsthawastyå mênikå ngêntosi jumênêngipun nata saking Imåråtå. Salanjêngipun, angsal kasêngsaran, ananging, Prabu Drêsthawastyå mênikå narimå kanthi lilå. Pungkasan Prabu Drêsthawastyå mênikå angsal kabagyan.

Pêthikan cariyos Prabu Yudhistira ing nginggil sagêd dipunpêndhêt dudutanipun inggih mênikå sipat *ikhlas* sâhå narimå mênikå botên sipat ingkang gampil dipunlampahi amargi sipat kasêbut awrat sangêt. Kêdah tiyang ingkang sampun yakin sâhå sampun mantêp nglampahi. Adatipun tiyang ingkang sagêd nglampahi lampah lilå sâhå narimå mênikå tiyang-tiyang ingkang *pilihan*. Wontên pêthikan cariyos ing nginggil Prabu Yudistira ingkang sampun sagêd nglampahi sipat kasêbut manggih kamulyan saking donyå sâhå akhirat. Kajumbuhakên kaliyan piwulang agåmå Islam, Allah Swt *berfirman* wontên *Al-Qur'an surat Al-Hujurat ayat 7-8*. Wondéné *terjemahan*-ipun kados ing ngandhap mênikå.

“Tetapi Allah menjadikan kamu “cinta” kepada keimanan dan menjadikan keimanan itu indah di dalam hatimu serta menjadikan kamu benci kepada kekafiran, kefasikan, dan kedurhakaan. Mereka itulah orang-orang yang mengikuti jalan yang lurus, sebagai karunia dan nikmat dari Allah. Dan Allah Maha Mengetahui lagi Maha Bijaksana.”
(http://wagimincr.blogspot.co.id/p/blog-page_65.html).

Saking katrangan kasêbut sagêd dipunmangrêtosi bilih priyantun gêsang mênikå kêdah mantêp. Manahipun botên kenging ginggah, pérangan mênikå sampun nêdahakên bilih kanthi raos ingkang mantêp mênikå manungså badhé pinaringan kasaénan, kawilujêngan sâhå kamulyan. Anggènipun nglampahi sipat ingkang saé.

Supados gêsangipun manungså sagêd rahayu, manungså mênikå kêdah mantêp sâhå nilar sipat ingkang awon.

c. Gadhah watak *ikhlas*

Wujud piwulang manungså kêdah gadhah watak *ikhlas*, ing *teks SE* kawrat ing kâcå 29, pêthikanipun kados ing ngandhap mênikå.

Lampah wèwèh dados musthikaning sêdaya, nanging santosanipun kêdah mawi lilå, utaminipun kanthi panarimå dados sukå, lilå, sartå narimå punika pamungkasing lampah tumrap anggayuh karaharjan. (Kâcå 29, larik 2-4).

Mangsuli bab lampah sukå, lilå, tuwin narimå punika botên mawi pilih prênah. Sanadyan dhatêng sintên kémawon inggih dipundhasari lampah tigang prakawis wau. Dados botên mawang agêng-alit, sugih miskin, kadang utawi tiyang sanès. (Kâcå 36, larik 3-6).

Terjemahan-ipun

Perilaku memberi menjadi niat yang baik, tetapi sebaiknya dilandasi dengan ikhlas. Utamanya dengan yang menerima menjadi : senang, ikhlas, dan menerima itu akhir dari perilaku untuk mencapai ketentraman.

Mengulang tentang perilaku senang, ikhlas hingga menerima, itu tidak dengan membeda-bedakan. Meskipun datang siapa saja yang mendasari perilaku tiga perkara tadi, menjadi tidak melihat besar atau kecil, kaya atau miskin, saudara atau orang lain.

Pêthikan cariyos ing nginggil nyariyosakên bilih lampah wèwèh mênikå dados lampah ingkang paling saé. Ananging, lampah kasêbut kêdah dipunlandasi lampah-lampah sanèsipun ingkang saè inggih mênikå kanthi sênêng, *ikhlas*, sâhå narimå. Lampah-lampah kasêbut sagêt anggayuh gêsang kanthi karaharjan.

Pêthikan cariyos wontên ing nginggil nyariyosakên bilih sipat sukå, lilå, tuwin têtên mênikå lampah ingkang bédak-bédakakên sintên kémawon. Lampah kasêbat

sagêd dipunlampahi tiyang agêng ngantos alit, tiyang sugih utawi miskin, sanak kadang mênapa sanès. Ananging lampah kasêbut kédah dipunlampahi kanthi lilå botên grundêlan. *Ikhlas* mênikå sipat ingkang awrat dipunlampahi, satêmah manawi tiyang badhé nglampahi sipat mênikå kédah mawi yakin wontên manahipun. Kajumbuhakên kaliyan piwulang agåmå Islam, Allah Swt *berfirman* wontên *Al-Qur'an surat Ar-Rum ayat 38*. Wondéné *terjemahan*-ipun kados ing ngandhap mênikå.

Maka berikanlah haknya kepada kerabat dekat, juga kepada orang miskin dan orang-orang yang dalam perjalanan. Itulah yang lebih baik bagi orang-orang yang mencari kerida'an Allah. Dan mereka itulah orang-orang yang beruntung.

(<http://hariswanindra.blogspot.co.id/2010/06/mencari-keridhaan-allah.html>).

Ikhlas mênikå lampah ingkang kédah dipunmatêpakên wontên ing pagêsan. Amargi, *ikhlas* mênikå sipat ingkang prayogi. Tiyang *ikhlas* mênikå namung ngangkah *kerida'an* Allah Swt. Manungså ingkang sagêd nglampahi sipat *ikhlas* tamtu kêmawon manungså kasêbut sampun *beriman sâhå bertaqwa*.

d. Ngamalakên tumindak saé

Piwulang *moral* salajêngipun inggih mênikå wajib ngamalakên tumindak saé. Ngamalakên tumindak saé kalêbet *moral* ingkang gayutipun manungså kaliyan dhiri pribadinipun amargi amal mênikå pratingkahing manungså dhatêng priyantun sanès ingkang *dampak*-ipun wangsul dhatêng dhirinipun piyambak.

Nindakakên amal ingkang dipunsêbutakên ing *Sêrat Endrålaksitå* mênikå antawisipun nêtêpi lampah sêkawan prakawis inggih mênikå trimå, lilå, têmên, sâhå utami. Nalikå manungså nindakakên tumindak saé, priyantun sanès têngtu kraos

sênêng sâhâ badhé balês tumindak saénipun, sâhâ dipunémuti dugi têdhak turunipun.

Bab mênikâ kaandharakên saking pêthikan *teks SE* ing ngandhap mênikâ kawrat ing kâcâ 33-34.

Aturira patih Smarasanta awit buyut padukâ dumugi éyang jêng ngandikâ lampahipun ingkang dipunantêpi {-34-} amung kawânâ prakawis 1) trimâ, 2) lilâ, 3) têtên, 4) utami. Mênggah utami punika dumunung wontên ing sabar darânâ. (Kâcâ 33-34, larik 18-3).

Satêmahan Sang Hyang Giri Nata ingkang katingal angêjawantah asêsanti pangandika manis mangdokara, “dhuh kulup, kulup wusnâ yêktèn kayunira 1) **wus anarimâ sâkâ ing kasangsayan, 2) wus lilâ sâkâ ing kalong-longan, 3) wus têtên sâkâ ing patakonan, 4) wus daranâ sâkâ ing karuntikan.** Iku kabèh padhâ kalêbu dadi lakuning wirâtâmâ. (Kâcâ 35, larik 6-12).

Terjemahan-ipun

Patih kemudian berbicara kepada sang prabu dari cucu Paduka Sampai nenek mengatakan {-34-} perilaku empat perkara yang dimantapi yaitu : 1. Menerima, 2. Ikhlas, 3. Yakin, 4. Mulia. Karena mulia itu muncul dari sabar.

takdirnya Sang Hyang Giri Nata yang terlihat berkeliling, berkata dengan tentram “dhuh, ikut-ikut akhirnya dengan terang-terangan 1. Jika sudah menerima dari kesedihan, 2. Jika ikhlas dari sedikit demi sedikit, 3. Jika sudah yakin dari apa yang dipertanyakan, 4. Jika sabar dari napsu. Semua itu termasuk menjadi perilaku prajurit yang utama.

Pêthikan cariyos ing nginggil nyariosakên saking aturipun Patih Smarasanta.

Ingang dipunaturakên inggih mênikâ babagan lampah ingkang kêdah dipunantêpi mênikâ wontên sêkawan sipat inggih 1. Narimâ, 2. Lilâ, 3. têtên/yakin, 4. Utâmâ.

Sipat-sipat kasebut manawi dipunlampahi sagêd manggihakên kamulyan.

Pêthikan cariyos ing nginggil nyariosakên Sakawan sipat ingkang dados sipat utâmâ dipun lampahi inggih mênikâ 1. Tiyang sagêd narimâ yèn angsal

kasangsaran, 2. Sagêd *ikhlas* sêkêdik-sêkêdhik, 3. Sagêd mantêp/yakin manawi angsal patakonan, 4. Sagêd sabar saking napsu. Manawi tiyang ing donyâ sagêd nglampahi sêkawan sipat wontên ing nginggil tiyang kasêbut sagêd manggih kamulyan sâhâ raharjan botên namung wontên donyâ ananging dumugi dêlahan.

Saking pêthikan ing nginggil wontên mapintên-pintên sifat ingkang saé dipunlampahi. Gusti Allah ndhawuhi manungsâ supados nglampahi sifat saé. Dhawhipun Allah kasêbut kawrat ing *Al-Qur'an surat Al-Zalzalah ayat 7-8*.

*“faman ya'mal mitsqaala dzaratin khairay yarah,
Waman ya'mal mitsqaala dzaratin syarray yarah.”*

Barangsiapa yang mengerjakan kebaikan sebesar biji zarah pun niscaya dia akan melihat balasannya, dan barang siapa yang mengerjakan keburukan sebesar biji zarah pun niscaya dia akan melihat balasannya.
(<https://rumaysho.com/3487-tafsir-surat-al-zalzalah-kebaikan-dan-kejelekan-walau-sebesar-dzarah-akan-dibalas.html>).

Saking katrangan kasêbut sagêd dipunmangrêtos bilih tumindak saé ingkang katindakakên dhatêng priyantun sanès badhé pinaringan piwalês ingkang luwih. Piwalês mênikâ botên namung kanggé dhiri pribadinipun, nanging ugi kanggé têdhak turunipun.

e. Lampah ingkang botên saé dipunlampahi (nêbihi kanisthan)

Piwulang *moral* salajêngipun ingkang gayutipun manungsâ kaliyan dhiri pribadinipun inggih mênikâ wujud lampah ingkang boten saé dipunlampahi (nêbihi kanisthan), ing *teks SE*, pêthikanipun kados ing ngandhap mênikâ.

Pakolèhè luput ing pancâwisâyâ. Iya, iku wisayaning **ati limang prakârâ tanpâ kalabêtan 1) sêrêng, 2)lali, 3) bingung, 4) pangling, 5) uwas.** Dumadi sarèh, éling, lânnâ waspâdâ sartâ santosâ. (Kâcâ 35, larik 13-17).

Terjemahan-ipun

Kesalahan yang didapat dari lima alat penyandra. Yaitu hati yang memiliki lima perkara tanpa membekas. 1. Keras, 2. Lupa, 3. Bingung, 4. Lupa wajahya, 5. Was-was. Perintahnya: sabar, mengingat, lestari, waspada, serta santosa.

Pêthikan cariyos ing nginggil nyariyosakên bilih gangsal sipat wontên manah ingkang ndadosakên tiyang gadhah sipat awon inggih mênika sipat manah ingkang sêrêng, kêsupèn, bingung, pangling, sâhâ was-was. Gangsal sipat kasêbut kédah dipuntêbihi. Manungsâ kédah sarèh, éling sâhâ waspadâ supados santosâ wontên donyâ.

Saking katrangan kasêbut sagêd dipunmangrêtos bilih manungsâ kédah nêbihi sipat ingkang âlâ. Anggènipun nêbihi kanthi cârâ manut piwulangipun priyantun sêpuh sâhâ para sadhèrèk. Sanèsipun ugi kanthi cârâ nindakakên préntahing Gusti kanthi saèstu. Kanthi cârâ mênika manungsâ badhé angsal kawilujêngan milâ botên bêbayani tumrap dhirinipun piyambak.

BAB V

PANUTUP

A. Dudutan

Adhêdhasar pangrêmbaging *naskah SE* ing bab IV, sagêd dipunpêndhêt dudutanipun kaandharakên ing ngandhap mênika.

1. Deskripsi *naskah Sêrat Éndrâlaksita*

Irah-irahan *naskah* sâhâ *teks* ingkang dipunginakakên wontên panalitèn mênika inggih *naskah SE*. Irah-irahan kasêbut dipunpanggihakên wontên *Katalog Perpustakaan Rumah Budaya Tembi* kanthi *kodeks* 3119/LSJ/HD/2000. Kawontênanipun *naskah SE* taksih saé ananging wontên kâcå ingkang sampun suwèk, sêratanipun taksih cêthå dipunwaos. Lêmbaraning *naskah* mênika botên wontên ingkang kosong. Bahaning *naskah* mênika nginakakên dlancang *HVS polos*. *Naskah* dipun-jilid nginakakên bolah kanthi dondoman ingkang taksih kêncên sâhâ dipunsamaki dlancang warni soklat sâhâ *plastik*.

Naskah SE jinisipun *naskah* piwulang ingkang kaandharakên kanthi gancaran. *Teks SE* kasêrat kanthi aksårå Jåwå cithak. *Sikap*-ing sêratan wontên *teks* mênika inggih jêjêg ngginakakên mangsi warni cêmêng. Basaning *teks* ngginakakên bâså Jawi gagrag énggal. Wondéné ragam bâså Jawi ingkang dipunginakakên inggih mênika ragam kråmå.

2. Transliterasi *Teks Sêrat Éndrâlaksita*

Transliterasi teks SE mênika. ngginakakên *transliterasi standar*. *Transliterasi* dipuntindakakên kanthi nggantos sêrataning *teks* ingkang ngginakakên aksårå Jåwå

dados aksâra *Latin* ingkang kajumbuhakên kaliyan *Ejaan yang Disempurnakan (EYD)*. Ancasipun damêl *transliterasi standar* inggih mênika. kanggé ngandharakên sêratan ingkang *korup* sâha botên jumbuh kaliyan *konteks* isining *teks* supados sagêd kawaos kanthi saé, nggampilakên anggènipun maos sâha pemahaman *teks*, sarta nggampilakên anggènipun damêl *suntingan*.

3. *Suntingan Teks Sêrat Éndrâleksita*

Suntingan teks wontên panalitèn mênika. ngginakaken *suntingan standar*. Lampahing damêl *suntingan teks* wontên panalitèn mênika dipuntindakakên kanthi câra nglêrêsakên kalêpatan *teks* kanthi nambahi, ngirangi, sâha nggantos aksâraning *teks*, menapa déné têmbung wontên *teks SE*. Sasampunipun *suntingan teks* kalampahan salajêngipun ndamêl cathêtan perbaikan utawi perubahan sâha andharanipun.

4. *Terjemahan teks Sêrat Éndrâleksita*

Panalitèn mênika. ngginakakên tigang *metode terjemahan* inggih mênika *terjemahan harfiah*, *terjemahan isi* utawi *makna*, sâha *terjemahan bebas* kanthi *kontekstual*. *Terjemahan* wontên panalitèn mênika dipuntindakakên kanthi câra damêl *alih* bâsaning *teks* saking bâsa Jawi dhatêng bâsa Indonesia. Wondéné têmbung-têmbung ingkang angèl dipun-*alih* bâsa-akên salajêngipun kaandharakên wontên chatêtan *terjemahan*.

5. *Piwulang moral ing naskah Sêrat Éndrâleksita*

Teks SE mênika ngêwrat piwulang *moral* kanggé pagêsan manungsa supados tansah rahayu ing donyâ sâha akhêrat. Piwulang *moral* ing salêbeting *teks SE*

kapérang dados tigå, inggih mênikå piwulang *moral* ingkang gayut antawisipun manungså dhumateng Gusti, manungså kaliyan priyantun sanès sårå manungså kaliyan dhiri pribadinipun.

Piwulang *moral* ingkang gayutanipun antawisipun manungså dhumateng Gusti inggih mênikå, manungså kédah pitados *takdir*-ipun Gusti sårå pasrah dhumateng Gusti. Wondéné piwulang *moral* ingkang gagayutan antawisipun manungså kaliyan priyantun sanés, inggih mênikå, ngurmati tamu, malès budi, sårå tulung-tinulung.

Inkang pungkasan inggih mênikå piwulang *moral* ingkang gagayutan antawisipun manungså kaliyan dhiri pribadinipun. Piwulang *moral*-ipun inggih mênikå kédah andhap asor, manteping manah, gadah *watak ikhlas*, ngamalakên tumindak saé, lampah ingkang botên saé dipunlampahi (nêbihi kanisthan).

B. Pamrayogi

Adhêdhasar panalitèn *teks SE* ingkang sampun dipuntindakakên, wontên pamrayoginipun. Pamrayogi kasebut kaandarakên ing ngandhap mênikå.

1. Tumrap mahasiswa sanèsipun, *teks SE* taksih prelu dipuntaliti malih kajumbuhakên kaliyan bab bâså utawi bab sanèsipun.
2. Panalitèn *naskah-naskah* Jawi taksih prêlu dipuntindakakên kanggé nglêstantunakên isining *naskah* sårå piwulang ing salêbeting *naskah* ingkang taksih sagêd dipunjumbuhakên ing pagêsan masarakat samênikå.

C. Implikasi

Adhêdhasar asiling panalitèn pangrêmbaging *teks SE* wontên *implikasi*-nipun. Kanggé *lingkungan pendidikan*, mliginipun wontên *Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah*, sâhâ kanggé masarakat umum panalitèn mênikâ saged dados *alternatif pengetahuan sâhâ informasi* ingkang gayut kalia garapan *naskah SE* kanthi ngecakakên *teori sâhâ metode* panalitèn *filologi*. Bab mênikâ dipunandharakên ing ngandhap mênikâ.

1. *Data-data* asiling *deskripsi naskah* saha *teks* ing panalitèn mênikâ sagêd dipunginakakên déning para pamaos ingkang badhé naliti *teks SE* saking ngelmi sanèsipun.
2. Asiling *transliterasi sâhâ suntingan teks SE* sagêd ngampilakên anggenipun maos *teks SE*.
3. Asiling *terjemahan teks SE* sagêd ngampilakên pamaos anggènipun mangretosi isining *teks SE*.
4. Andharan bab piwulang *moral*-ipun *teks SE* sagêd dipunginakakên kanggé piwulang ing pagêsangan jaman samênikâ.

KAPUSTAKAN

1. *Naskah*

Anonim. 1929. *Serat Endralaksita*. Solo: Stoomdrukkerij de Bliksem

2. *Pustaka*

Aziz. Fuady. 1993. *Filologi (suatu Pengantar)*. Fakultas Adab IAIN Sunan Kalijaga Yogyakarta.

Baroroh-barried, Siti dkk. 1985. *Pengantar Teori Filologi*. Jakarata: Pusat Pembinaan dan Pengembangan Bahasa Departemen Pendidikan dan Kebudayaan.

Darusuprpta, dkk. 1990. *Ajaran Moral dalam Susastra Suluk*. Yogyakarta: Balai Penelitian Bahasa.

De Vos, H. 1987. *Pengantar Etika*. Yogyakarta: Tiara Wacana.

Djamaris, Edwar. 2002. *Metode Penelitian Filologi*. Jakarta: CV Manasco.

Eriyanto. 2011. *Analisis Isi: Pengantar Metodologi untuk Penelitian Ilmu Komunikasi dan Ilmu-Ilmu Sosial Lainnya*. Jakarta: Kencana.

Faturahman. Oman. 2015. *Filologi Indonesia. Teori dan Metode*. Jakarta: Prenadamedia Group.

Haricahyono. Cheppy. 1995. *Dimensi-dimensi Pendidikan Moral*. Semarang: IKIP Semarang Press.

Kaelan. 2005. *Metode Penelitian Kualitatif Bidang Filsafat*. Yogyakarta: Paradigma.

Karsono, H. Saputra. 2008. *Pengantar Filologi Jawa*. Jakarta: Penerbit Wedatama Widya Sastra.

Koentjaraningrat.1994. *Kebudayaan Jawi*. Jakarta: Balai Pustaka.

- Mulyani, Hesti. 2009. *Membaca Manuskrip Jawa 2. Gegaran Mata Kuliah Membaca Manuskrip Lanjut*. Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah Fakultas Bahasa dan Seni Universitas Negeri Yogyakarta.
- _____. 2012. *Membaca Manuskrip Jawa*. Yogyakarta: Kanwa Publisher.
- _____. 2013. *Komprehensi Tulis*. Yogyakarta: Astungkara Media.
- _____. 2014. *Teori dan Metode Pengkajian Filologi*. Yogyakarta: Astungkara Media.
- Padmosoekotjo, S. 1989. *Wewaton Panulisane Basa Jawa Nganggo Aksara Jawa*. Surabaya: PT Citra Jaya Murti.
- Poerwadarminta, W.J.S. 1939. *Baoesastra Djawa*. Jakarta: RUL.
- Ratna, Nyoman Kutha. 2007. *Teori, Metode, dan Teknik Penelitian Sastra*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar.
- Sawilah, Siti. 2016. *Kajian Filologi saha Kawruh Sasmita wonten ing Layang Sasmita Titika*. Skripsi S1 Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah Fakultas Bahasa dan Seni Universitas Negeri Yogyakarta.
- Sulastin-Sutrisno. 1981. *Relevansi Studi Filologi*. Pidato Pengukuhan Jabatan Guru Besar dalam Ilmu Filologi pada Fakultas Sastra Universitas Gadjah Mada. Yogyakarta: Liberty.
- Tim Penyusun. 2015. *Panduan Tugas Akhir*. FBS UNY.
- Tri Setion, Baktya. 2014. *Kajian Filologi saha Piwulang Moral wonten Serat Gembring Baring*. Skripsi S1 Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah Fakultas Bahasa dan Seni Universitas Negeri Yogyakarta.
- Tim Redaksi. 2002. *Kamus Besar Bahasa Indonesia*. Edisi Ketiga. Jakarta: Balai Pustaka.

3. *Internet*

<https://www.jurnalislami.com/surat-ali-imran-ayat-159/>. Diakses 28 Agustus 2017.

http://abdulmuttaqin.blogspot.co.id/2012/02/ayat-al-quran-tentang-perilaku-dermawan_08.html. Diakses 28 Agustus 2017.

<http://edukasiislam.blogspot.co.id/2011/12/kewajiban-membalas-kebaikan-orang-orang.html>. Diakses 28 Agustus 2017.

<https://muslim.or.id/1546-adab-bertamu-dan-memuliakan-tamu.html>. Diakses 29 Agustus 2017.

<http://www.catatanmoeslimah.com/2016/07/kumpulan-ayat-al-quran-tentang-ikhlas-terlengkap.html>. Diakses 29 Agustus 2017.

http://wagimincr.blogspot.co.id/p/blog-page_65.html. Diakses 29 Agustus 2017.

<https://muslim.or.id/27649-ketetapan-allah-adalah-yang-terbaik.html>. Diakses 29 Agustus 2017.

<https://almanhaj.or.id/2800-perintah-untuk-saling-menolong-dalam-mewujudkan-kebaikan-dan-ketakwaan.html>. Diakses 29 Agustus 2017.

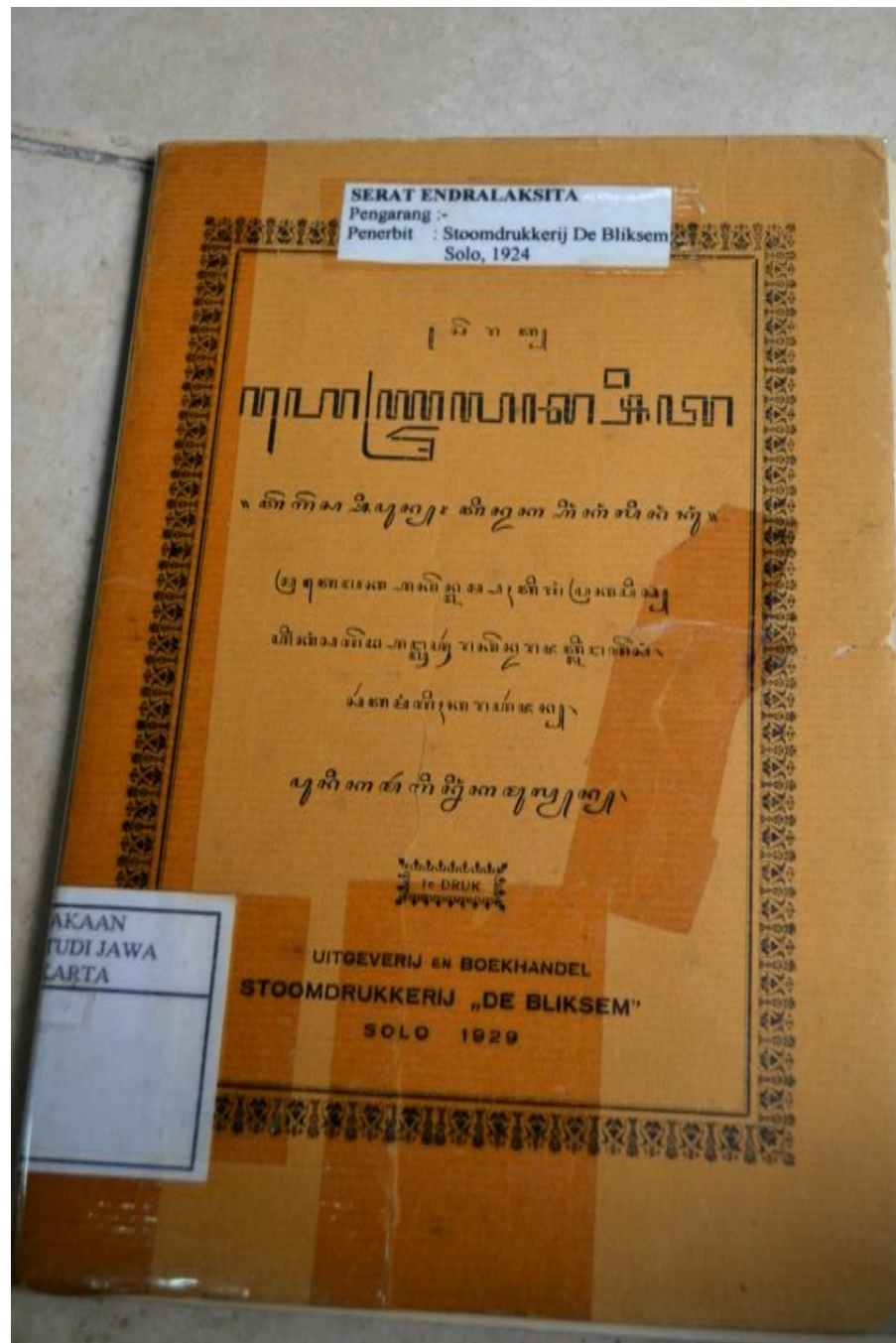
<https://rumaysho.com/205-meraih-surga-melalui-amalan-takwa.html>. Diakses 29 Agustus 2017.

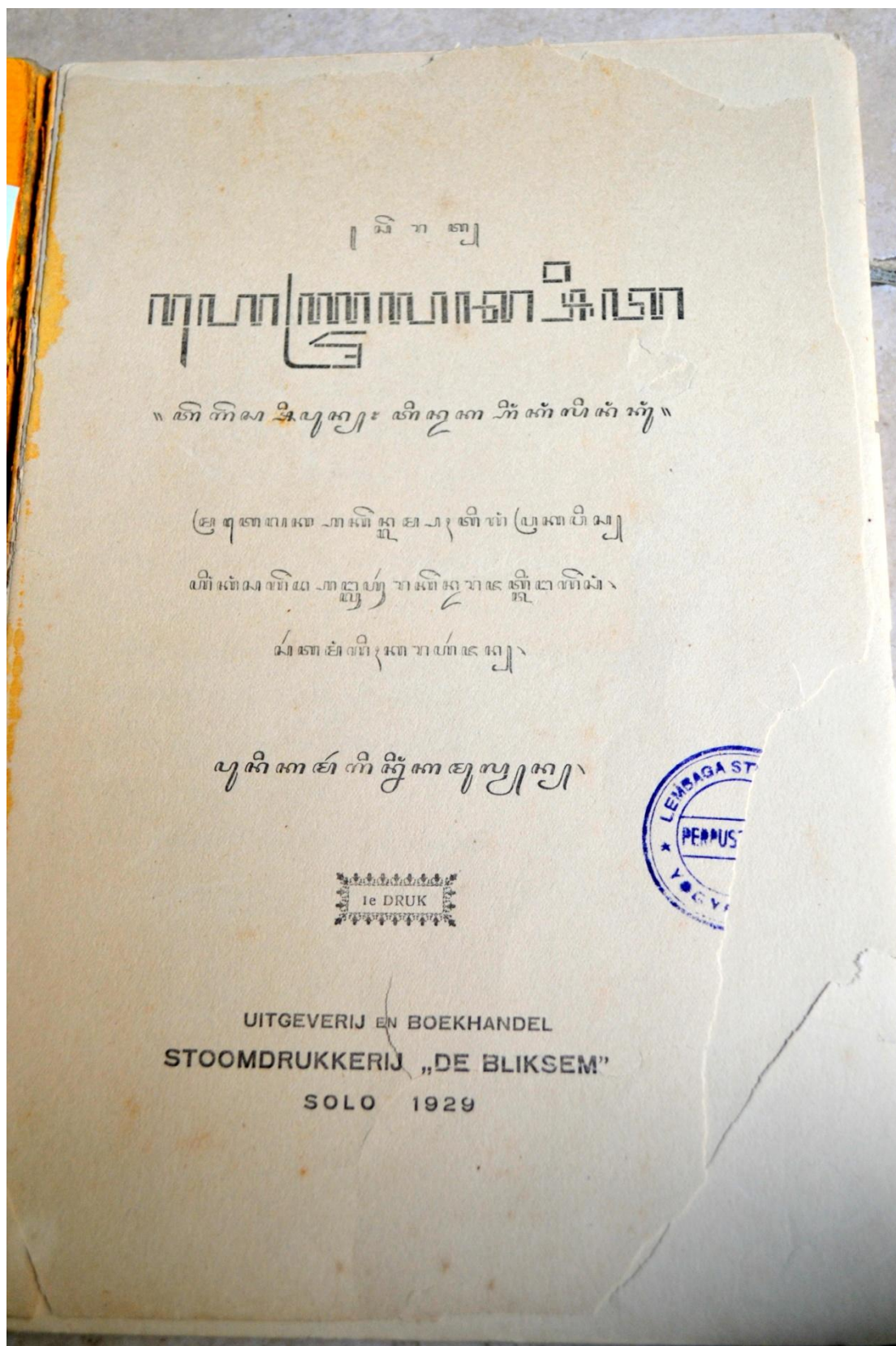
<http://hariswanindra.blogspot.co.id/2010/06/mencari-keridhaan-allah.html>. diakses 29 2017.

<https://rumaysho.com/3487-tafsir-surat-al-zalzalah-kebaikan-dan-kejelekan-walau-sebesar-dzarrah-akan-dibalas.html>. diakses 29 Agustus 2017.

LAMPIRAN

Teks Sêrat Éndrålaksitå

[illegible]

- ၁၂၄ -

၏ ချစ်ရတနာ အနုဘာသာ နှစ်သက်သော အလှူပေးခြင်း ချစ်ရတနာ အလှူပေးခြင်း ယာယီ
ပျက်စီးသော ချစ်ရတနာ အလှူပေးခြင်း ချစ်ရတနာ အလှူပေးခြင်း ယာယီ ပျက်စီးသော

.....

၂။ ချစ်ရတနာ အလှူပေးခြင်း ချစ်ရတနာ အလှူပေးခြင်း ချစ်ရတနာ အလှူပေးခြင်း ချစ်ရတနာ
ချစ်ရတနာ အလှူပေးခြင်း ချစ်ရတနာ အလှူပေးခြင်း ချစ်ရတနာ အလှူပေးခြင်း ချစ်ရတနာ
ချစ်ရတနာ အလှူပေးခြင်း ချစ်ရတနာ အလှူပေးခြင်း ချစ်ရတနာ အလှူပေးခြင်း ချစ်ရတနာ
ချစ်ရတနာ အလှူပေးခြင်း ချစ်ရတနာ အလှူပေးခြင်း ချစ်ရတနာ အလှူပေးခြင်း ချစ်ရတနာ
ချစ်ရတနာ အလှူပေးခြင်း ချစ်ရတနာ အလှူပေးခြင်း ချစ်ရတနာ အလှူပေးခြင်း ချစ်ရတနာ
ချစ်ရတနာ အလှူပေးခြင်း ချစ်ရတနာ အလှူပေးခြင်း ချစ်ရတနာ အလှူပေးခြင်း ချစ်ရတနာ

TRANSKRIPSI

Teks Sêrat Éndrålaksitå

၂၂၆၈ န ၁၈၅၂

ကုမ္ပဏီလီမိတက်

“ ဂီတိကလောပံ ဟူ၍ ။ ဂီတိကလောပံ ဟူ၍ ဟူ၍ ”

(ဤကုမ္ပဏီလီမိတက်သည် ဂီတိကလောပံ ဟူ၍ ဟူ၍
ဗိမ္မာန်ကလောပံ ဟူ၍ ဟူ၍ ဟူ၍ ဟူ၍
ဗိမ္မာန်ကလောပံ ဟူ၍ ဟူ၍ ဟူ၍)

ဟူ၍ ဟူ၍ ဟူ၍ ဟူ၍ ဟူ၍

1e DRUK

UITGEVERIJ EN BOEKHANOEL
STOOMDRUKKERIJ „DE BLIKSEM”
SOLO 1929

[illegible][illegible][illegible]

၇။ လူ့အဖွဲ့အစည်းအား အကျိုးကျေးဇူးပြုစေရန်အတွက် အသုံးပြု

[illegible][illegible]

-mm-

[illegible]

၇၇။ သာသနာကို အကဲအမေးအားဖြင့် အကဲသင့်သောအခါတွင် အကဲအမေးကို ပြုလုပ်ရန် လိုအပ်သည်။ အကဲအမေးကို ပြုလုပ်ရာတွင် အကဲအမေးကို ပြုလုပ်ရန် လိုအပ်သည်။

[illegible][illegible][illegible]

- ۱۲۱ -

[illegible]

ကျွန်ုပ်တို့ သာသနာ့အဖွဲ့အစည်းတို့သည် ကျွန်ုပ်တို့၏ နိုင်ငံတော်အတွက် အကျိုးရှိစွာ ဆောင်ရွက်ရန် ကြိုးပမ်းဆောင်ရွက်နေပါသည်။

၂၂. လာအူလံကလံသာ သူလေး၊ အာအူလံကလံသာ သံကျောကလံကံ ကံဒု နေ့လယ် နဂါး
 ဇောဒု၊ ဗုဒ္ဓကလံကလံသာ ကလံသာ သံကျောလံကလံသာ သံကျောလံကလံသာ
 လာအူလံကလံသာ၊ လံကျောလံကလံသာ လံကျောလံကလံသာ လံကျောလံကလံသာ လံကျောလံကလံသာ

[illegible][illegible]

- ۲۹۳ -

[illegible][illegible][illegible]

၆ - ကံကံဗျာဒကမ္မဏ္ဍိယုကျ၊ ကံကံဗျာကျ = ကမ္မဏ္ဍိယုဒကမ္မဏ္ဍိယု
 ကမ္မဏ္ဍိယုဒကမ္မဏ္ဍိယု ကမ္မဏ္ဍိယုဒကမ္မဏ္ဍိယု ကမ္မဏ္ဍိယုဒကမ္မဏ္ဍိယု
 ကမ္မဏ္ဍိယုဒကမ္မဏ္ဍိယု ကမ္မဏ္ဍိယုဒကမ္မဏ္ဍိယု ကမ္မဏ္ဍိယုဒကမ္မဏ္ဍိယု
 ကမ္မဏ္ဍိယုဒကမ္မဏ္ဍိယု ကမ္မဏ္ဍိယုဒကမ္မဏ္ဍိယု ကမ္မဏ္ဍိယုဒကမ္မဏ္ဍိယု
 ကမ္မဏ္ဍိယုဒကမ္မဏ္ဍိယု ကမ္မဏ္ဍိယုဒကမ္မဏ္ဍိယု ကမ္မဏ္ဍိယုဒကမ္မဏ္ဍိယု

[illegible]

លេខ អាត់ខ្សែ លក់ល្អ អាចលក់បានឆាប់រហ័ស, បើកបរល្អ =

- اَللّٰهُمَّ -

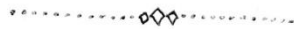
[illegible]

៧. គោលការណ៍ទូទៅ ក្នុងការសិក្សា គឺ ប្រើប្រាស់ ឯកសារ, ឯកសារ, ឯកសារ
 ឯកសារ ឯកសារ, ឯកសារ ឯកសារ, ឯកសារ ឯកសារ
 ឯកសារ ឯកសារ, ឯកសារ ឯកសារ, ឯកសារ ឯកសារ

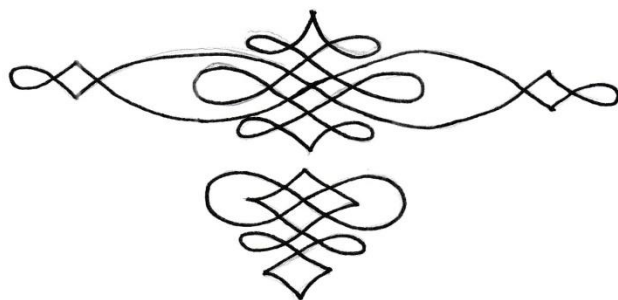
[illegible]

[illegible]

ဒါကံတေကံအံၤ နကတုကကံအံၤ နကတုကကံအံၤ နကတုကကံအံၤ နကတုကကံအံၤ
လုကံအံၤ လုကံအံၤ လုကံအံၤ လုကံအံၤ လုကံအံၤ လုကံအံၤ လုကံအံၤ လုကံအံၤ

၂၂ ဒါလုကံအံၤ နကတုကကံအံၤ လုကံအံၤ လုကံအံၤ လုကံအံၤ လုကံအံၤ
ကကံအံၤ လုကံအံၤ လုကံအံၤ လုကံအံၤ လုကံအံၤ လုကံအံၤ လုကံအံၤ လုကံအံၤ
ကံၤ လုကံအံၤ လုကံအံၤ လုကံအံၤ လုကံအံၤ လုကံအံၤ လုကံအံၤ လုကံအံၤ
လုကံအံၤ လုကံအံၤ လုကံအံၤ လုကံအံၤ လုကံအံၤ လုကံအံၤ လုကံအံၤ လုကံအံၤ
၂၂ လုကံအံၤ လုကံအံၤ လုကံအံၤ လုကံအံၤ လုကံအံၤ လုကံအံၤ လုကံအံၤ လုကံအံၤ

အကယ်၍ အကယ်၍ အကယ်၍ အကယ်၍

៣ ២២ ឧទាហរណ៍, លក្ខណសម្បត្តិ ក្នុង ក្រុម = ឡូកា » លើកកម្ពស់ ការសិក្សា, លក្ខណសម្បត្តិ ក្នុង ក្រុម = លើកកម្ពស់ លើក »

[illegible][illegible][illegible][illegible]

m || လက်ကလေးပုံ၊ လက်ဖျော့အမှတ် = သဒ္ဒါစာပေ
လက်ဖျော့အမှတ်

[illegible]

